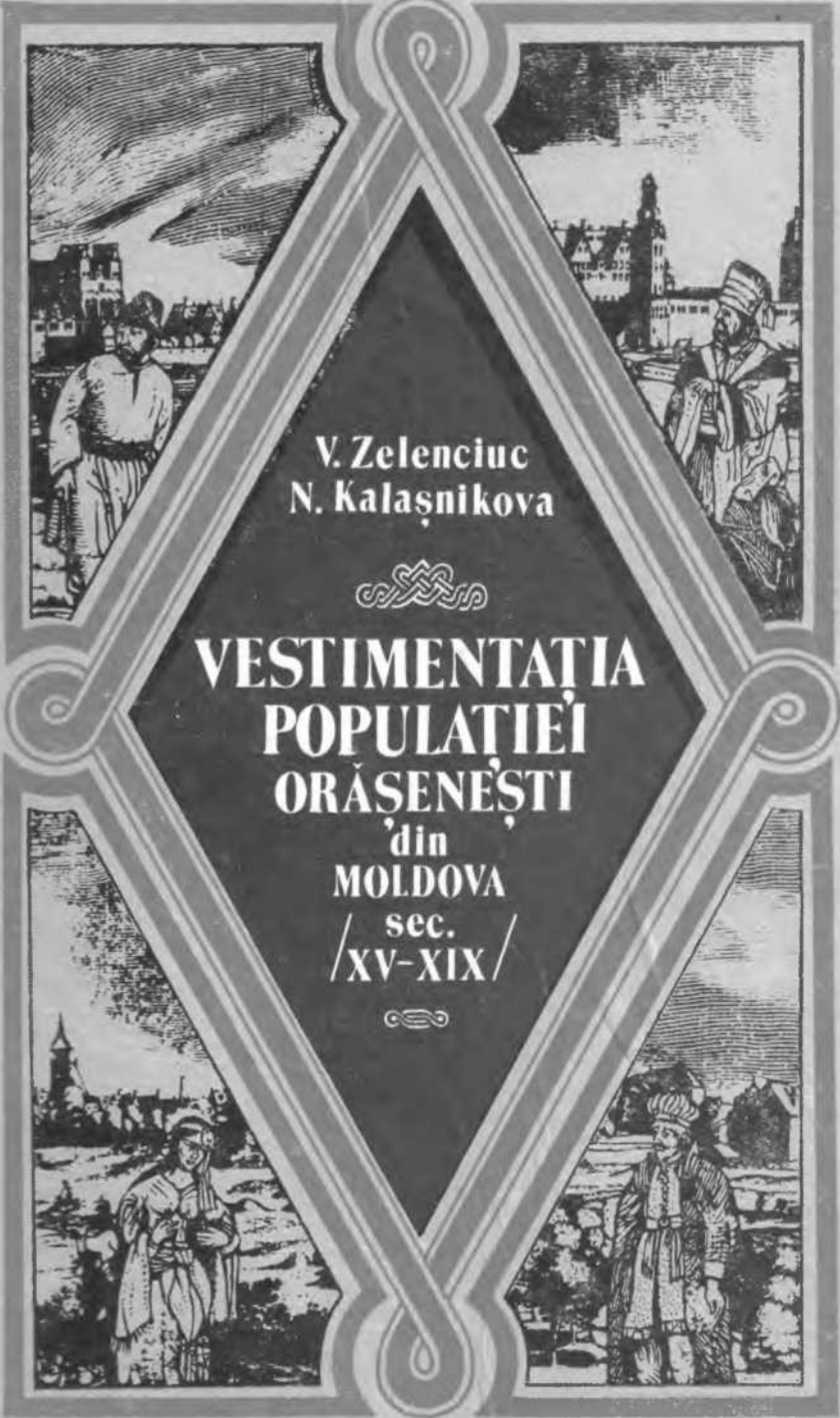

V. Zelenciuc
N. Kalașnikova

**VESTIMENTAȚIA
POPULAȚIEI
ORĂȘENEȘTI**

din
MOLDOVA
sec.
/XV-XIX/

CZU 391 (= 590), «14/18» (072)
Z48

INTRODUCERE

[1]. cunoscut faptul că cultura națională este produsul

■ t iivității întregului popor și reprezintă prin sine o sinte- /I ;i realizărilor culturale atât ale orășenilor, cât și ale populației rurale. În localitățile urbane avea loc acumularea, transformarea și perfecționarea tuturor realizărilor de ba- /ii ale culturii materiale și spirituale tradiționale. În procesul de cercetare a culturii populare savanții, de regulă, acordau cu preponderență atenție problemelor legate de geneza și funcționarea acestuia în mediul rural. Orașul moldovenesc a fost studiat, de preferință, sub aspect social- politic și economic, rămânând deocamdată slab cercetat de r litre etnografi. Situația se explică parțial prin persistența ideii preconcepute despre țărănime ca despre creatoarea vi purtătoarea exclusivă a tradițiilor naționale. Or, crea

i ea și perpetuarea acestora din urmă avea loc în egală mii sură și în mediul urban, în care una din păturile sociali- însemnate era constituită în temei de meșteșugari și | ara ni.

Teza precum că cultura națională este creată în fond de masele exploatate este eronată, ea fiind una din componentele concepției ideologice despre rolul decisiv al caracterului de clasă al culturii. Clasele dominante participau >1 ele la crearea culturii naționale. În unele domenii ale culturii, spre exemplu în muzica profesionistă, în arhitectură, literatură, teatru etc., rolul reprezentanților claselor dominante, inclusiv ai celor de la oraș, era preponderent.

Dezvoltarea orașelor Moldovei ca centre de cultură prezenta un proces integral și perpetuu, deși nu întotdeauna uniform. În istoria Moldovei au existat perioade de ascensiune, urmate de repetate distrugeri și decăderi îndelungate. De fiecare dată, însă, realizările perioadelor istorice premergătoare nu dispăreau complet, ele fiind preluate și perpetuate de epocile care le urmau. Aici un rol important l-au jucat relațiile economice și culturale îndelungate, deși nu întotdeauna uniforme, cu marile centre ale

civilizației europene — Roma și Bizanțul. Or, dezvoltarea orașelor din Moldova, cu toată specificitatea lor, trebuie privită ca parte componentă a civilizației universale.

În cercetarea problemelor ce țin de cultura materială un loc aparte le revine investigațiilor dedicate vestimentației, istoriei ei, evoluției, rolului ei social etc. Lucrarea de față se ocupă de istoria vestimentației populației urbane din Moldova ca parte componentă a culturii. Cercetarea etnografică a costumului populației orășenești din Moldova permite de a scoate la iveală importante aspecte ale culturii orașului moldovenesc, de a reflecta evoluția necesităților și gusturilor artistice, condiționate de anumiți factori sociali ce se manifestau în diverse păături ale populației urbane, de anumite relații culturale și tradiții etnice existente. Cu toate acestea, pînă nu demult întreaga atenție a cercetătorilor era îndreptată spre studierea portului țărănesc, în timp ce vestimentația populației orașelor rămîne în afara intereselor științifice. Anume din aceste considerente ne-am pus drept scop cercetarea problemelor legate de dezvoltarea costumului populației orășenești din Moldova.

Cercetarea costumului orășenesc, inclusiv a vestimentației claselor dominante, nu poate fi ruptă de studierea portului țărănesc, dat fiind că permanent, pe parcursul istoriei, au avut loc procese îndelungate de influențe reciproce. Acest fenomen a fost consemnat încă de N. Iorga, care scria că costumele de curte influența în mare măsură portul țărănesc¹. E necesar de adăugat că aveau loc și procese inverse, adică împrumutarea elementelor portului popular de către costumele păturilor înstărite.

Scopul lucrării de față constă în aprecierea și analiza legităților de bază în evoluția costumului orășenesc moldovenesc pe parcursul sec. XV—XIX. Istoria vestimentației orășenești este concepută de către autori în corespundere cu schimbarea relațiilor sociale și a caracterului producerii în orașele moldovenești. Din această cauză unul dintre principiile metodologice de bază îl constituie cercetarea legităților evoluției vestimentației în strînsă legătură cu dezvoltarea social-economică.

Așadar, vestimentația avea legitățile sale interne de dezvoltare, care s-au format sub influența tradițiilor etnice și culturii popoarelor vecine. E necesar de precizat că prin termenul «vestimentația orășenească» autorii concep diverse complexe definitive ale costumelor tipice pentru numeroasele păături ale populației orășenești din Moldova,

luniplexe care se deosebesc mult între ele în virtutea particularităților factorilor de ordin istoric, social și economic, factori care au determinat constituirea acestora. Utilizarea termenilor neadecvați «portul» și «costumul» este în mod obișnuit convențională. Or, n-a existat o vestimentație oră-
•" urască unică, ci au existat diverse modele de vestimen- I ;ilic, tipice pentru anumite grupuri sociale aparte — pen

ii II boieri, negustori, slujbași (funcționari de stat), mește- ■iljari și țărani. E necesar de ținut cont și de deosebirile iii¹ ordin etnic care existau în portul diverselor grupuri.

Metodologia cercetării costumului — unul din importan- lele elemente ale culturii materiale, — ca fenomen istoric, • r bazează pe principiile istorismului în aprecierea proceselor sociale, care condiționează apariția unor sau altor forme ale vestimentației.

Prin noțiunea de «costum», de regulă, se are în vedere complexul vestimentar de sărbătoare, care are un caracter fi n ic de prestigiu. În acest sens este folosită expresia ■■costum național», adică costumele care reflectă particulari tățile etnice ale vestimentației unui popor. Noțiunea de port tradițional» e mai largă și include toate tipurile de vestimentație, atât cel de sărbătoare, cât și cel de lucru, cel nliialic, cel pentru copii etc.

În prezenta lucrare au fost folosite materiale din fondurile muzeelor și arhivelor din orașul Chișinău, din Mos- ed v. i., Sankt-Petersburg, Lvov, Kiev. Au fost sistematizate I uniri ;ilizate izvoarele românești publicate privind vesti- mciil.-iția diverselor grupuri ale populației orășenești din Alndova. În paralel cu izvoarele de muzeu, de arhivă și cele literare, autorii lucrării au folosit în cercetarea costumului țăranilor, care au locuit în cadrul orașelor, și materiale etnografice colectate în localitățile Republicii Moldova în anii 1960—1990.

În cercetarea vestimentației au fost utilizate și monumente de artă din sec. XV—XIX, care se referă la întreg spațiul Țării Moldovei, precum și materiale comparative, cc reflectă istoria vestimentației românești din Valahia și Transilvania.

ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI ȘI ANALIZA IZVOARELOR

Studiul de față a fost conceput în condițiile lipsei aproape totale a lucrărilor speciale consacrate istoriei vestimentației orășenești din Moldova din sec. XV—XIX. Autorii au selectat și analizat diverse monumente, care cuprind, practic, toate tipurile de izvoare — istoriografice, arheologice și etnografico-folclorice. Sursele care caracterizează vestimentația pot fi, după opinia noastră, sistematizate și clasificate în trei grupe mari: izvoarele materiale, izvoarele plastice (cele de artă și cele fotografice) și izvoarele scrise.

Lucrarea se bazează atât pe materialele etnografice, cât și pe cele arheologice. Investigațiile arheologice efectuate în cadrul orașelor medievale din Moldova pun la dispoziția cercetătorilor mărturii concludente referitoare la diverse aspecte de viață a orașului, la dezvoltarea intensă și concentrarea producției meșteșugărești, la diferențierea în societate și în anumite ramuri meșteșugărești. O importantă sursă pentru studierea vestimentației orășenești din sec. XVII o reprezintă materialele arheologice care se păstrează în muzeele din Chișinău, Iași, Suceava, precum și cele publicate în diverse lucrări de specialitate.

Printre aceste materiale un loc aparte le revine detaliilor de port femeiesc și bărbătesc, fragmentelor de țesături și de costume, care ne vorbesc despre largi și intense relații de comerț, precum și despre existența unei anumite diferențieri sociale, reflectate și în vestimentație.

Sursele analizate ne demonstrează că nu fiecare din ele au același nivel de importanță și autenticitate, din care cauză s-a recurs la completări și comparații suplimentare. De aceea, în scopul unei investigații mai ample a problematicii enunțate, e necesară punerea în circulație științifică a tuturor materialelor.

La baza studiului au fost puse numai acele monumente etnografice și arheologice care, în urma unei analize mi

nuțioase, au fost considerate ca autentice și veridice. Fiind corelate cu izvoarele scrise și cu mărturiile iconografice, ele vin să elucideze problema în cauză.

Una dintre cele mai timpurii reprezentări iconografice de port moldovenesc se referă la prima jumătate a secolului XIV și înfățișează niște ostași volohi, care au luat parte la lupta de lângă Posad, din Țara Loviștei, unul dintre cnezatele medievale timpurii. În această luptă, care a avut loc în anul 1330, trupele regelui ungarilor Charles Robert d'Anjou au fost înfrînte de către armata volohilor în frunte cu principele Basarab. Acest eveniment a fost reprodus în unul dintre izvoarele ungurești din sec. XIV — în «Cronica vieneză ilustrată» («Cronicon Pictum Vindo- bonense»)¹. Ostașii volohi sînt reprezentați în cămăși lungi, în mantale de blană de tip «sarică», cu cușme de miel de formă conică.

Informații prețioase despre vestimentația vîrfurilor sociale din sec. XIV —XVII ne furnizează mostrele de broderie artistică de pe învelitori funerare, patrafîre, valuri, aere (epitafe) etc. Un loc important dintre aceste obiecte le revine reprezentărilor domnitorilor — a lui Alexandru cel Bun (la mănăstirea Putna), a lui Ștefan cel Mare (mănăstirea Putna și Dobrovăț) , a lui Alexandru Lăpușnea- nu (mănăstirea Slatina), a lui Ieremia Movilă (mănăstirea Sucevița), a lui Simion Movilă (mănăstirea Sucevița), a lui Vasile Lupu (Iași), a lui Șerban Cantacuzino (Tis- mana), a Elenei Voloșanca (M.I.S., Moscova)². Aceste reprezentări permit de a face anumite concluzii referitoare la tipurile cele mai caracteristice de vestimentație a vîrfurilor sociale din epoca medievală din Moldova.

Pictura în frescă este reprezentată, în mod deosebit, în sec. XVI, în epoca domnitorului Petru Rareș, în bisericile mănăstirilor Voroneț (1547), Moldovița (1537), Suceava (1534), Humor (1535), Probota (1532), precum și în biserica Adormirii Maicii Domnului din Căușeni (sec. XVIII) etc.

Pictura, inclusiv iconografia, reproduce scene bisericești și laice, în care un loc deosebit îi revine vestimentației. Cu toate că iconografia moldovenească, la fel ca și pictura în frescă, era în mare măsură dictată de canoanele bizantine, care prescriau anumite modalități de reprezentare a figurilor, a vestimentației, a peisajului etc., în multe tablouri, pe fundalul compozițiilor canonice, pot fi identificate și unele particularități istorice ale costumului.

Astfel, pe frescele mănăstirii Voroneț pot fi văzute veșminte de iarnă boierești cu tăieturi în loc de mîneci, brîie din lînă de culoare galbenă și roșie, căciuli de tip *cușmă*, acoperitori de cap ale orășenilor de tip nemțesc etc. Alte tipuri de acoperitori de cap și de veșminte în formă de manta, purtate de către boieri, pot fi observate pe o icoană din sec. XVI din mănăstirea Pînărați din Iași.

Unele icoane moldovenești din sec. XVI—XVII reprezintă chipuri de principese, pe cap purtînd *maramă* — piesă de port destul de răspîndită în vestimentația feudalilor și cea a țăranilor.

Un important monument de pictură monumentală a Moldovei din sec. XVII—începutul sec. XVIII este pictura murală a bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni. Un deosebit interes îl prezintă fragmentele de pictură murală cu portretele ctitorilor bisericii, care sînt înfățișați în veșminte boierești din sec. XVII—XVIII. Destul de reliefat sînt zugrăvite piesele de port de tip *manta*, acoperitorile de cap, pieptănăturile, dintre care se evidențiază cea a bărbatilor, cu o şuviță lungă de păr pe capul ras.

Uneori găsim reprezentări ale vestimentației în miniaturile și gravurile din manuscrisele și tipăriturile vechi din sec. XV—XVIII. Spre exemplu, într-o miniatură din Teotragheul din 1555, evanghelistul Luca este înfățișat în port țăranesc de tip *suman*, cu gulerul tăiat; sf. Gheorghe într-o miniatură din Cazanul lui Varlaam din 1643 este pictat în veșminte de ostaș, în caftan legat cu brîu, în cizme.

Cu părere de rău, în izvoarele vechi picturale este reflectată cu preponderență vestimentația feudalilor și a orășenilor înstăriți, iar cea țăranescă — doar în măsura în care elementele de port țăranesc s-au păstrat în costumul claselor avute, sub formă de căciuli, brîie etc. Interpretarea vestimentației din izvoarele iconografice necesită o completare suplimentară, dat fiind faptul că deseori aceste reprezentări erau dictate de canoanele bizantine.

Izvoarele scrise ce pot servi ca bază pentru studierea vestimentației populației orășenești sînt destul de numeroase și diverse. Ele se împart în: izvoare narative și documente istorice. Izvoarele narative relatează faptele în forma în care acestea s-au reflectat în conștiința autorului, adică păstrează așa-zisa tradiție istorică, care reproduce impresia provocată de anumite evenimente asupra contemporanilor sau a urmașilor.

Registrul izvoarelor narative, folosite în lucrare, este destul de voluminos și variat. Din ele fac parte: cronici,

mărturii ale călătorilor, diplomaților care au avut ocazia să facă cunoștință cu țara și poporul nostru, precum și literatura memorialistică, publicistică și artistică. Din acest prețios izvor fac parte memoriile lui M. Bandini, P. de Alepp, d'Oteriv, E. Celebi, A. Demidov și ale multor altor personalități, care au vizitat și au descris orașele Moldovei din sec. XVII—XIX. Autorii acestor lucrări au remarcat componența etnică pestriță a populației, particularitățile și deosebirile existente în vestimentația diverselor grupuri sociale³.

Documentele istorice sînt, spre deosebire de izvoarele narative, materiale autentice, dar însemnătatea lor este relativ limitată din cauza că reflectă un cerc restrîns de evenimente și fenomene. Din această categorie de izvoare istorice fac parte acte de comerț, petiții, prescripții, liste de inventar, foi de zestre etc., care se păstrează în A.I.C.S.L., A.C.S. a Republicii Moldova, A.I.C.S. a Ucrainei, precum și diverse alte documente și mărturii, cunoscute din publicații.

Un izvor prețios, care conține descrieri ale vestimentației diverselor pătri sociale din epoca evului mediu sînt documentele publicate de către L. Boga, T. Balan, Gh. Ghi-bănescu, A. Verres, precum și cele editate de B. P. Hasdeu, N. Iorga și alți autori⁴. Ele conțin descrieri atît ale unor elemente de port al boierilor, negustorilor, țăranilor, cît și mărturii despre locul unde ele au fost produse, despre calitatea materialului etc. Deosebit de bogate în astfel de mărturii sînt foile de zestre, în care cu lux de amănunte sînt enumerate toate obiectele — componente ale zestreii.

Anumite încercări de interpretare a vestimentației s-au făcut în perioada evului mediu. De obicei, aceste descrieri se întîlnesc în memoriile călătorilor străini sau în lucrările istorice din sec. XVI—XVII. De regulă, aceștia foloseau materialele despre vestimentația boierilor sau țăranilor ca sursă suplimentară în abordarea problemei provenienței poporului român. Spre exemplu, călătorul dalmatin din mijlocul sec. XVII Antonio Verandei afirma că muntenii se deosebesc de moldoveni prin portul lor. Una din cauzele acestui fenomen era considerată, de către acest autor, devotamentul moldovenilor față de tradițiile lor, concomitent cu penetrația influențelor turcești în costumele muntenilor⁵.

Un alt autor — Nicolae Olahus, s-a limitat la constatarea faptului că portul acestor două popoare «...într-o anu

mită măsură se deosebește»⁶. Probabil că această constatare a autorului se referă în mare măsură la portul țărănesc, în care erau prezente anumite deosebiri regionale.

Lăsînd la o parte toate celelalte mărturii ale autorilor medievali, remarcăm doar tendințele principale, care s-au relevat în operele lor. Amintim aici faptul că sec. XVI—XVII este perioada de dominație totală în istoriografia europeană a «școlii latinești», care vedea în locuitorii Țării Românești și ai Moldovei urmași direcți ai coloniștilor romani. Din aceste considerente caracterul etnic al portului românesc era, din punctul de vedere al istoricilor din acea perioadă, identic cu portul romanilor din antichitate.

Pentru prima dată această ipoteză a fost enunțată în lucrările istoricilor sași din Transilvania Iohan Trester și Laurentius Toppeltinus⁷. Argumentele lui Toppeltinus au fost preluate de către Miron Costin și expuse în cronică sa. Cronicarul moldovean, care împărtășea același punct de vedere, admitea că în antichitate portul românilor (cum se credea pe atunci — al coloniștilor veniți din Roma) era de tip roman, care mai târziu, în virtutea condițiilor climaterice mai aspre, a suferit anumite schimbări⁸. Cît privește încălțămînta tradițională țărănească — opincile, — și anumite forme de tunsură a bărbaților, M. Costin le considera împrumutate de la romani⁹.

Investigațiile etnografice contemporane bazate pe analiza basoreliefurilor de pe Columna lui Traian din Roma și de pe monumentul de la Adamklissi (Dobrogea), unde sînt reprezentați ostași romani și prizonieri geți și daci, au scos la iveală deosebiri importante dintre încălțămînta romană din piele — *cento* — și încălțămînta geto-dacică de tip *opinci*¹⁰.

încercări de a demonstra justetea teoriei despre proveniența latină a romanilor de est cu argumente etnografice, îndeosebi cu materiale ce țin de portul popular, au avut loc și în decursul sec. XIX, cu toate că la această dată «școala latinistă» începea să cedeze pozițiile. La 1860 G. Barițiu căuta să dovedească existența unor tipuri italiene antice de îmbrăcăminte, aduse aici de către coloniștii romani¹¹. Doar peste cîțiva ani A. Odobescu enunță ipoteza că, paralel cu împrumuturile romane, în portul românesc pot fi sesizate elemente de influență tracică, slavă, ungurească, orientală¹². Ulterior A. Odobescu a devenit unul dintre fondatorii teoriei tracice în cercetarea genezei culturii românilor.

Utilizarea moștenirii culturale tracice în investigațiile de istorie a culturii, care la sfârșitul sec. XIX—încep, sec. XX se folosea destul de larg, a devenit posibilă doar datorită rezultatelor obținute în acest domeniu de către știința arheologică. Paralel cu aceasta au fost perfecționate metodele de cercetare etnografică, care dădeau posibilitate de a aprecia în mod obiectiv evoluția culturii materiale.

Realizând un studiu comparativ al elementelor romanice și tracice existente în portul țăranilor români, A. Odobescu scria în 1874: «Cînd vedem pe Columnă veșmintele ce poartă dacii: cămașa lor cu mînece, strînsă la mijloc și crestată la poale de ambele părți; ȋtarii și opincile ce le acoperă picioarele; gluga lăptoasă sau sarica atîrnată de umeri; chica plectoasă a luptătorilor și mai cu seamă țur- ca ce acoperă capetele șefilor, ale zarabilor, precum îi numește Iormandes, nu ne putem opri de a recunoaște într- însele chiar portul muntenilor noștri»¹³.

Admițînd prezența trăsăturilor romane în costum, ȋi- nînd cont de terminologia latină a unei mari părți de elemente ale vestimentației, autorul considera substratul tracic ca cel mai larg și mai fundamental. Ulterior, la aceeași concluzie au ajuns V. Părvan, G. Oprescu etc.

Dacă concluziile lui A. Odobescu se bazau mai mult pe intuiție, lucrările cercetătorilor ulteriori au avut posibilitatea de a fundamenta și explica mai argumentat existența elementelor comune din portul romanicilor de est și costumul tracilor nordici. Au fost enunțate ipoteze despre o și mai mare vechime a unor elemente de vestimentație la popoarele balcanice, izvoare care descind din epoca bronzului. În constituirea noilor procedee metodologice, bazate pe utilizarea largă și interpretarea îndrăzneată a datelor furnizate de știința arheologică, un rol deosebit l-au avut lucrările istoricilor germani ai culturii — E. Fischer, G. Girke, K. Schuchardt, care și-au pus drept scop reconstituirea portului popoarelor antice din Europa Centrală și din Balcani¹⁴. În centrul atenției cercetătorilor s-au aflat materiale arheologice din neolitic, epoca bronzului, epoca fierului, materiale care conțineau reprezentări de vestimentație. Deosebit de amănunțit au fost cercetate monumentele din sec. II e.n., Columna lui Traian și monumentul de la Adamklissi de către cercetătorii G. Tocilescu, A. Fiirt- wangler, O. Bendorf, F. Studnička, E. Petersen, G. Pikar, K. Cihorins, R. Vuia, V. Părvan, A. Tsigara-Samurcaș,

F. Florescu etc. Cu toate că unii savanți au încercat să

identifice figurile prizonierilor de pe basoreliefuluri cu reprezentanți ai popoarelor germanice, cea mai mare parte din ei vede în aceste imagini pe tracii nordici — daci și geți.

În rezultatul analizei comparate a materialelor a fost scoasă în evidență vechimea și continuitatea istorică a unui șir de elemente ale portului popoarelor din arealul Balcano-Carpatic, elemente ce-și trag originea încă din epoca fierului, iar unele din ele—din epoca bronzului. În portul bărbătesc este vorba despre astfel de piese de vestimentație cum ar fi pantalonii lungi, înguști — *ițarii*, *gluga* în formă de sac, încălțăminte strânsă din piele tăbăcită — *opincile*. În portul femeiesc: — cămașa încrețită la gât, *tota* (în Valahia) sau *catrința* (în Moldova).

Cercetătorii din România includ în numărul elementelor vechi de port și câteva altele, spre exemplu, cămașa bărbătească cu tăieturi la poale și cușma de pînză în formă de con, briul, caftanul, tunsoarea scurtă bărbătească, pieptănătura femeilor cu cărare dreaptă¹⁵.

Încălțăminte tipică a tracilor în primele secole ale erei noastre era identică cu cea a românilor, fiind confecționată din piele tăbăcită. Cercetătorii monumentelor antice au remarcat prezența la traci a două tipuri de încălțăminte — una de tipul ciorapilor scurți din pîslă — *colțuni*, apropiată ca formă de *calceus* al romanilor, și alta de tipul *opincilor* — încălțăminte caracteristică pentru traci. Opincile la romanicii de est, tipurile și geneza lor au fost studiate de către savantul român F. B. Florescu, care a constatat prezența la populația tracică și ilirică din Balcani ca și în zona Carpaților a unui tip unic de opinci cu două variante: opinci cu partea din față încrețită uniform și opinci cu gurgui. Prima variantă de opinci era specifică pentru ilirici, iar cea de-a doua — ■ pentru traci¹⁶. În calitate de analogie pentru opinca tracică este adus tipul de încălțăminte identică, descoperit de către G. Kjr1 în așezarea Durnberg, din Austria, în stratul cultural din perioada Latene (mil. I î.e.n.).

Unul dintre tipurile de cămașă	destul de răspîndit la
popoarele romanice îl constituie	cămașa încrețită la
gât, tip care are mai multe variante. Conform părerii unanime a	
cercetătorilor, acest tip de	cămașă este destul de
clar reprezentat pe basoreliefurile	monumentului de la
Adamklissi. Etnografii români (F. Florescu, I. Bănățeanu) numesc acest	

tip de cămașă, care-și are, probabil, origi

nea în epoca bronzului, tip *dacic*. Unii cercetători ruși (N. I. Lebedeva, G. S. Maslova) consideră acest tip de cămașă ca fiind un subtip al cămășii cu platcă de origine slavonă.¹⁷ E greu însă de acceptat acest punct de vedere, Vechimea cămășii încrețite la gât, datată cu sec. II e.n., precum și existența a câtorva variante ale acesteia (cu mî- nea prinsă după bățatură, cu mîneca prinsă după urzeală, prezența plastronului etc.) ne vorbește despre caracterul independent al genezei acesteia. O altă definiție a acestui tip de cămașă, ce vine de la arealul său de o mai largă răspîndire, este tipul *carpatic*.

Unul dintre elementele străvechi ale portului populației române este *catrința* (în Moldova) sau *foia* (în Muntenia), alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară de țesătură din lînă, rotită în jurul corpului în așa mod, încît o parte se suprapunea celeilalte. O altă variantă e prezentată de fota alcătuită din două părți.

Materialul arheologic provenit din așezarea Cîrna (regiunea Craiova) care datează din epoca bronzului, a dat posibilitate de a determina vechimea existenței în arealul Carpatic a pieselor de port pentru femei de tipul *catrință-fotă*¹⁸.

Studierea portului tradițional al populației române dă posibilitate cercetătorilor de a constata existența îndelungată a unor elemente de port foarte vechi, comune pentru mai multe popoare din Balcani. La ele se referă ȋțării înguști, confecționați din pînză albă, bondița din piele, brîul lat din piele, opincile încrețite, căciula din blană de formă conică, iar în costumul femeiesc — cămașa încrețită la gât, catrința-fotă.

Substratul carpatic este format din moștenirea veche lăsată de către populația tracică din Carpați și regiunile limitrofe din zona Balcanilor, moștenire preluată de cultura poporului român la hotarul mileniilor I și II ale erei noastre.

Un aport deosebit în studierea vestimentației orășenești l-a adus N. Iorga, care într-un șir de lucrări («Viața femeilor în trecutul românesc». Vălenii de Munte, 1910; «Istoria românilor în chipuri și icoane». Craiova, 1921) a folosit pe larg materialele iconografice de pe icoane, fresce, miniaturi.

În lucrarea «Istoria românilor în chipuri și icoane» au fost evidențiate 4 etape în dezvoltarea vestimentației boierești: 1) bizantină; 2) occidentală; 3) orientală; 4) europeană. Influențele orientale se referă la sec. XVIII, fapt care e puțin probabil și nu corespunde realității, deoarece

existența unor mărturii ne duc la o epocă mult mai timpurie. Mai mult ca atât, chiar anumite forme de vestimentație bizantină s-au constituit sub influența Orientului Apropiat. În genere, însă, schema propusă de către N. Ior- ga în 1921 reflecta destul de obiectiv procesul schimbărilor de orientare care s-au produs în portul românesc.

Intr-o altă lucrare («Portul popular românesc». Vălenii de Munte. 1912) autorul a încercat printre primii să evidențieze anumite deosebiri zonale pentru Moldova, Muntenia, Oltenia și Banat. În lucrare au fost incluse un șir de ilustrații, reprezentări ale portului moldovenesc din Basarabia.

Un pas înainte în studierea vestimentației orășenești a românilor, inclusiv a populației românești din Moldova, prezintă lucrarea lui Al. Alexianu («Mode și veșminte din trecut». V. I, București, 1971. V. II, București, 1971) și a lui C. Nicolescu («Costumul de curte în Țările Române», București, 1968).

În lucrarea lui Alexianu este oglindită pe larg vestimentația diverselor straturi sociale ale orașelor din Muntenia și Moldova din sec. XV—XIX. Meritul acestei lucrări constă în utilizarea unui șir întreg de izvoare artistice — pictura icoanelor, frescelor, broderia de pe țesături de menire bisericească, miniaturile din cărți.

O analiză minuțioasă a picturilor murale din biserici i-au permis lui A. Alexianu să reconstituie portul ostașilor români din sec. XIII—XIV.

Pentru studierea perioadei timpurii (sec. XIII—XIV) o sursă importantă și accesibilă ne oferă arta plastică, pictura murală, sculptura, broderia, care s-au păstrat în biserici și mănăstiri. Pentru secolele ce au urmat o importanță deosebită o avea grafica și pictura, iar din mijlocul sec. XIX — și arta fotografică.

Multe și diverse izvoare sînt utilizate în lucrările autoarei C. Nicolescu. Paralel cu reprezentările de artă plastică, cercetătoarea a folosit pe larg izvoarele scrise — registre ale caselor de comerț, liste de vamă, documente particulare. Un merit deosebit al lucrării C. Nicolescu constă în analiza minuțioasă a vestimentației boierești din sec.

XIII— XV și, în particular, a provenienței tunicii românești, pe care autoarea, destul de argumentat, o leagă de tipul de vestimentație militară a ostașilor francezi, numită *pourpoin*.

Deosebit de minuțios este cercetată în această lucrare geneza mantiei de curte, pusă în legătură cu portul bizan-

tin. Foarte amănunțit sînt studiate și alte piese de port: caftanul, anteriul etc. Un merit al autoarei constă în tendința de a evidenția influențele străine — ale celor occidentale, bizantine și orientale. Mai puțin sînt cercetate influențele de origine slavă.

Un izvor important în studierea istoriei vestimentației îl prezintă colecțiile de port din vechime, colecții care se păstrează în fondurile muzeelor din fosta U.R.S.S. Mostrele de văluri, patrafire, aere, broderii de menire ritualică din aceste muzee ne dau posibilitatea de a avea o idee amplă despre vestimentația aristocrației și clerului moldovenesc din sec. XV—XVII.

De colecții etnografice de port moldovenesc mai dispun și alte muzee. Muzeul Etnografic de Stat al popoarelor din fosta U.R.S.S. din Sankt-Petersburg (circa 400 piese), Muzeul Istoric de Stat din Moscova (doar cîteva mostre), Muzeul Național de Etnografie și Istorie naturală din Chișinău (circa 500 de piese), precum și cîteva muzee raionale și satești din Republica Moldova.

Colectarea materialelor moldovenești pentru Muzeul Etnografic al popoarelor din fosta U.R.S.S. a fost începută de către custodele Secției etnografice a Muzeului Rus, de savantul N. M. Moghileanski încă la începutul sec. XX. El adunase în județul Hotin o colecție nu prea mare, dar destul de prețioasă de obiecte etnografice, printre care erau și piese de port pentru bărbați și femei. Achizițiile care au urmat s-au efectuat în gubernia Basarabia la comanda muzeului de către cercetători-amatori din ținut. Spre exemplu, învățătorul P. Z. Reabkov a achiziționat în anii 1909—1910 în județul Tiraspol, gubernia Herson, piese de port moldovenesc pentru femei, pentru bărbați și pentru copii, iar pictorul P. A. Șumanski a completat această colecție în anii 1911—1912. În satele moldovenești din guberniile Podo'lia și Ecaterinoslav, între anii 1907—1909, pictorul A. M. Vișoțki și directorul școlii comerciale V. A. Babenko au întreprins o serie de achiziții, printre care trezesc un interes deosebit complexe de port pentru fete mari și pentru femei. Din anul 1924 încep a colecta exponate de pe teritoriul R.A.S.S.M. și din satele moldovenești din sudul Ucrainei colaboratorii Secției Etnografice a Muzeului

A. I. Duisburg, A. M. Kolakovski, K- I. Gololobova. Printre exponate un mare interes prezintă complexe de port pentru bărbați.

Un alt izvor important îl constituie operele de pictură și grafică, care reproduc vestimentația diverselor pături

sociale ale populației orășenești. Ele permit o mai largă cronologizare a reprezentărilor (din sec. XV până în sec. XX), deși, în comparație cu broderia artistică, vestimentația din tablouri e zugrăvită în linii generale.

În pictura de la sfârșitul sec. XVIII—sec. XIX un loc aparte îi revine portretului. Totuși, în îmbrăcămintea persoanelor pictate abundă multe detalii și accesorii, ceea ce ne permite să reconstituim în întregime costumul epocii respective. În acest gen de pictură s-au deosebit astfel de maeștri ca: P. Logofet, I. Volontir, M. Tepler, G. Asachi, N. Barabaș, I. Negulici, C. Lepca, L. Stavschi etc.¹⁹.

Un material bogat ni-l prezintă lucrările de grafică: miniaturi din evangheliile sec. XV, gravuri și xilogravuri din sec. XVI, reprezentări care reflectă vestimentația militarilor și a nobilimii. Vestimentația orășenilor poate fi reconstituită și după picturile în acuarelă ale lui C. P. Satmari și I. G. Mînz (sec. XVIII), după gravurile lui Raffe, după desenele lui A. M. Vorobiov, M. M. Ivanov, E. C. Makarov, după colecțiile Secției de desene din Muzeul Rus de Stat²⁰ (sec. XIX), precum și după ilustrațiile din revistele «Jivopisnaia Rossia», «Hudojestvennii listoc» și după desenele din revistele de mode din sec. XIX—înc. sec. XX. Unele dintre sursele menționate mai sus sînt foarte puțin cunoscute (spre exemplu, jurnalele lui I. G. Mînz, albumele lui C. P. Satmari) sau sînt puse în circulație științifică pentru prima dată (acuarelele lui A. M. Vorobiov). E necesar de a remarca că grafica pune la dispoziția cercetătorilor un material foarte bogat și divers, fapt care se explică prin particularitățile acestui gen de artă:

din el
fac parte schițe, crochiuri, reprezentări de oameni de diverse naționalități în portul lor specific.

În cea de-a doua jumătate a sec. XIX apare fotografia, care reprezintă sursa ilustrativă cea mai autentică. Spre regret, noutatea și imperfecțiunea tehnicii au frînat răspîndirea acestei îndeletniciri, fapt care și explică numărul destul de redus al documentelor fotografice de la sfârșitul sec. XIX—începutul sec. XX. Unele materiale fotografice la tema ce ne interesează le-am depistat în fondurile A.C.I.S. din Sankt-Petersburg, în A.C.S. a Republicii Moldova, în

B. P.S. «M. E. Saltîkov-Șcedrin» și Biblioteca Academiei de Arte din Sankt-Petersburg.

ORAȘELE MOLDOVENEȘTI DIN SEC. XV—XVII

1. Dezvoltarea orașelor

în sec. XV—XVII

Istoria apariției orașelor din Moldova nu este încă îndeajuns cercetată. Unii cercetători români (N. Iorga, P. Panaitescu) considerau că procesul de constituire a orașelor se datorește influențelor străine, în particular, colonizării străine a ungarilor, nemților, armenilor. N. Iorga a emis ideea că anume datorită acestui fenomen s-au constituit primele orașe din Moldova, cum ar fi Baia, Șiret¹. Acest proces a precedat celui de constituire a statului Moldova. P. Panaitescu sublinia la fel importanța colonizării străine, îndeosebi a celei nemțești și ungurești². N. Grigoraș remarcă că primele orașe au apărut începând cu sec. XII, fiind întemeiate de către negustori români (moldoveni). În așa mod, considera acest autor, au apărut astfel de orașe ca Neamț, Baia, Bacău, Trotuș³. Istoricul

G. Bezviconi afirma că la începutul sec. XIV este atestată o creștere a orașelor de-a lungul drumului comercial între Galiția și porturile Mării Negre, subliniind prin aceasta rolul deosebit al relațiilor comerciale în procesul de constituire a orașelor⁴.

Savantul rus F. Grecul considera că orașele din Moldova s-au constituit în cea de-a doua jumătate a sec. XV pe baza așezărilor slave de tip orășenesc (Belgorod, Cern, Iași, Roman, Neamț, Baia)⁵. Structura administrativă a orașului, după părerea acestui savant, a fost totalmente împrumutată din Rusia Kjeveană și Rusia Haliciană.

Cercetătorul german H. Vecerka afirma categoric proveniența germană a orașelor din Moldova, considerând că toate au fost întemeiate de nemți veniți din Silezia și Saxonia, și care s-au așezat cu traiul în Moldova și Transilvania⁶.

Dintre lucrările savanților moldoveni contemporani trebuie de remarcat monografiile lui L. L. Polevoi și P. P. Bîrnea⁷. Unul dintre capitolele lucrării lui L. Polevoi este consacrat problemelor apariției orașelor, structurii sociale și componenței etnice a populației acestora. În lu

crarea lui P. Bîrnea istoria Orheiului Vechi este abordată prin utilizarea unui bogat material arheologic. Mai puțin argumentată, după părerea noastră, este clasificarea Lă- pușnei din perioada sec. XVI—XVIII nu în categoria de orașe, ci de orășele. Trebuie de menționat și lucrarea lui P. S. Cocîrlă, care conține unele date noi privind îndeletnicirile agrare ale orășenilor, dezvoltarea meșteșugurilor etc.⁸.

Documentele istorice ne vorbesc despre faptul, că orașele moldovenești s-au format pe locurile unor mici centre administrative și comerciale, care reprezentau locul de reședință a cneșilor și voievozilor moldoveni, centre în jurul cărora se grupau negustorii și meșteșugarii. Populația centrelor comerciale era constituită, în mare parte, din romanici, cu toate că în unele din ele existau elemente străine, care, de asemenea, .au, contribuit la același proces. Influența străină este vădită mai ales în procesul de apariție a orașelor din Moldova de Vest cum ar fi Neamț, Baia, Bacău, Troțuș, în componența etnică a cărora, în sec. XIV—XV,

o mare pondere aveau nemții și ungurii. Totodată, orașele din Moldova de Est — Hotin, Cernăuți, Cetatea-Albă, Izmail, Chilia s-au format sub o anumită influență a culturii slave. Cu toate acestea, ar fi o mare nechibzuință să admitem ca hotărîtor rolul elementului străin în procesul de construire a orașelor moldovenești, diminuînd în același timp rolul elementului autohton. Una din mărturiile din vechime despre formarea centrelor comerciale pe pămîntu- rile Moldovei este toponimica. În documentele medievale deseori este înrîtînit termenul «tîrg» (de la slavonescul «torg») în sensul de «loc, unde se produce vinderea—cum-părarea». Termenul de «tîrg» intră în denumirea multor orașe și orășele: «Tîrgul-Troțușului», «Tîrgul-Bahluiului», «Tîrgul-Moldovei» (Baia), «Tîrgul-Siretului». Mai tîrziu apare toponimicul «varos», apariția căruia a fost condiționată de migrațiile coloniștilor unguri. Analiza terminologiei, legate de comerț, scoate în evidență originea ei, în bună parte, latină: «negoț» (negotium), «preț» (pretium), «a cumpăra» (comparare), «a vinde» (vendere), «a cîștiga» (castigare) etc.⁹ Aceste exemple ca și multe altele, ne demonstrează rolul preponderent al elementului roman în formarea noțiunilor legate de comerț și de orașe.

Cele mai vechi mărturii scrise privind orașele Moldovei descind din prima jumătate a sec. XIV. Într-un document din 1334 este amintit un negustor, Olexa Moldaovici din Polonia, originar din orașul moldovenesc Baia¹⁰. O

cramotă din 1345 citează orașele din Moldova, supuse bi-mericii ortodoxe rusești — Șiret, Hotin, Chilia, Baia, Ceta- Ira-Albă etc.¹¹.

Începînd din sec. XIV apar mărturii despre orașele moldovenești și în izvoarele rusești. Cronica din Novgorod conține lista orașelor moldovenești:

«...Chilia... Iar pe

partea astlaltă a Dunării, la gura Nistrului, mai sus de mare, — Cetatea-Albă, Cern, Tîrgul Iași pe râul Prut, Tîr- gni Roman pe râul Moldova, Tîrgul-Neamț în munți, Piat- ra-Neamț, Suceava, Șiret, Baia, Căciun, Colomna, Horo- doc pe râul Ceremoș. Pe Nistru — Hotinul. Acestea sînt... orașe volohe»¹². Într-un privilegiu negustoresc acordat de i-iitre domnitorul Moldovei negustorilor din Lvov la 8 oc- lombrie 1408 sînt indicate încă cîteva puncte, care de acum existau sau erau în proces de constituire ca orașe — Tea- (feanechiaci (în sec. XVI — Bender), Bacov (Bacău), Moldovița (Moldova), Totruș (Trotuș), Cernăuți, Doro- gun (Dorohoi), Berladi (Bîrlad)¹³.

În această perioadă orașele se bucurau de anumite privilegii. Spre exemplu, în perioada domniei lui Ștefan cel Mare li s-au acordat privilegii orașelor Vaslui și Bîrlad, care le apărau de abuzurile și atentatele boierilor și demnitarilor. Pe de altă parte, însuși domnitorii, profitînd de puterea lor, luau pămînturile din proprietatea unor orașe și le transmiteau în posesia mănăstirilor.

În fruntea orașului se afla sfatul comunal, compus din

12 membri plus un primar, care se numea șoltuz sau voit. În Bacău și Huși anual era schimbat șoltuzul moldovean cu unul ungur. În Baia șoltuzul era ales din comunitatea germană, care peste un an era schimbat de un șoltuz moldovean. În orașele moldovenești organele administrative locale erau alese de către comunitatea negustorilor, meseriașilor, preoțimii și aristocrației locale. Conducerea orașului dispunea de o cancelarie proprie cu ștampila sa și liste de locuitori.

În secolul XV un șir de orașe moldovenești au devenit centre ale ținuturilor: Iași, Suceava, Neamț, Huși, Bacău, Adjud, Vaslui, Tecuci. Mai tîrziu, în sec. XVI—XVII, s-au constituit orașele Galați, Focșani, Botoșani.

În incinta orașului era inclusă și «moșia orașului». Hotarul lui nu era limitat de case; el cuprindea și pămînturile agricole din jur, cîmpurile și pădurile, precum și satele care intrau în ocolul orașului. În aceste condiții orășenii se ocupau de meșteșuguri și comerț, dar și de agri-

cultură. Locuitorilor satelor li se permitea să are, să sa- mene grâu și să cosească fin pe pământurile orașului. Hotarul orașului Bîrlad în epoca lui Ștefan cel Mare avea un diametru de 18 km, cuprinzînd și satele vecine¹⁴. Șol- tuzii și pîrgarii care se aflau în fruntea orașelor moldovenești efectuau anual împărțirea pămînturilor arabile din proprietatea orașului. Uneori pămînturile orășenești se aflau în proprietatea breslelor meșteșugărești sau a obștilor răzeșești. Se poate de afirmat că pînă în sec. XVI boierii erau foarte puțin legați de orașe. Fiind în posesia unor

domenii întinse, ei aveau nevoie de orașe doar într-o anumită măsură, fie pentru a vinde produsele sale, fie pentru a cumpăra mărfuri străine.

În sec. XVI, dar mai ales în sec. XVII, boierii încep să-și construiască în orașe case, cumpărînd pămîntul și creîndu-și moșii proprii. Cauza că boierimea manifesta interes față de orașe consta în importanța economică deosebită a acestora, care creștea mereu. Un proces similar de penetrație în orașe putea fi atestat și din partea mănăstirilor, care cumpărau pămînturi urbane și-și ridicau acolo diverse construcții. Spre exemplu, în Iași s-au construit astfel de mănăstiri mari, cum ar fi «Trei Ierarhi», «Golia» etc.

Administrația orașelor moldovenești se constituia după principiul orașelor libere din Europa. Acest principiu se baza pe libertatea personală a locuitorilor, sprijinindu-se pe temeiul că aceștia locuiau pe pămînturile ce aparțineau domnitorului. Suzeran al orășenilor se considera domnitorul Moldovei. În legătură cu aceasta orașele într-un fel aveau o administrație dublă: una proprie, aleasă din reprezentanți ai orășenilor, și alta domnească, numită de sus. În documentele actelor moldovenești din sec. XV deseori sînt amintiți boieri cu indicația orașului: Mihai din Dorohoi, Neagru din Bîrlad, Sandu din Hotin etc. Boierul care se afla în fruntea orașului purta titlul de vornic. În supunerea lui se aflau starostii și pîrcălabii, aleși din rîndul orășenilor. Prerogativele boierului, căpetenie a orașului, erau relativ limitate. Spre exemplu, într-o gramotă din 1452 domnitorul Alexandrei remarcă: «Cine va stăpîni de la noi Tighina... să nu se amestece în acele iezere»¹⁵. În fiecare oraș și cetate erau prevăzute funcții de pîrcălabi și vornici. Începînd cu sec. XV, vornicii orașelor din Moldova au fost treptat înlocuiți cu uriadnici. Spre deosebire de vornic, care era administrator militar, uriadnicul era persoană civilă. Conducerea nemijlocită a orașului se efectua de către consiliul orășenesc, alcătuit din 10 membri —

liigari (din germ. «biirger» — orășean); în fruntea consiliului se afla șoltuzul (din germ. «schultheiss») sau voitul (din germ. «vogt»), Șoltuzii și pîrgarii erau aleși pentru un singur an. În afară de consiliul de stat în orașe mai existau comunități etnice, care și-au păstrat autonomia. < Comunitățile etnice erau conduse de consilii în frunte cu voiți. Ca exemplu poate servi comunitatea armenească din Suceava și Șiret. Colonia negustorească a armenilor din Suceava avea propria-i conducere dintr-un șoltuz și 12 pîrl'iri¹⁶.

Paralel cu aceasta existau comunități grecești, ungurești etc. Drepturile fiscale și judecătorești erau împărțite mire vâtafii orășenești și ai domnitorilor. Drepturile orașelor erau fixate de documente scrise, în care se indica holarul orașului, eliberarea (dacă există) de impozitele domnești în actele de vânzare—cumpărare etc. Pentru majorarea impozitului, plătit de oraș domnitorului, era necesar consimțământul șoltuzului și pîrgarilor. Orașele libere aveau dreptul să țină miliție pentru paza urbei. D. Cantemir relatează că fiecare oraș moldovenesc, în dependență de proprietățile funciare, era obligat, în caz de necesitate, să furnizeze domnitorului 4 sau 5 bulucbașe (sute de ostași). Orașul Iași era obligat să pună la dispoziția domnitorului 10 bulucbașe, adică 1000 de ostași¹⁷. Furnizau ostași și comunitățile elnice. În unele dintre documentele sultanului turc Mahomed II se vorbește, precum că din efectivul trupelor lui Ștefan cel Mare făceau parte și unități de armeni. Este cunoscut conflictul care s-a produs în anul 1653 între domnitorul Vasile Lupu și pîrcălabul cetății Hotin, în rezultatul căruia s-au ciocnit trupele de ostași germani, trimise de către Vasile Lupu, și ostașii din garnizoana or. Hotin¹⁸.

Către sfîrșitul sec. XVII, după mărturiile lui D. Cantemir, Moldova se diviza în trei părți: Țara de Sus, Țara de Jos și Basarabia. Ultima cuprindea doar zona Bugeacului. Celelalte izvoare nu evidențiau aparte Basarabia ca parte de sine stătătoare, ci o includeau în componența Țării de Jos. Conform datelor lui D. Cantemir, în Țara de Sus a Moldovei intrau orașele Suceava, Neamț, Bacău, Mîrlău, Dorohoi, Cernăuți și Hotin. Țara de Jos includea 14 orașe și orașele: Iași, Tîrgul-Frumos, Roman, Vaslui, Hîrlad, Galați, Putna, Șiret, Huși, Soroca, Orhei, Chișinău, Hender, Lăpușna. La Basarabia aparțineau, după D. Cantemir, orașele Căușeni, Cetatea-Albă, Chilia, Izmail și Reni.

Locuitorii Țării de Jos erau deseori numiți în documente «joseni» sau «moldoveni joseni»¹⁹.

Sub aspect social-economic, populația orașelor moldovenești era pestriță: din ea făceau parte boieri, moșieri, negustori, meșteșugari, țărani. O bună parte dintre orășeni o alcătuiau meșteșugarii și țărani.

Orașele moldovenești ofereau piețe de realizare pentru cele mai diverse mărfuri din țările vecine. Au fost atestate intense relații comerciale cu orașul Lvov. Prima informație în această privință ține de anul 1408. Vămile comerciale erau instalate în orașele Suceava, Iași, Cetatea-Albă și în alte câteva orașe.

Orașele Moldovei, mai ales în perioada timpurie de dezvoltare a lor, erau alcătuite, în mare parte, din construcții de lemn. Prin aceasta se deosebeau de orașele medievale din piatră din Europa Apuseană și Europa Centrală, care, de obicei, erau înconjurate cu câteva ziduri de piatră. Această deosebire dintre orașele moldovenești și cele vest-europene era atât de mare, încât l-a făcut pe italianul Antonio Verancici, care călătorise prin țară în prima jumătate a sec. XVI, să afirme cum că în Moldova nu există orașe²⁰.

Pe parcursul secolelor casele din orașele moldovenești se construiau din lemn aidoma caselor și bordeielor din sate. Angiolelo, vistiernicul sultanului turc Muhamed al

II-lea, care a vizitat Suceava în timpul campaniei din 1476, constata, că «...casele și bisericile erau din lemn și acoperite cu șindrilă»²¹. Din piatră erau edificate doar cetățile, palatele domnești, mănăstirile și unele biserici. De regulă, cetatea, curtea domnească întărită sau mănăstirea era situată la marginea orașului (Suceava, Orheiul Vechi, Hotin, Iași, Cetatea-Albă, Vaslui etc.). Existau, însă, în Moldova și orașe (Bîrlad, Lăpușna), în care lipseau cetăți, palate domnești și mănăstiri în piatră. Așezările urbane apăreau în mod stihiiic, de regulă, la intersecția căilor comerciale, de cele mai multe ori nefiind înconjurate de ziduri. E cunoscut faptul că în cea de-a doua jumătate a sec. XV Suceava, Roman și Baia erau înconjurate de fortificații din lemn sau din pământ. Folosind relieful natural, în primul rând malurile stîncose și abrupte ale Rău-ului, locuitorii Orheiului Vechi au ridicat o linie de fortificare nu prea mare, alcătuită dintr-un val din prundiș și dintr-un șanț de apărare săpat în stîncă, linie care proteja istmul îngust²².

Cu toate că populația orașelor moldovenești nu era prea numeroasă, ele aveau o suprafață destul de mare. Acest lucru se explică în mare măsură prin faptul că, după ce

■ Într-închis amplasate, în incinta lor, edificiile obștești, casele de locuit, atelierele meșteșugărești, între ele rămîneau spații libere pentru grădini, livezi, plantații de vie, chiar pentru plășimi, fînațuri și cîmpuri. Spre deosebire de orașele vest-europene medievale cu străzi înguste, cu edificii înghesuiri din piatră, uneori cu două sau cîteva niveluri, cu piețe și piațete mici, strîmtorate de brîul de piatră al zidului cetății, orașele moldovenești aveau multe spații largi, curți libere, pe vatra cărora, în afară de casa din lemn a stăpînului, mai existau diverse construcții-anexe și loturi de pămînt cultivate. Casele cu un singur nivel (multe din ele au fundamente înalte și cu subsol), cu acoperiș din șindrilă în două scurgeri, erau aranjate în grupuri, între care existau spații largi, ocupate de livezi și grădini. Unele case erau situate în fundul curții, altele chiar în apropierea nemijlocită a străzii. Curțile erau despărțite de străzile largi de garduri cu porți și porțițe.

Orașul Orhei în sec. XV—prima jumătate a sec. XVI era situat la cîmătura rîului Răut, între actualele sate Trebun și Butuceni, ocupînd o suprafață de circa 15 ha²³. Populația orașului, conform calculului aproximativ, nu depășea 2 000 de oameni. În partea centrală a orașului era situată biserica, înconjurată de un cimitir mare. În oraș existau cîteva edificii mari din piatră, în jurul cărora se înălțau casele orașenilor înstăriți, bordeiele săracilor, atelierele meșteșugărești, între care rămîneau spații libere destule de largi. Puțin mai spre nord de edificiile din piatră a fost dezvelit un bordei, care s-a dovedit a fi un atelier de producere a plăcilor de teracotă.

În suburbia sudică a orașului, mai aproape de rîu, erau concentrate atelierele fierarilor. De-a lungul malului, pe

o fîșie lată, erau situate pămînturile, ocupate integral de grădini, livezi și plantații de viță de vie, care anual erau inundate de revărsarea apelor. Pe malul rîului, pe locuri mai înalte, erau construite din piatră băile publice. Una dintre băi, de dimensiuni mai mari, cu două secții (pentru bărbați și pentru femei), alimentate cu apă rece și caldă, dușumea încălzită, cu multiple odăi — vestiare, săli comune și săli pentru baie, era situată în suburbia de sud-vest a orașului²⁴. Prezența unei băi publice într-un oraș moldovenesc din sec. XV este un fapt remarcabil, care ne vorbește despre existența unor vechi relații culturale ale moldovenilor, cel puțin din epoca Hoardei de Aur, cu populația din Crimeea și Transcaucazia.

La marginea de nord-vest a Orheiului Vechi, pe malul unei râpi, spre râu, era situată «citadela» — conacul pîrcălabului, fortificat cu ziduri de piatră și turnuri. Lîngă un zid era amplasat edificiul palatului. De-a lungul celorlalți pereți erau situate locuințe de suprafață și bordeie, destinate slujitorilor, meșteșugarilor care deserveau necesitățile pîrcălabului, ostașilor etc.²⁵. Alături de conac, dincolo de zidul estic, se afla biserica și cimitirul, unde erau îngropați membrii familiei pîrcălabului.

Orașul Iași a fost întemeiat aproximativ în cea de-a doua jumătate a sec. XIV, pe un deal înalt de pe malul stîng al râului Bahlui, nu departe de locul unde acesta se vărsa în Prut. Inițial, la hotarul sec. XIV—XV, acest oraș prezenta o mică așezare comercial-meșteșugărească, care era centrul economic al împrejurimilor rurale. Vestigiile celui mai vechi nucleu al orașului au fost dezvelite în urma săpăturilor arheologice, efectuate în zona centrală a actualei urbe. Aici au fost descoperite locuințe și ateliere meșteșugărești de la sfîrșitul sec. XIV—începutul sec. XV; a fost găsit un tezaur de monede din perioada domniei lui Alexanru I (1400—1432)²⁶.

În prima jumătate a sec. XV Iașii jucau un rol important printre celelalte orașe. La marginea de sud-est a orașului, pe vîrfurile unui deal, era înălțată, în acea perioadă, curtea domnească din piatră. Bisericele din acea epocă erau de asemenea din piatră. Orașul crește vertiginos. Spre sfîrșitul sec. XV el ocupă aproape întreg promontoriul, în- tinzîndu-se spre nord și spre nord-vest de curtea domnească.

Populația orașelor din Moldova din sec. XIV—mijlocul sec. XVI, în dependență de situația materială și socială, locuia și lucra în locuințe semibordeie sau în diverse construcții de suprafață. Locuința meșteșugarului era, concomitent, și atelier, și loc pentru desfășurarea producției meșteșugărești. Ulterior, dezvoltarea producției pentru piață a avut ca urmare apariția unor ateliere cu suprafață relativ mare, separate de locuințe, ateliere în care puteau să lucreze mai mulți meșteșugari. Stăpînul atelierului, de regulă, era un meșter mai înstărit, care ocupa un loc ierarhic superior față de ceilalți confrăți de breaslă. Edificiul atelierului se afla în curtea sa, unde era situată și casa de locuit, cu construcțiile-anexe respective.

Păturile mai sărace ale orașenilor trăiau în locuințe semiîngropate — semibordeie, pereții cărora erau întăriți cu birne aranjate vertical, împlețiți din nuiele sau pardo

șiți cu scînduri. Deasupra terenului se înălțau părțile superioare ale pereților din lemn, pe care se sprijinea acoperișul în două scurgeri, acoperit cu paie sau stuf. Locuințele semiîngropate erau încălzite de vetre libere sau cuptoare boltite din lut. Intrarea în locuință era în formă de gîrlici, cu trepte săpate în pămînt.

O bună parte din populația orașelor moldovenești locuia în case de suprafață, construite din lemn, lipite cu lut, sau din șaman — cărămidă nearsă.

Partea cea mai înstărită a populației din orașul feudal — meșteșugarii bogați, negustorii, preoțimea, moșierii, reprezentanții administrației domnești — ridicau case destul de mari din bîrne, deseori pe fundament de piatră cu subsol pardosit cu scînduri. Plafonul din bîrne al subsolului se sprijinea pe stîlpi. Deasupra podul avea un strat de pămînt sau de lut, care era acoperit cu var, amestecat cu prundiș mărunt și nisip, iar mai sus, probabil, dușumeaua era din scînduri. Într-o astfel de locuință existau cîteva încăperi, de cele mai multe ori ele avînd un plan cu două sau trei odăi. Pereții din bîrne erau unși cu un strat gros de lut, apoi tencuiți și văruiți. Uneori erau ornați cu ceramică decorativă (cărămidă smălțuită sau plăci de teracotă cu diverse reprezentări). Acoperișul în două ape era din șindrilă. Locuințele acestea erau încălzite cu ajutorul unor cuptoare mari din cărămidă smălțuită.

Ruinele unei astfel de case din cea de-a doua jumătate a sec. XV au fost dezvelite pe un platou în apropierea cetății de scaun din Suceava. Această locuință este cunoscută drept «Casa domnească», deoarece în vestigiile ei au fost depistate plăci de teracotă cu reprezentări de stemă a Cnezatului Molovei²⁷. În Suceava au fost dezvelite o mulțime de case mai mult sau mai puțin asemănătoare tipului de casă cu subsol, descris mai sus.

2. Meșteșugurile și comerțul

Referitor la sec. XV au fost colectate un șir de date, care ne mărturisesc despre existența producției meșteșugărești de haine în orașele Suceava, Baia, Șiret, Roman, Vaslui, Orhei etc. Printre meșteșugari sînt amintiți croitori, blănari, cizmari, care produceau îmbrăcăminte și încălțăminte.

Materia primă pentru țesătorii din orașele și satele Moldovei era lîna și cînepa. Tehnica țesutului rămînea

aproape neschimbată în decurs de multe secole. Deocamdată dispunem de puține date despre meșteșugul țesutului în orașe. În majoritatea cazurilor pînza de in și cîne- pă, judecînd după fragmentele găsite în mormintele dezvelite în cimitirul orașului Suceava (sec. XV—XVI), era țesută în două ite la stative.

Despre existența în orașe a producției postavului ne vorbește un document referitor la construcția în Baia la mijlocul sec. XV a unor mori de apă cu instalații pentru prelucrarea simplă a lînii (șteze)²⁸. Ștezele reprezentau niște instalații tehnice destul de complexe și avansate la acea vreme, avînd drept bază un mecanism pus în funcție de forța apei în cădere. Instalația era făcută, în temei, din lemn, fiind pusă în mișcare de un angrenaj format din roata morii și două maie, sub care era așternută lîna pentru a

o îngroșa prin batere. Întregul mecanism se instala într-un sarai de dimensiuni mari, alături de roata morii.

În orașe erau foarte puțini meșteșugari, care confecționau piese de vestimentație fină. Măiestria lor era foarte prețuită. Acest lucru devine cunoscut dintr-un document al domnitorului Moldovei Iliaș din 1436, prin care acesta se adresează consiliului municipal Brașov cu rugămîntea ca feciorul lui Ioan, croitor din Roman, să fie luat ca ucenic de meșteșugar în prelucrarea postavului²⁹.

În cea de-a doua jumătate a sec. XV numărul meșteșugarilor care confecționau haine a crescut, la fel a avansat și nivelul lor profesionist. Începe o concurență între meșteșugarii moldoveni și cei transilvăneni. În rezultat, în anul 1489 breasla croitorilor din Bistrița (Transilvania) s-a adresat regelui ungar Matei Corvin cu o plîngere, în care se remarcă, că mărfurile moldovenești aduc prejudicii comerțului lor. După aceasta a urmat interzicerea importului hainelor gata din Moldova în Bistrița³⁰. Meșteșugarii moldoveni confecționau pentru boieri, aristocrația de curte, pentru orășenii înstăriți șube bogate din blănuri de jder, vulpe, de samur.

Meșteșugarii—zăbunari confecționau haine matlasate pentru negustori și militari, băibăcarii coseau haine de croială orientală (băibărac) din postav de culoare roșie, meșterii lucrau pantaloni din șiac.

Cu toate acestea, producția meșteșugărească proprie din orașele moldovenești nu putea satisface necesitățile cres- cînde în îmbrăcăminte, în țesături, încălțăminte, obiecte de podoabă. Din această cauză anume aceste articole devin obiecte de comerț cu statele vecine: Transilvania, Polonia,

Germania, Lituania. Spre exemplu, printre «mărfurile mărunte», importate prin vama din Șiret, la 1408 sînt atestate pălăriile și nădragii³¹. De regulă, blănării activau în orașe, unde prelucrau blănurile scumpe—de jder, veveriță, samur, vulpe, care erau folosite la confecționarea hainelor pentru boieri, curteni, orășeni înstăriți.

Existau, de asemenea, anumite diferențieri în producerea încălțămintei pentru orășeni și pentru țărani. În sate în sec. XV—XVI predomina tipul de încălțămintă din piele — opincile, care erau confecționate chiar de țărani. La oraș, în afară de opinci, care erau purtate de păturile cele mai sărace, erau destul de răspîndite ciubotele, cizmele, confecționate de către meșteșugari. La 1477 în Suceava este atestat «cizmarul Ștefan Ruteanul», care confecționa cizme de culoare roșie de calitate superioară destinate domnitorului și curtenilor³². Breslele moldovenești de cizmari erau în strînse legături de producție cu cele din Transilvania. Astfel, 10 bresle de cizmari din Baia intrau în componența frăției de cizmari sf. Ioan din Sibiu.

În sec. XVI volumul producției breslei cizmarilor a crescut considerabil, încep să apară cizmarii și pe moșii' le boierilor, și în mănăstiri. Țările mediteraneene încă din vechime întrețineau legături comerciale cu Europa Centrală. Una din căile aglomerate de comerț, care existau în sec. XIII—XIV, era așa-zisul «drum tătareșc», ce ducea din orașele nemțești prin Lvov spre Cameneț-Podolsk și mai departe, prin Tighina, spre porturile Mării Negre: Cetatea-Albă și Kaffa (Feodosia). Însă cu timpul, dat fiind faptul că accesul prin teritoriul locuit de tătari devine tot mai periculos, treptat negustorii au încetat să se folosească de această cale. Spre sfîrșitul sec. XIV —începutul sec. XV începe a fi valorificat un nou drum comercial — «drumul moldovenesc», care ducea din Krakow și Lvov spre Suceava, Galați, Cetatea-Albă și Kaffa.

Prin Lvov și Krakow se realiza comerțul Moldovei cu Polonia, Germania, Flandra, Italia. Într-un privilegiu comercial din 1408, în Suceava erau remarcate, printre mărfurile italiene, diverse mătăsuri³³. În documentele de proveniență mai tîrzie sînt amintite: postavuri, încălțămintă, pînză germană, *plnză de Krosensk*, catifea³⁴.

În sec. XVI se făceau achiziții cu ridicata de mărfuri de import, inclusiv țesături, îmbrăcăminte, încălțămintă și obiecte de podoabă. În Moldova erau importate:

postav
de Gdansk din Polonia, postav englez, pînză *carazia*, pînză *acsamit*,
bordură pentru fasonarea hainelor, mărgăritar,

safir, blăni de samur, pălării, giuvaiericele din Lvov. Din diferite țări erau aduse haine, diverse țesături de cost diferit: scumpe — pentru feudali și orășeni bogați, și mai ieftine — pentru păturile largi ale populației. În documente deseori sînt întrebuițate termenii: țesătură sau pînă *simplă*, *grosolană*, *neprelucrată* etc.³⁵. Pînza era importată mai ales din Lituania și din Polonia.

Din Transilvania era importată pînza ieftină, grosolană, de factură diversă: *bobou*, *pănură*, *zeghe*, de culoare

cenușie sau brună, postav, solicitat de orășenii din Moldova³⁶. Postav mai fin și mai scump pentru necesitățile domnitorilor era procurat în Franța (postav franțuzesc, postav de Luven, postav de Ipre), din Flandra, din Anglia³⁷.

Pînza de casă, țesută de țărani, încă în epoca lui Ștefan cel Mare era comercializată. Spre exemplu, în anul 1466 țărani din satul Negoiești (Roman) au obținut eliberare de impozite pentru pînza vîndută la piață³⁸. Însă pînzarii ca meșteșugari specializați au apărut în Moldova relativ tîrziu, abia în secolul XVII.

Printre țesăturile scumpe pentru boieri trebuie de remarcat camha — o țesătură de mătase, decorată cu fire aurite, pînă care era importată din diferite locuri — din China, Bagdad, Damasc, Constantinopol. Una dintre cele mai scumpe țesături, din care era confecționat costumul ceremonial al domnitorului, era catifeaua, atlasul de culoare brună și vișinie. Țesăturile de catifea, importate din Italia, Flandra, erau confecționate din mătase în tehnici diferite: plușată și buclată. Vălurile de pe stela funerară de la mormintele lui Ștefan cel Mare și al soției sale Maria Voichița erau, de asemenea, din catifea de mătase.

Nu rareori mărfurile occidentale de import penetrau în Moldova prin Transilvania. În sec. XV din Brașov erau importate în Moldova pălării (*șăpci frâncești*), *nădragi*, brîie din piele cu aplicații metalice (*brîie ferecate*)³⁹.

O largă răspîndire în Moldova a avut-o confecționarea cojoacelor și blănurilor. Acest meșteșug a luat naștere mai întîi la oraș. Începînd cu sec. XV, el se răspîndește și prin sate, unde apar meșteri-cojocari⁴⁰.

O formă aparte a meșteșugurilor artistice prezenta broderia cu fire de mătase, cu fire argintii, aurite și de aur, broderie executată pe țesături scumpe. Mostre de înaltă artă de broderie din Moldova sînt patrafirul lui Alexandru cel Bun din sec. XV, păstrat la Staraia Ladoga, vălul Elenei, fiica lui Ștefan cel Mare, de la sfîrșitul sec. XV, steagurile lui Ștefan cel Mare, fragmente de țesături scumpe,

În dilate cu fir metalic din cimitirul de la Suceava și din
din sec. XVI, din biserica de la Orheiul
Vechi.

Mișteșugarii din orașe lucrau, de regulă, în aceeași tehnică ca și cei din localitățile rurale, dar mai răspândită na brodarea în cusătură liberă, broderia plină etc. În calitate de fundal pentru broderie servea țesătura de mătase, dublată de pânză de cânepă. Diverse sectoare de vestimentație erau brodate cu diferite îmbinări de figuri geometrice— romburi, triunghiuri, cruci, meandre etc. Alte obiecte (steaguri, veșminte bisericesti de ritual) erau decorate cu motive vegetale. Meșterițele-brodeze lucrau, de regulă, pentru clientela bogată, însă paralel cu aceasta, era larg răspândită și broderia în condiții de casă, pentru necesitățile familiale.

Izvoarele scrise, ca și țesăturile care se păstrează în colecțiile românești, conțin mărturii prețioase privind importul de postavuri occidentale din Flandra și Italia, precum și a mătăsurilor occidentale, începând din sec. XII—XIV. Studiarea rolului jucat de marinarii genovezi la gurile Dunării și în bazinul Mării Negre ne dezvăluie multipli factori de o importanță deosebită.

În sec. XIV—XV în Moldova era importată o mare cantitate de țesături din Italia. În acest comerț un rol important îl jucau orașele de pe Dunăre—Vicina, Chilia, Cetatea-Albă, Constanța. După cucerirea Constantinopolului în 1453 de către turci, comerțul cu Italia s-a redus, dar n-a încetat. Locul Genovei, ca principal furnizor de țesături, a fost preluat de Veneția. Treptat pornind din sec. XV, încep a fi furnizate țesături și din Flandra, Germania, Boemia. Postavul italianesc de culoare roșie este cunoscut în documente drept postav *cocirlat*.

În documentele comerciale din sec. XV, în listele de vamă și în documentele particulare sînt amintite postavuri și țesături de catifea flamande, germane și italienești, denumirile cărora erau deseori schimonosite în limbajul localnicilor, spre exemplu: *flindris*, *camocat*,
postav *frensc*

etc. Concomitent, printre mărfurile *tătărești* și *turcești* puteau fi întâlnite diverse țesături orientale (camha, ceatma, adamasc, șamoloja, atlas, serasir, catifea etc.). Monumentele arheologice vin să confirme aceste două tendințe, care s-au stabilit în comerțul cu țesături. Cele mai elocvente materiale sînt numeroasele și bogatele țesături decorative, care se păstrează în Muzeul de Artă al României și în fondurile mănăstirilor Putna, Sucevița, Moldovița, Secu, Agapia ș. a. Informațiile din izvoarele scrise sînt confirmate

mate de picturile murale din biserici și de miniaturile din manuscrise. Catifeaua și mătășurile, brodate cu fir de aur, datează din cea de-a doua jumătate a sec. XV și din următoarele două secole. În rezultatul unui studiu minuțios asupra lor s-a constatat că cele mai frumoase țesături de catifea florentină și venețiană, precum și cele mai frumoase și mai fine mătăsuri din Asia Mică, s-au păstrat sub formă de patrafire, văluri ritualice în bisericile mănăstirii Putna și Sucevița. Ele reprezintă, însă, veșminte domnești refăcute. Vălurile funerare, precum și alte țesături destinate pentru decorul bisericilor din cea de-a doua jumătate a sec. XV—XVI sînt făcute din catifea scumpă italiană, decorată în stil renascentist. Multe din ele au inscripții databile. În sec. XVI—XVII comerțul cu țesături italienești se limitează, în fond, la Veneția. Pînzele de catifea din Veneția au o amprentă vădit orientală.

Apariția țesăturilor din Orientul Bizantin la gurile Dunării este confirmată de izvoarele scrise și de descoperirile arheologice începînd din sec. X. Contractele comerciale din sec. XIV—XV, listele vamale și documentele particulare atestă printre mărfurile tătărești și turcești diverse țesături lucrate în atelierele din Imperiul Otoman, în orașele Bruss, Damasc, Aleppo etc. Frizele cu inscripțiile de ctitorie de pe pereții bisericilor, precum și portretele miniaturale din manuscrisele vechi sînt o sursă extraordinară de importanță pentru datarea acestor țesături. Depozitele mănăstirilor amintite mai sus și colecțiile Muzeului de Artă conțin diverse țesături orientale bogat decorate. Obiecte din catifea brodată, din mătăsuri țesute cu fir de aur datează, în mare parte, din a doua jumătate a sec.

XV și din secolele care au urmat. Ca și țesăturile de catifea italienești, aceste postavuri fine s-au păstrat în formă de văluri pentru altare și veșminte liturgice. La un studiu atent se poate constata că, inițial, acestea au fost veșminte domnești, transformate mai apoi cu scopul de a înfrumuseța bisericile.

În epoca lui Ștefan cel Mare sînt cunoscuți meșteri, care confecționau obiecte de bijuterie din aur. În documente sînt amintiți meșterii zlătari Antoniu și Standul⁴¹. Mai numeroasă era categoria de meșteri, care confecționau obiecte din argint, aceștia avînd și o breaslă a lor în Iași.

Obiecte de bijuterie au fost găsite și la Orheiul Vechi, acestea fiind reprezentate de nasturi din bronz de formă sferică⁴².

În așezarea moldovenească rurală de la Saharna, din vc. XVI, au fost depistate obiecte de podoabă din argint, lucrate, probabil, de meșteri moldoveni — inele de tâmplă cu lăntișoare, o salbă decorată cu smalt în culori, precum și nasturi de argint de la un caftan bărbătesc.

O bună parte din podoabe de vestimentație și obiecte de bijuterie era importată în Moldova din Transilvania, unde arta giuvaierilor a avut o dezvoltare intensă. În Sibiu și Brașov ateliere de prelucrare a aurului, argintului, ȱramei, bronzului sânt cunoscute din sec. XIV⁴³.

3. Premisele istorico-etnice de dezvoltare a portului popular și a vestimentației aristocrației moldovenești în evul mediu

Portul popular tradițional este unul din componentele relativ stabile ale culturii. Spre deosebire de costumul populației orășenești, care deseori se schimba în dependență de moda timpului, portul țărănesc evolua mai lent, păstrându-și stabilitatea principalelor forme de croială.

Portul popular, care s-a constituit sub influența tipului de gospodărire, a condițiilor geografice, a tradițiilor istorice, reflectă particularitățile etnice ale culturii. Elementele de port sau complexe de îmbrăcăminte care s-au constituit, păstrând pe parcursul veacurilor trăsături din vechime, reprezintă o moștenire specifică istorico-etnografică, ce permite de a evidenția diverse straturi etno-culturale.

Portul popular, ca și limba, se manifestă în calitate de unul dintre cele mai stabile elemente determinative din punct de vedere etnic. Nu numai închistarea feudală, ci și relațiile sociale au contribuit la păstrarea îndelungată a formelor de port.

Clasele dominante, cointerestate în izolarea maselor populare de influențe străine și în păstrarea stabilității etnice, deseori elaborau legi care interziceau de a schimba portul tradițional. Conform obiceiurilor moldovenești din sec. XVI, țărani și locuitorii orașelor erau obligați de a respecta utilizarea vestimentației tradiționale, fiind strict interzis împrumutul hainelor turcești sau ale altor popoare.

În cnezatele românești, ca și în alte țări europene, existau norme legislative, care determinau tipurile de port și de podoabe pentru diverse grupuri sociale.

În Valahia, Transilvania și Moldova, prin uzuri domnești, se interzicea tuturor, cu excepția boierilor de rang superior, să poarte haine din țesături cu fir aurit sau cu fir de argint, încălțăminte de culoare galbenă și roșie, podoabe din aur. Deosebirile de stare socială în vestimentație erau reglementate, spre exemplu, de dimensiunile ișlicului, care indicau rangul în ierarhia boierească.

Doar boierii de rangul întâi sau boierii de divan aveau dreptul să poarte veșminte cu fir aurit, turbane cu pietre scumpe, salbe (gherban) din mărgăritare.

Unul din factorii principali, care au condiționat păstrarea îndelungată a trăsăturilor arhaice în modul de viață, inclusiv și în portul populației cnezatelor românești, a fost izolarea acestei regiuni de legăturile cu Europa în rezultatul dominației otomane.

Constituirea portului tradițional românesc, inclusiv și al celui moldovenesc, poate fi datată din perioada formării individualității etnice a poporului — sec. XII—XIV.

Perioada cea mai veche, la care ne putem referi în privința portului etnic ca fiind constituit, este sec. XIV, cu toate că multe elemente au apărut mult mai devreme. Începînd cu această perioadă, dispunem de mărturii autentice despre terminologia întrebuintată în denumirea principalelor elemente ale costumului, a particularităților de croială, a podoabelor.

În decurs de veacuri s-au constituit legități tipice ale vestimentației, multe din ele fiind comune pentru toate zonele de habitat românesc: culoarea albă a hainelor, gulerul tăiat la cămașă, prezența brîului ca element obligatoriu atît pentru bărbați, cît și pentru femei, croiala liberă a hainelor de tip manta. Prin aceste trăsături portul românesc se deosebea de vestimentația altor etnii mari din Europa Centrală și cea de Est — a slavilor, germanilor etc. Specificitatea etnică, inclusiv și trăsăturile distinctive ale portului românesc, s-au constituit într-o fază mai tîrzie a dezvoltării etniei est-romane.

Una din trăsăturile specifice ale portului românesc era culoarea albă a pînzei din care erau confecționate piesele de port de vară. Această trăsătură avea un caracter atît etnic, cît și social, întrucît era tipică doar pentru portul țărănesc și lipsea în costumele boierilor și al aristocrației. Atunci cînd domnia vroia să-l pedepsească pe vreun boier, înjosindu-l, îl îmbrăca în haine albe țărănești⁴⁴.

Baza etnică a portului popular la munteni, la transilvăneni și la moldoveni era comună. Acest lucru se vede bi-

iu¹ nu doar din structura portului, ci și din terminologie. Nu exista nici o piesă de port moldovenesc, care să fi lipsii în costumul muntenilor sau al transilvănenilor. Desigur că existau variante regionale ale portului, însă ele nu contraveneau principiului comun al unității. Spre exemplu, ni Basarabia, Bucovina și în nord-estul Munteniei prin Irnneul *catritiță* era denumit un tip de fustă dintr-o sin- i; iiră bucată de țesătură, rotită în jurul corpului. În par- lra de nord-est a Transilvaniei o astfel de fustă era denumită *pregitoare*⁵. În zona de centru a Transilvaniei și la nordul Olteniei prin termenul *cretință* era denumită fusta din două părți⁴⁶.

Paralel cu acești termeni, se mai folosea și cuvântul *juiă*. În sudul Basarabiei și în Bucovina de vest «fotă» însemna fustă în două părți. În Muntenia (Muscel) *fota* era o fustă dintr-o singură bucată, cu toate că în alte zone din Muntenia prin *fotă* se înțelegea fusta în două părți. Astfel, același tip de port femeiesc — fusta dintr-o bucată și fusta în două părți — avea în diverse zone de habitat românesc denumiri diferite — *fotă*, *catritiță*, *zadie*, *opreg*, *șorț*.

Fondul lexical de bază al terminologiei portului popular este comun atât pentru locuitorii Munteniei, Olteniei, cât și pentru Transilvania, Bucovina și Moldova, inclusiv Basa-

i abia și alte regiuni românești. În portul femeiesc se utilizează astfel de termeni: cămașă, ie, ciopag, stan, ^ poale, piept, tulpan, bariz, basma, testemel, maramă, cîrpă, ștergar, pestelcă, fotă, catrință, șorț, scurtă, burnuz, mintean, zăbun, șubă, papuci și multe altele. În portul bărbătesc: cămașă, bondiță, pieptar, cioareci, nădragi, ițari, izmene, licneveci, anterior, suman, cojoc, bondă, burcă, sarică, gulia, contăș, ciubote, opinci, cușmă etc. Multe dintre aceste denumiri de port sînt amintite în gramotele domnitorilor valahi și moldoveni, în actele boierești, începînd cu sec.

XIV—XV.

Există o comunitate similară și în tipologia, structura și terminologia vestimentației populației orășenești — a aristocrației, moșierilor, negustorilor, meșteșugarilor. Această similitudine se explică prin rădăcinile etnice *comите* ale muntenilor, transilvănenilor și moldovenilor și era susținută de intensele relații istorice, economice și culturale, existente între aceste regiuni.

Premisele etnice și social-politice de dezvoltare din di- krite regiuni, de asemenea, erau similare. Țăranii locuiau în obști libere, în fruntea cărora se aflau juzii sau cnejii

de vale, care la rîndul lor, grupîndu-se, alcătuiau voievodatul sau țara. Pe teritoriul Moldovei, Munteniei și Transilvaniei, pînă la apariția statelor, existau țări autonome cu structuri sociale identice.

Începînd cu epoca lui Ștefan cel Mare, atît domnitorii Moldovei, cît și marii feudali, aveau mari proprietăți în Transilvania, care cuprindeau sate, pămînturi, țărani. Domnitorilor Moldovei le aparțineau în sec. XV cetățile Ciceul și Cetatea de Baltă⁴⁷. Aceste cetăți au trecut în posesia Moldovei în anul 1475, fiind dăruite de către Matei Corvin lui Ștefan cel Mare. Spre sfîrșitul sec. XV cetățile Ciceului îi aparțineau 55 de sate din vecinătate, iar Cetății de Baltă — 40 de sate. Ulterior, proprietățile Moldovei în Transilvania încep să crească.

În anii domniei lui Petru Rareș în posesia Moldovei au trecut orașele-eetăți Bistrița, Rodna, Ungurașul împreună cu satele care le erau supuse.

La mijlocul sec. XVI toate aceste cetăți, ca și întreg Ardealul, au trecut în supunerea Austriei.

Mulți feudali moldoveni aveau moșii în Țara Românească, iar cei valahi — în Moldova. Sînt cunoscute cazuri de migrație multiseclară a românilor transilvăneni în Moldova, migrații care s-au intensificat, mai ales, în sec. XVIII. Migranții transilvăneni, care s-au așezat cu traiul în Moldova și în Basarabia, sînt cunoscuți în documente drept *unguri* sau *mocani*.

Începînd cu sec. XVI domnitorii Țării Românești sînt deseori aleși la tronul Moldovei, și invers. De exemplu, domnitorii Ștefan Tomșa (1611—1623), Gheorghe Ghica (1658—1660), Grigore Ghica (1764—1777), Alexandru Ipsilanti (1774—1788), Alexandru Moruzi (1792—1801), Constantin Ipsilanti (1799—1806) au ocupat alternativ cînd tronul Moldovei, cînd tronul Țării Românești.

Boierii, de asemenea, treceau dintr-o țară în alta, unde ocupau posturi înalte la curte.

Cînd se transferau dintr-o capitală în alta, domnitorii luau cu sine curtea întreagă. Toate acestea au contribuit la constituirea în principatele românești a formelor și tipurilor comune de port la nobilime și orășenii bogați, deosebiri persistînd doar în detalii. Printre formele comune de port sînt: tunică, cabanița, caftanul, cațaveica, cușma, ceacșirii, cojocul, contășul, dulama, anteriorul, feregeaua, fermeneaua, ipingeaua, nădragii, sugna, șalvarii, șarvanaua, șuba, zăbunul, zeghea, mitra și altele.

VESTIMENTAȚIA POPULAȚIEI URBALE ÎN SEC. XV—XVII

1. Costumul nobilimii, al negustorilor și funcționarilor moldoveni

Costumul orășenesc din sec. XIII—XIV nu s-a păstrat. În colecțiile de muzeu au fost atestate doar fragmente de podoabe din această perioadă: de cercei, brățări, diademe, H i ii vaiere pentru frunte etc. Multe dintre ele au provenien- ;i bizantină.

Cîteva imagini ale orășenilor din sec. XIII—XIV sînt prezente pe frescele din biserica Streiu (județul Hunedo-

i :i) precum și pe cele din biserica domnească sf. Nicolai iii Argeș, unde bărbații sînt înfățișați purtînd tunică ajus- l.ilă, deasupra căreia îmbrăceau jilet de culoare bordo, costumul fiind completat de pantaloni înguști. Pe cap aveau n scufie, acoperită de o căciulă de formă conică¹.

Cavalerii purtau tunică lungă pînă la genunchi, confec- (ionată din stofă de două culori — roșie și verde, și pan

I a Ioni cafenii de croială îngustă². Acest complex de vesti- iiK'iitație era specific pentru nobilii francezi din perioada icspectivă. În Moldova piesele de îmbrăcăminte, descrise mai sus, au pătruns prin Ungaria și Polonia. Influențele bizantine au pătruns în Moldova prin țările balcanice. Tunica bizantină de proveniență romană a servit ca prototip pentru mai multe tipuri de îmbrăcăminte a nobilimii moldovenești, muntenesți și transilvănene. Tunica romană cu mîneacă lungă — *talaris* — a devenit o componentă de ba- /,;i a vestimentației din Bizanț, de unde s-a răspîndit în

l nropa și Balcani. Tunica era purtată atît de bărbați, cît ,i de femei.

Examinînd piesele de costum moldovenesc, constatăm

i ;i diferențierea de clasă în ceea ce privește vestimentația nobilimii și a orășenilor de rînd este un fenomen contradictoriu și relativ. Cu toate că uneori domnitorii emiteau ucazuri, ce interziceau orășenilor și țăranilor să poarte haine și podoabe boierești, totuși avea loc un proces continuu de copiere a îmbrăcăminte, încălțăminte, acoperămîntului (lc cap, podoabelor boierești de către funcționarii și slugile de la curte, iar apoi de către orășeni și țărani. Astfel de

piese de vestimentație, ca: dulama, giubeaua, ipingeaua, zăbunul, contășul, anteriul, burnuzul, minteanul, ilicul, fermeneaua, ceacșrii, șalvarii, calpacul, fesul, meștii etc., inițial răspândite doar în cercurile marii nobilimi, treptat au intrat în portul orașenilor, iar mai apoi și al locuitorilor de la sate. Este, de asemenea, și un proces invers: unele elemente de port tradițional țărănesc au fost preluate de vestimentații boierilor, mai ales iile brodate, briele și chimirele, cușmțele, bondițele etc. În acest fel, cultura depășea barierele de clasă și, prin osmoză în ambele direcții, tindea spre unitatea națională.

Conținutul etniț al culturii oricând și oriunde s-a dovedit a fi mai larg și mai important prin vitalitatea sa decât limitările de clasă, conveniențele și interdicțiile.

Pentru reconstruirea costumului din sec. XV deosebit de importante sîni materialele arheologice și cele iconografice. În prima categorie de materiale intră cele obținute din cavouriile domnești datînd din sec. XV la Bistrița, din cimitirul orașenesc din Suceava, dintr-un șir de locuințe ale Orheiului Vechi. În a doua categorie de materiale intră cele aflate la Muzeul Istoric de Stat din Moscova, în lăcașul Alexandru Nevski din Sankt-Petersburg, în muzeele din Lvov, pe frescele murale ale mănăstirilor moldovenești.

Printre modelele timpurii de îmbrăcăminte a feudalilor este costumele domnitorului Alexandru cel Bun și cel al soției sale Marina, redată pe un portret, ce se păstrează în lăcașul Alexandru Nevski³. Costumele constau dintr-o tunică încinsă, lungă pînă la glezne. Tunica avea guler rotund răsfrînt. Mînecele ei largi și lungi, ce atîrnau pînă mai jos de genunchi, aveau manșete. Poalele tunicii erau garnisite cu o panglică lată. Domnitorul purta o căciulă rotundă cu marginii întoarse. Gulerul, marginile căciulii, manșetele și panglica de la poale erau ornamentate cu o linie brodată în zigzag.

Costumele curtenilor și al unei părți însemnate de orașeni au evoluat sub influența modei ce venea din alte țări. Nicolescu, cercetînd problema costumului, menționa că în sec. XIV—prima jumătate a sec. XV asupra curții domnești din Moldova influențau cu preponderență două curente — cel bizantin, care s-a impus într-o epocă timpurie, și cel vest-european, care pătrundea prin Ungaria și Polonia⁴. Primul ajungea în Moldova trecînd prin țările balcanice vecine.

Dulama este o haină, pe care domnitorii și boierii de crle mai înalte ranguri o îmbrăcau la ceremonii. Dulama . a integrat în costumul nobilimii vest-europene sub influ- (■ 11(a tradițiilor romano-bizantine. Ea era confecționată din ((■saturi scumpe. Imaginea lui Mircea cel Bătrîn (sec. XIV), îmbrăcat în dulamă, este atestată pe frescele bisericii epis-

i opale din Argeș. Dulama era un fel de tunică de culoare albastră, încinsă cu o cingătoare împodobită cu perle. Ume- icle ei, partea inferioară a mânecii și manșetele erau ornate.

Dulămile erau confecționate din țesături scumpe: din

1-alifea de mătase sau din catifea cu fir aurit. Gulerul ei lai era înfrumusețat de o broderie cu mărgăritare sau alte nestemate. Fragmentele de țesătură, depistate la Bistrița și rezultatul săpăturilor arheologice, ne arată că haina era executată în tehnica de broderie plină, avînd două varie- l;|(i de conținut: motive religioase și geometrice⁵. Catifeaua avea și ea un ornament țesut. Cele mai frecvente erau ornamentele geometrice și doar rareori puteau fi întâlnite cele vegetale reprezentînd ramuri și frunze.

Dulama se considera una din prestigioasele haine ce- lemoniale pînă în sec. XVIII, cînd a fost substituită de

iii Leriu.

înfățișarea boierilor de la curtea domnitorului moldovean Alexandru cel Bun (sec. XV) poate fi văzută la mănăstirea Sucevița în scena cortegiului și pe xilogravurile «lin incunabulele lui Ulrich von Richental. Pe frescele mănăstirii Sucevița este redată vestimentația rangurilor superioare de funcționari ai lui Alexandru cel Bun, deosebit «le evidență fiind în scena «Aducerea moaștelor sf. Ioan «ei Nou»⁶. În imaginea cortegiului ce o însoțește pe doamna Ana pot fi observați mari demnitari îmbrăcați în dulaină, haină lungă cu mâneci lungi, ce se încheie dinainte cu nasturi sau se prinde cu un șnur. Sub dulamă se îmbrăca o haină de mătase cu mâneci sau fără ele, ce avea lungimea pînă la brîu. După moda orientală, aceasta se în-

■ lieia dinainte cu numeroși nasturi. Pe cap purtau căciulă ile culoare închisă cu marginile îndoite, pe care o îmbrăcau

■ leasupra unei căciulițe mici.

Incunabulele lui Richental, de asemenea, ilustrează ve- limentația boierească. Hainele încinse, avînd mânecile bluzate și pieptar umflat în pliuri, înfrumusețate uneori piuă la poale cu blană, ajungeau pînă la genunchi, lăsînd ■ai se vadă nădragii înguști și încălțămînta de culoare închisă⁷. Drept acoperămînt de cap serveau pălăriile gar

nisite cu catifea sau pălăriile din postav, de asemenea și pălăriile franțuzești de postav cu boruri răsfrînte în partea din față.

În costumele lui Alexandru cel Bun se observă amprenta influenței poloneze. La epoca respectivă, însă, îmbrăcămintea poloneză era influențată, la rîndul său, de modele de vestimentație a nobilimii franceze, italiene. După cum menționează cercetătorii, o dulamă analogică cu cea a lui Alexandru cel Bun purta și curteanul polonez înfățișat pe lespedea de mormînt a regelui polonez Vladislav Iaghello®. Asemenea dulamă purtau în sec. XV și orășenii bogați. Pe una din gravurile cronicii germane a lui Ulrich von Richental pot fi văzuți orășeni din Constanța îmbrăcați în dulămi încinse⁹. ^

Dulama din mătase constituia baza odăjdiilor lui Ștefan cel Mare și ale feciorilor săi, zu;grăviți_ pe frescele bisericii din Pătrăuți (a. 1487), ale bisericii Voroneț (a. 1488), ale bisericii sf. Ilie lângă Suceava (a. 1488). _ ^

Mantia. Peste dulamă domnitorul purta o *cabaniță* — mantie de proveniență bizantină. De cele mai dese ori ea se confecționa dintr-o stofă scumpă, numită cocîrlat, ce se producea la Florența. Cabanița avea guler lat, acoperit cu blană de samur, și mîneci lungi, împodobite cu ceapraz.

Nobilii din frescele bisericilor de la Ribița (Hunedoara) sînt înfățișați purtînd mantie albastră sau roșie, ornamentată pe umere ca broderie colorată similară altitelor de la mînecele iilor țărănești. Mînecele mantiiilor erau lungi, lărgite spre partea de jos, cu margini de asemenea ornamentate¹⁰. Uneori mantiile erau încinse cu cingători de piele.

O imagine a costumului de damă din mediul nobilimii este oferită prin reprezentarea hainelor soției lui Alexandru cel Bun, Marina. În îmbrăcămintea ei, de asemenea, se resimt tradițiile bizantine. Costumele constituie o mantie lungă, prinsă la gît cu o agrafă¹¹. Un element caracteristic mantiei, ce evidențiază afinitatea ei cu vestimentația bizantină, erau mînecele lungi pînă mai jos de genunchi. Un portret ne oferă imaginea împărătesei bizantine Theodora, îmbrăcată într-o mantie similară¹².

Începînd cu sec. XVI, cînd Poarta Otomană a subjugat Moldova, cabanița a obținut o semnificație simbolică, devenind element de ritual la urcarea pe tron a domnitorilor moldoveni și valahi.

Ritualul de înscăunare a domnitorului a fost minuțios descris de către logofătul Gheorgachi în sec. XVIII. Actul

ilo confirmare a noului domnitor avea loc la mănăstirea (ialata, unde acesta era înveșmîntat în odăjdii ceremonia- k'¹³. În numele sultanului turc, solul său, ischiemni-agași, i! îmbrăca pe noul domnitor cu *caftan*, *cabaniță* și *cucă* (acoperămînt de cap), înmînîndu-i însemnele puterii: *san- ficacul* (steag verde cu imaginea semilunii), *topuzul* (scep- Iru) și o sabie.

Obiceiul de a-i dărua celui care urca pe tronul Moldovei cabanița, caftanul și cuca s-a păstrat pînă în anul 1832, cînd cabanița a fost substituită cu o mantie de altă croială — *hervaneua*.

În vestimentația domnitorilor, cnejilor, a soțiilor acestora a mai fost atestată o varietate de mantie — *granațaua*, ce era în uzul curent în sec. XV—XVI. Acest tip de îmbrăcăminte avea de asemenea proveniență bizantină. Printre semnele distinctive ale granaței se evidențiază croiala specifică a mîneșilor, care, fiind deosebit de lungi, îndeplineau

o funcție decorativă. În partea lor superioară mîneșile aveau tăieturi speciale pentru mîini. Pentru a evita incomoditatea, mîneșile erau prinse la spate cu o cingătoare.

O altă varietate de mantie a fost *căpeneagul*, o manta lungă cu guler lat ce acoperea umerii. Căpeneagul a pătruns în Țările Românești în perioada de răspîndire a influențelor orientale în vestimentația boierească locală.

Caftanul. O varietate a mantiei era și caftanul. Însă, dacă varietățile de mantie descrise anterior erau de proveniență romano-bizantină, caftanul este o haină de proveniență orientală, fiind foarte răspîndită la popoarele turcice și iraniene. Această haină deschisă, fără nasturi, este cunoscută după basoreliefurile din regatul Bosphor, datată din sec.

III—II î.e.n.¹⁵.

Prima menționare documentară a caftanului în Moldova se referă la sec. XVI («caftan cu 16 bungi») ¹⁶. Caftanul are aspect de mantie, la poalele și mîneșile căreia este pusă o garnitură de blană. Caftanele scumpe erau confecționate din catifea italiană (*catifea tunsă*), pe care, cu fir de aur sau de argint, erau brodate figuri geometrice. N. Iorga a evidențiat varianta moldovenească a caftanului, ce avea tăietură pentru mîini în lungul mîneșii ¹⁷. Un asemenea caftan este ilustrat pe frescele votive din biserica mănăstirii Voroneț. Boierii moldoveni purtau caftan de culoare verde, galbenă, bordo.

Începînd cu sec. XVI s-a constituit obiceiul de a-l îmbrăca în caftan pe domnitorul ce urca pe tron. Însă dăruirea caftanului a căpătat o semnificație socială mai largă,

desemnând apartenența la rangurile superioare boierești. Domnitorul însuși, primind caftan de domnie din partea sultanului turc, dăruia caftane apropiaților săi, ridicându-i în rang de boier. În legătură cu aceasta a apărut expresia «a căftăni», cea ce însemna a obține rang boieresc. Caftanele de dar se deosebeau după destinație și calitate. Domnitorului i se dăruia caftan de clasa I (*hilat*), marilor demnitari li se dăruia câte un caftan de clasa II (*ala*), iar celorlalți boieri li se dăruiau caftane de clasa III (*cuf-tan*)¹⁸.

La curtea domnească era un post de funcționar, caftan-giul, care avea în grija sa garderoba domnitorului. El executa ritualul de îmbrăcare în caftan a celui care primea rang boieresc¹⁹. Ceremonia de îmbrăcare în caftan a boierilor de clasa întâia, a doua și a treia avea loc sub conducerea marelui vistier, boier de rang superior. În afară de caftane aceștia primeau și însemnele respective ale titlului boieresc. Un însemn general de apartenență la tagma boierilor, începând cu rangul de banul cel mare, era sceptrul cu un capăt aurit, numit *hazzati*. Boierul de clasa întâia, aga, purta *baltag*, un fel de secure, substituit ulterior prin *topaz*. Vel-armașul avea ca semn distinctiv o măciucă de fier cu coadă de lemn — *buzduganul*²⁰.

Boierii de clasa a patra și a cincea nu primeau caftane. La ridicarea acestora în rang de boier li se înmîna *pitacul*, o diplomă de boierie.

În perioada cînd la conducerea țărilor române erau fanarioții (1716—1821) grecii din Fanar (o mahala a Constantinopolului) se practica obiceiul de a cumpăra titlurile de boier de la caznaua domnească²¹. Conform afirmațiilor contemporanilor, vinderea titlurilor boierești a căpătat proporții deosebite în perioada cînd scaunul Valahiei era ocupat de domnitorul Mavrogheni (1786—1790), care vindea caftane boierești chiar și țăranilor bogați²².

Caftanul s-a păstrat în calitate de haină oficială a tagmei boierești pînă în sec. XIX, fiind înlocuit ulterior prin costumul de croială europeană.

Costumul ceremonial al domnitorului este ilustrat de

o frescă din mănăstirea Sucevița, care îl înfățișează pe domnitorul Ieremia Movilă²³ îmbrăcat în caftan bizantin, cu coroană, iar în mînă ținînd o cruce și o năfrămiță*.

* Năfrămiță — basmăluță brodată de formă dreptunghiulară sau pătrată.

La laturi este zugrăvită soția sa Elisafta. O altă imagine a domnitorului este brodată pe învelitoarea potirului, fiind în mijloc de o inscripție cu următorul conținut: «Sînt repro- 'liru' cu exactitate fețele și detaliile veșmintelor în ultimele minute de viață a domnitorului». El este îmbrăcat mii o șubă de cneaz cu mîneacă lungă, încheiată cu trei

i înduri de șnururi late, șuba fiind confecționată din bro-
 ■ lui cu fir de aur. Pe cap are o căciulă din blană, împodobi l.i cu cocardă și pană²⁴. Ieremia Movilă este reprezen- i.il și pe un vîl funerar, păstrat la mănăstirea Sucevița²⁵. IV acest portret îmbrăcăminte domnitorului se deosebeș- l' de cea descrisă anterior prin croiala hainelor de de- ir.unra, care este asemănătoare cu un caftan de tipul du- l.mid, fiind cusut în talie și lipsindu-i șnururile de aur.

Creșterea în sec. XVI—XVII a puterii unor dinastii de linieri, intensificarea exploatării țăranilor, concentrarea liolițiilor în mîinile marilor boieri — toate acestea du- .♦.♦iii la răspîndirea luxului, la tendința de a cumpăra peste liniare țesături scumpe, podoabe, arme etc. Consolida

i r; i puterii dinastiilor de boieri nu putea să nu-i pună în n.iidă pe domnitorii Moldovei, care vedeau în aceasta o mienințare la puterea lor centralizată. Una dintre metodele de luptă împotriva întăririi puterii boierești era elaborarea legilor împotriva luxului. La începutul domniei l.ale, în anii 30 ai sec. XVII, Vasile Lupu a emis cîteva legi contra risipei²⁶. Temporar, promulgarea acestor legi a dai careva rezultate, dar mai tîrziu tendința spre fast s-a manifestat și mai vertiginos. Decretînd legi ^împotriva abuzului de lux, domnitorii înșiși se lăsau pradă acestui viciu.

La 1645 solul maghiar Gheorghe Râkoczi descria coturnul domnitorului Vasile Lupu astfel: «...la pălărie avea mi panaș enorm prins cu o agrafă, împodobită cu cinci briliante enorme, ipurta un inel cu pecete, ce avea neste- mată de briliant, era îmbrăcat într-o haină *dulamă*, con- lectionată din țesătură albă și purpurie, pe care erau bro- ilale albi de aur, iar pe margini — capete de zimbru. Mioderia era executată cu fir de aur

și pietre scumpe. Pe
 deasupra era îmbrăcat într-o mantie albă cu guler din
 Idană de samur siberian»²⁷. Conform mărturiilor contempo-
 i anilor, toate podoabele sale costau circa 40 mii de taleri²⁸.
 Gravura în aramă, executată la Gdansk în 1651 de
 către Wilhelm Hondius după desenul lui Van-Vesterfeld îl
 prezintă pe Vasile Lupu în odăjdii ceremoniale, care includ

piesele descrise în continuare. Șuba lungă, *şirvanaua*, avea guler de samur, era brodată cu flori de aur și se încheia la ȋpiept cu catarama de briliant, ce au substituit șnururile de aur, folosite de obicei. Se pare că șuba nu este acoperită cu țesătură venețiană, ci cu renumitul *altınbaş** oriental. De sub șuba scumpă se vede dulama, confecționată din camhă. Dulama se încheie cu nasturi de aur, în care erau încrustate nestemate. Pe cap avea o căciulă de samur, decorată cu un panaș din pene, prinse cu o broșă de briliante²⁹.

La o biserică din Iași se mai păstrează și un alt portret al lui Vasile Lupu, fiind, de fapt, o copie tardivă de pe vălul funerar din sec. XVII³⁰. Portretul îl înfățișează pe Vasile Lupu îmbrăcat într-o bondă specifică portului tradițional, confecționată din camhă, cusută în talie și garnisită cu blană de samur. La ȋpiept avea fireturi late de aur. De sub bondă se observă bine haina, confecționată din camhă, strânsă cu o cingătoare lată, legată în nod. Drept acoperămînt de cap avea o pălărie cu panaș, fixat cu ajutorul unei broșe. La cingătoare avea un pumnal.

La biserica Trei Ierarhi din Iași Vasile Lupu este redat în veșmînt scump, greoi, cu fireturi de aur la ȋpiept, iar la talie încins cu un șal oriental. Deasupra avea îmbrăcat caftanul cu revere garnisite cu blană de samur. Alături este zugrăvit fiul său, îmbrăcat într-o șubă, confecționată din țesătură albastră cu flori de aur, gulerul rotund și reverele fiind acoperite cu blană de samur. În mîină el ține o băsmăluță brodată semitransparentă, o năframă moldovenească. De sub șubă se vede dulama din brocart cu mîneci înguste, ce aveau manșete specifice, acoperind partea din dos a mîinii.

Pe vălul funerar este reprezentată prima soție a lui Vasile Lupu, Tudosca³¹, îmbrăcată pe deasupra într-o haină cu mîneci pînă la cot. Acest curent în moda vestimentației s-a răspîndit în primii ani ai sec. XVII: îmbrăcămîntea era strîmtă în partea de sus și lărgită spre partea de jos. Ea se deosebea prin utilizarea țesăturii de înaltă calitate cu flori de aur. Haina fiind descheiată, se observă bine căptușeala din blană de samur, precum și rochia de talie înaltă. Rochia de culoare închisă era brodată cu fir de aur, iar broderia^ de pe mîneca ei îngustă era similară cu broderia de la mîneca ȋei. Cîteva rînduri de mărgelile din mărgăritar îi împodobesc gîtul. În mîină ține o năfrămiță. Îmbrăcămîntea este decorată cu lăncișoare lungi de aur, ce se în

* Țesătură de proveniență orientală, țesută cu fir de aur.

lind de la umărul drept spre coapsa stîngă și invers, între- tăind pe diagonală linia dreaptă a hainei. Pălăria cu calotă de catifea și boruri de blană este înfrumusețată cu panaș din pene de struț. Doi trandafiri de aur, fixați deasupra urechilor, împodobesc părțile laterale ale pălăriei. Ansamblul este completat de cerceii lungi de aur cu pietre scumpe.

Pe fresca din biserica Trei Ierarhi de la Iași Tudosca este înfățișată în îmbrăcăminte de croială similară celei descrise anterior, cu aeoperămînt de cap, de asemenea, analogic celui descris — pălărie cu calotă rotundă de culoare roșie și podoabe specifice în formă de trandafir, prinse deasupra urechilor. Un element deosebit este gulerul din horbotă. Trebuie de menționat că, judecînd după imaginea de pe frescă, Tudosca se rumenea și își vopsea buzele cu ruj³².

În sec. XVI vestimentația nobilimii moldovenești este lot mai mult influențată de moda orientală. Acest fenomen poate fi ilustrat prin așa piese de îmbrăcăminte, ca *anteriorul*, *giubeaua*, *feregeaua*, *binișul* etc.

Vestimentația orientală (turcească) a căpătat o răspîndire de anvergură în mediul boierimii, mai ales în epoca fanarioșilor. Diplomatul francez Lengeron menționa că aproape toți boierii plecau la Constantinopol nu atît pentru a primi unele indicații, cît pentru a însuși manierele și eticheta orientală.

Direct pe corp se îmbrăca cămașa. Ea și-a păstrat unul și același rol în vestimentația tuturor păturilor societății: a boierilor, negustorilor, țăranilor etc. Termenul «cămașă» provine de la latinescul «camisia». Cea mai timpurie atestare a acestui termen în documente datează din sec.

XVI (camașă chindisită cu mătasă)³³. Cămășile boierilor aveau aceeași croială ca și ale țăranilor, dar ele erau confecționate din țesături scumpe și erau ornamentate cu fir aurit, cu mărgelile foarte mărunte de sticlă, cu pietre prețioase.

Peste cămașă era îmbrăcat *anteriorul* (antereul), o haină lungă, cu cingătoare. De obicei, anteriorul avea mîneci lungi, lărgite în partea inferioară. Boierii își confecționau anteriori dintr-o țesătură scumpă, numită camha. Camha era țesută din urzeală de mătase, iar bătătura răsucită cu fire de aur și argint. Inițial camha era produsă în Siria, iar ulterior în Italia și Constantinopol.

În 1964 la mănăstirea Voroneț, în cavoul logofătului Gligorcea, a fost descoperit un anterior bărbătesc de la sfîr-

șitul sec. XVI³⁴. Anterul era de croială orientală. În partea din față era înfrumusețat cu 22 nasturi din șnur de mătase, iar lateral avea tăieturi pentru a purta hangerul și spada³⁵. Hangerul, un pumnal turcesc încovoiat, era un atribut obligatoriu pentru costumul domnesc și cel boieresc.

Anterul era purtat de reprezentanții tuturor păturilor sociale, de la boieri până la țărani. În evul mediu anterul țărănesc se deosebea întru câțva de cel boieresc, avînd mîneci înguste și fiind confecționat din țesătură grosolană. Către sec. XIX anterul purtat de țărani și-a schimbat croiala, transformîndu-se dintr-o haină lungă și largă într-una scurtă și strîmtă.

Peste anteru boierii îmbrăcau giubeaua și binișul. Deoarece caftanul era considerat haină de ceremonie, în zile obișnuite în locul lui îmbrăcau *giubeaua*. Giubeaua este o haină lungă și largă cu mînecele despicate. C. Negruzzi menționa că boierii moldoveni purtau «giubea de pambriu albastru blănită cu samur»³⁶.

Giubelele boierilor de rangul întâi erau de culoare roșie și aveau copci de aur, iar căciulile lor erau din samur

negru cu căptușeală roșie. Boierii de rangul al doilea aveau giubele măslinii și căciuli cu căptușeala verde.

Numai domnitorul și fiii săi aveau dreptul să poarte haină albă. Numai pentru sigiliile domnești putea fi utilizată ceara roșie, pe cînd boierii își puneau sigiliile cu ceară verde.

În ceea ce privește culoarea vestimentației și accesoriiile pentru costum eticheta era obligatorie pentru toate stările sociale. Garda domnească era îmbrăcată în caftan de culoare roșie și albastră. Slugile domnitorului purtau cizme galbene, iar boierii — roșii.

Există și o anumită etichetă de conduită în prezența domnitorului. Dreptul de a-i săruta mîna domnitorului îl aveau numai boierii, pe cînd ceilalți îi sărutau doar piciorul sau poala hainei. Obiceiul de a săruta mîna domnitorului s-a păstrat pînă la începutul sec. XIX, fiind anulat în 1834 de către domnitorul Alexandru Ghica³⁷.

În timpul verii îmbrăcămintea din țesături groase, greoaie era înlocuită cu haine ușoare. O piesă din vestimentația de vară era feregeaua, o haină largă, confecționată din lînă subțire de angoră, care era purtată de domnitor sau boieri.

Sub feregea se îmbrăca *țermeneaua*, o haină scurtă cu mîneci largi,

Acoperitoarea de cap a domnitorului, *cuca*, reprezenta o căciulă înaltă de blană de formă piramidală, decorată fii pene de struț. Mai exista și o altă variantă de cucă în lunnă de coif de argint.

Cuca mai avea și o altă destinație. Ea servea drept aco- piTămînt de cap pentru ieniceri, oșteni din corpul de elită, în ivilegiat, al armatei sultanului turc. Actul de a dăruî cu

i și domnitorului moldovean simboliza într-un fel apartenența lui la corpul de ieniceri.

În afară de cucă, considerată atribut al vestimentației rcremoniale, domnitorii purtau și căciuli de alt tip. În sec. XVI—XVII domnitorul și boierii aveau în calitate de aco- peramînt festiv de cap *gugiumanul*, care prezenta o căciu- 1.1 de samur. Această piesă de vestimentație a fost remarcată și în folclor:

«...Unde Domnul cu caftan

Și pe cap cu gugiuman

Stă culcat pe-un buzdugan...»³⁸.

Pe la începutul sec. XVI copiii domnitorului au început ■iii poarte căciuli de blană cu partea inferioară lărgită, numite cușmă. Mai tîrziu a fost preluată de voievozi, domni- lori și soțiile lor, iar apoi de boieri și boieroaice. Asemenea cușme (în stil maghiaro-polonez) purtau și cnejii din Transilvania³⁹. Cușma s-a păstrat ca piesă de îmbrăcăminte a domnitorului moldovean pînă la momentul cînd a fost substituită de așa-zisul *ișlic* de proveniență orientală și era confecționat din pielicică de miel, catifea sau blană de samur. Ișlicul, la rîndul său, a suferit și el un șir de schimbări pe teren moldovenesc.

Unul dintre tipurile de pălărie, foarte răspîndit în perioada respectivă, era pălăria purtată de boieri și oșteni, eu calotă înaltă și boruri garnisite cu blană de samur, fiind similară cu tipul de pălărie reprezentat în gravura «Adevăratul aspect al orașului Grodno»⁴⁰. Un element specific pentru aceste pălării erau borurile întoarse în sus cu tăietură dinainte.

O varietate mai puțin frecventă a acoperitoarei de cap era pălăria înaltă cu boruri foarte înguste și calotă cilindrică, pe care Miron Costin o considera de origine germană⁴¹. Pălăriile de acest tip erau relativ diverse și destul de răspîndite. Pe frescele din mănăstirile Voroneț și Suceava sînt ilustrate cîteva pălării nu prea mari, avînd calote cu vîrf ascuțit și decorate cu pană. În occident ele

erau cunoscute din sec. XV; imaginile lor au fost atestate și pe icoanele rusești⁴².

Începînd cu sec. XVII, în portul boieresc o largă răs- pîndire o are acoperămîntul de cap, numit *ișlic* (*şlic*). *Ișlicul* era o căciulă îmblănită, de forme diferite în patru colțuri sau rotundă ca un balon. Mărimea ișlicului depindea de rangul boieresc. O altă variantă a ișlicului era calpacul, o căciulă enormă.

Sub ișlic boierul purta *tichie* sau *fes* din postav roșu. Cu timpul, cînd vestimentația boierească s-a schimbat în mod radical, *fesul* ca parte componentă a acoperămîntului boieresc de cap a fost exclus. Dispărînd, însă, din vestimentația boierilor, fesul a reapărut în portul țărănesc. Femeile căsătorite, în mod obligatoriu, purtau sub broboadă fes roșu. În Dobrogea și Moldova de sud ciclul nupțial includea și îmbrăcarea fesului. Ecoul existenței și utilizării fesului s-a păstrat și în unele proverbe: «Interesul poartă fesul», «A-i turti cui va fesul», «A înțelege cine poartă fes» etc. Trecerea fesului din vestimentația boierească în cea țărănească nu este un caz unic de acest fel.

Boierii își făceau haine din țesături scumpe de import. Pambriul, de exemplu, o stofă de lînă, adusă din Constantinopol, era folosit pentru confecționarea veșmintelor ușoare boierești și a rochiilor de damă. Din orașele Orientului Apropiat se importa serasirul, din care se coseau caftane, adamascul și atlasul pentru confecționarea rochiilor femeiești, se aduceau țesături de catifea de diferită calitate: *ceatma*, *alaghea*, *serhaft* etc.

Printre cele mai răspîndite piese de port boieresc trebuie evidențiate *feregeaua*, *fermeneaua*, *contășut*, *ipiti- geaua*, *șarvartaua*, *șuba*, *cojocul*, *zăbunul* etc. În sec. XVI era considerată ca modernă feregeaua orientală cu mîneci largi din țesătură fină, contușul și zeghea poloneză din pîslă sau fetru. Cingătoarea obișnuită din piele a fost substituită prin șalul de Țarigrad, ce se lega dinainte în nod. Sub influența modei vestimentare din mediul marilor demnitari de la Poartă, boierii moldoveni au început să poarte peste cizme iminei din marochin, niște pantofi moi fără călcîi, confecționați din *marochin*. În Ermitajul din Sankt-Petersburg un tablou de V. Borovikovski (1796) îl înfățișează pe înaltul dregător turc Murtazi Cula Han în iminei, încălțați peste cizme.

Dintre toate portretele lui Ștefan cel Mare un deosebit interes pentru studiul de față îl prezintă imaginea domnitorului de pe pergamentul evangheliei din Humor (a. 1473),

■ <■ se păstrează actualmente la mănăstirea Dragomirna⁴³.
 I cel mai timpuriu și realist portret. Domnitorul Moldovei
 ■ .Ic înfățișat într-un costum specific pentru portul curtenilor și nu în
 odăjdii de tradiție canonică bizantină. Pe
 i .φ are o coroană de aur cu nestemate încrustate, de sub
 i fire se vede părul ondulat de culoare deschisă. Haina de deasupra
 este confecționată din țesătură purpurie (*cocîr- lul**), cusută cu fir de aur;
 acesta este așa-numitul cojoc bnă mîneci, cu încrețituri mărunte, lung pînă
 mai jos de genunchi. Tunica lungă de culoare roșie, îmbrăcată sub 'ojoc, este
 împodobită cu o broderie de ornament vegetal
 ■ I are cingătoare de culoare închisă. Mînecele ei au manure înguste.
 Complexul vestimentar al domnitorului include și ciorapi roșii de nuanță
 închisă și cizme de aceeași culoare.
 Pe un patrafir de la Putna este redată o altă haină din garderoba lui
 Ștefan cel Mare, purtată pe deasupra. Aceas- |,i e o mantie ceremonială fără
 nasturi, confecționată din (csătură groasă și garnisită cu bandă de aur,
 gulerul, mî- necile și poalele căreia sînt decorate cu fireturi de aur⁴⁴. Mantia
 fără nasturi dă posibilitate să se vadă tunica scur- l.i, ce are guler
 înfrumusețat cu perle.
 Pe frescele din mănăstirile Voroneț și Moldovița este zugrăvit
 domnitorul Ștefan, soția sa, doamna Elena, și copiii lor Petru, Ilie, Ion,
 Ruxanda, avînd veșmintele de deasupra confecționate din mătase, cusute cu
 fir de aur și mărgăritar, iar coroanele fiindu-le îmbrăcate pe căciulițe mici
 rotunde.
 Este notabil faptul că hainele purtate pe deasupra de către domnitori și
 soțiile lor au foarte multe trăsături comune în croială, diferă însă detaliile
 podoabelor, acoperă- mintele de cap etc.
 Frescele mănăstirii Humor o arată pe doamna Elena cu un vâl lung,
 căzîndu-i de sub coroană pe spate. Coroana fi de aur este decorată cu
 pandantive de aur, cu nestemate și mărgăritare⁴⁵. Acesta era portul obișnuit
 al soțiilor de domnitori.
 Pe picturile murale de la mănăstirea Moldovița doamna Elena și fiul
 său, Ștefan Rareș, sînt prezentați, de asemenea, cu coroane înalte⁴⁶. Doamna
 era îmbrăcată într-o rochie lungă din atlas, cusută cu aur. Linia verticală din
 mijloc și bordura de la poalele rochiei se pare că erau împodobite cu
 mărgăritare.

* Țesătură produsă la Florența, inițial de culoare roșie, iar ulterior și de alte culori.

Pe fresca restaurată din mănăstirea Galata (Iași, sec. XVI) s-a păstrat imaginea Măriei Amirami (prima soție a lui Petru Șchiopul) și cea a prințesei Maria⁴⁷. Ambele sînt îmbrăcate în haine cotidiene, dar scumpe. Drept acoperă-mînt de cap doamna are o maramă din pînză fină semi-străvezie; ea poartă rochie lungă și largă, deasupra căreia are o feregea ușoară, îmblănită cu samur. În partea dreaptă se află portretul prințesei, care de asemenea este îmbrăcată într-o feregea cu guler mare de blană. Prințesa poartă pe cap o căciuliță de catifea cu panaș, care, după formă, anticipează ișlicul. Un șir dublu de mărgăritare înfrumusețează pînză la talie veșmîntul ei.

Aceeași frescă îl înfățișează și pe domnitor, costumul căruia prezintă un ansamblu multiplu: peste haina cu mî-necă lungă el este îmbrăcat în dulamă sau anteriu, iar deasupra are o feregea orientală cu mîneacă scurtă, confecționată din brocart și garnisită cu blană. Influența orientală asupra vestimentației domnitorului Petru este confirmată și de portretul ce-l prezintă în haină de casă⁴⁸. Ca acoperă-mînt de cap îi servește o căciulă de samur lipsită de panaș, dulama cu mîneacă lungă din atlas lucitor sau din tafta, îmbrăcată pe deasupra, este descheiată la piept, permițînd să se vadă haina de cameră cu încheietori aurite la gît. Alături este înfățișat fiul său care poartă un costum de culoare închisă cu guler alb. Conform modei orientale, el are pe cap o căciuliță mică rotundă fără boruri, numită toc.

Portretul lui Zotto Țighar (sec. XVI), făcut după gravura lui Antonio Bosno, îl prezintă pe domnitor îmbrăcat într-un caftan lung⁴⁹. Haina cusută în talie, încheiată cu șnururi din fir de aur, are mîneci înguste cu manșete și guler dantelat de formă pătrată. Deasupra el are o șubă descheiată, prinsă la guler cu o încheietoare de aur. Gulerul și poalele sînt garnisite cu samur. Domnitorul poartă o pălărie cu calotă ascuțită și borurile ridicate.

E necesar de a menționa că atît femeile, cît și bărbații din anturajul de elită practicau machiajul. Cea mai frecventă coafură de damă consta în aranjarea părului în jurul capului în formă de coroană împletită. Moda vest-europeană, acceptată de bărbați în sec. XV—XVI, de a purta bucle ondulate, barbă și mustăți cedează în sec. XVII obiceiului de a-și bărbieri capul, lăsînd doar o șuviță de păr dinainte. Barba era consierată un indiciu al clasei privilegiate. Numai boierii de rang înalt (hatmanii, logofeții, postelni-

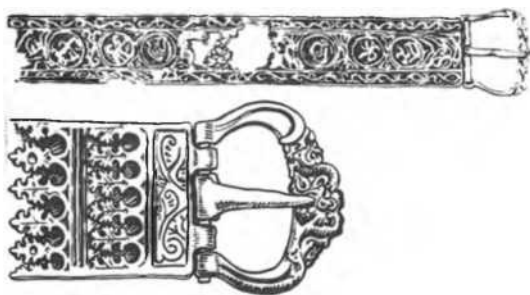
*Fig. 4. Ostaș curtean. Desen de
Gheorghe Asachi*

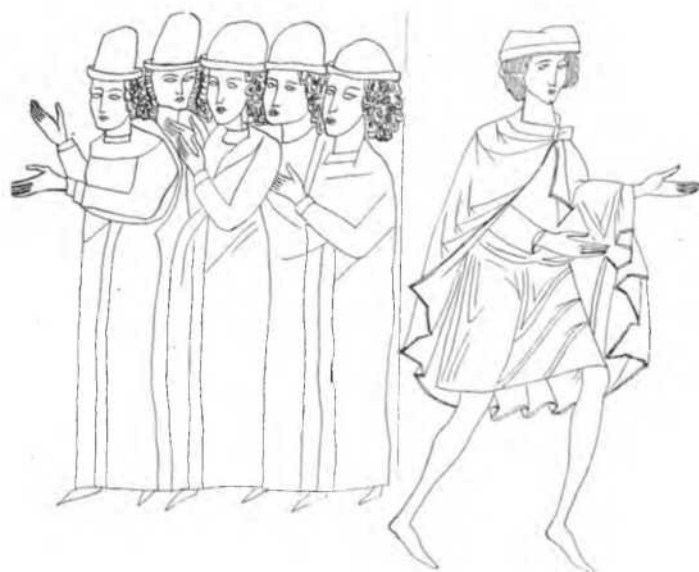

F/g. 5. Ștampila orașului Baia (sec. XIV)

Fig. 6 . Ștampila lui Ștefan cel Mare.

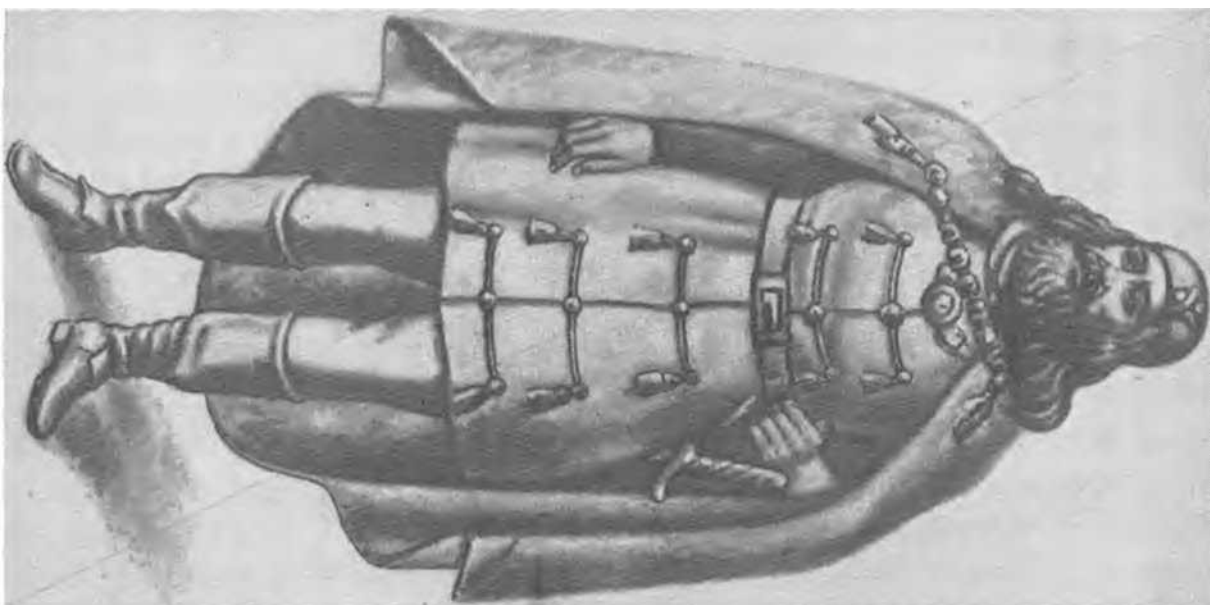

*Fig. 9, Lăutar cu cobză (a. 1550). Frescă de la
biserica din Voronet*

is*

■ (D)
X
3
“
“ cx »
-• ° Я
3
2-2
1
С
*
“
СЯ)
0
3
0
)
с
о
О
”
~

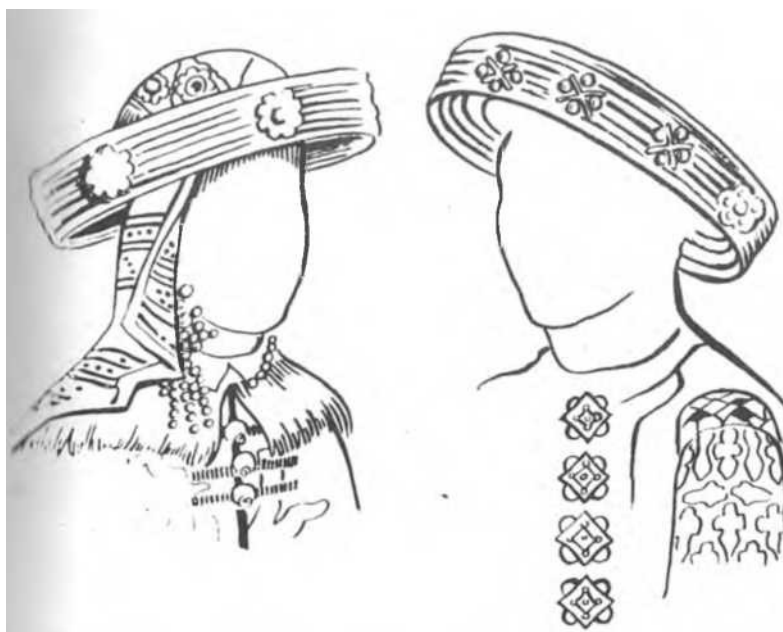

Fig. 13. Bonete purtate de femei după moda occidentală (sec. XV-XVI)

Видъ динИшеК части город* Кишанен

Fig. 14. Aspect al periferiei estice a orașului Chișinău

Fig. 18. Imagine a vestimentației boierilor moldoveni din sec. XVI, redată pe un vâl liturgic, brodat de Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, ce se păstrează la Muzeul Istoric de Stat de la Moscova

Fig. 20. Boier din epoca fanariotă, îmbrăcat în feregea (după I. Aurel Candrea. Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi, v. I. București, 1931)

Fig. 22. Dregător îmbrăcat în anteriu (după I. Aurel Candrea, v. I)

Fig. 23 Judecător de pe timpul lui Bogdan III. Desen din colecția Iii Șarag, biblioteca Academiei de Științe a României

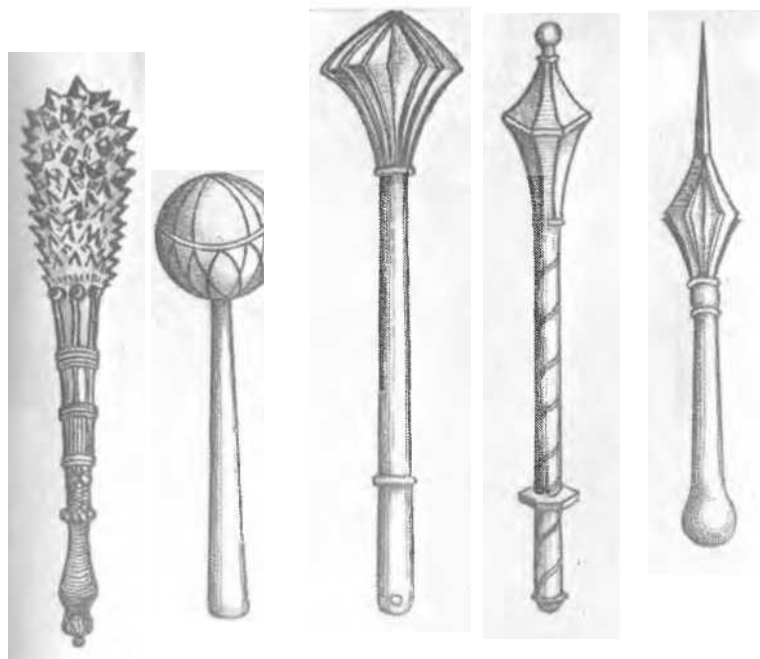

Fig. 24 Varietăți de buzdugane ce simbolizau puterea domnească

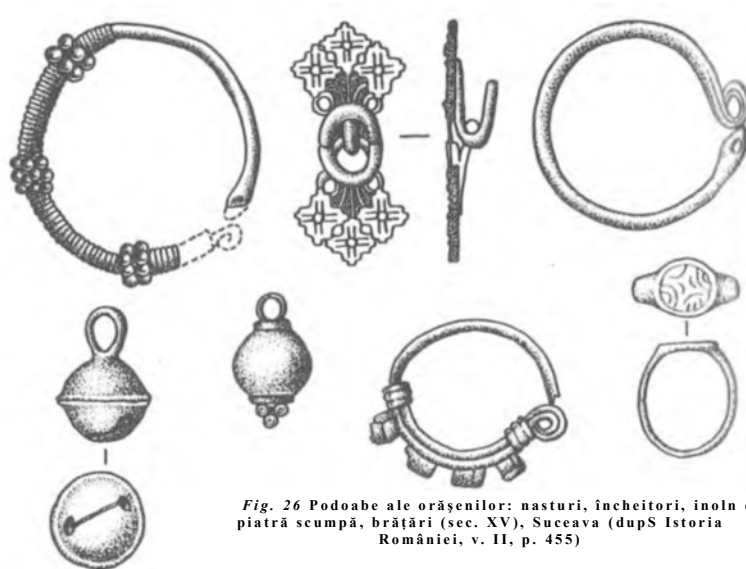

Fig. 26 Podoabe ale orășenilor: nasturi, încheitori, inole cu piatră scumpă, brățări (sec. XV), Suceava (după Istoria României, v. II, p. 455)

F/g. 27. Nasturi pentru tunică, aplice de pe centura de la Popricarci

28. Miron Costin, cronicar al Moldovei (11)3-1691) (după Album istoric român. Craiova, 1926)

I li/. 29. Columna lui Traian, Roma

. 31. Imaginea unui plugar. Pictur/
(sec. XV) de la mănăstirea Voroneț

*Fig. 34- Varietăți de căciuli țărănești
(după I. Aurel Candrea)*

Fig. 35. Jăran îmbrăcat în sarică

.tin termenea (dup⁵

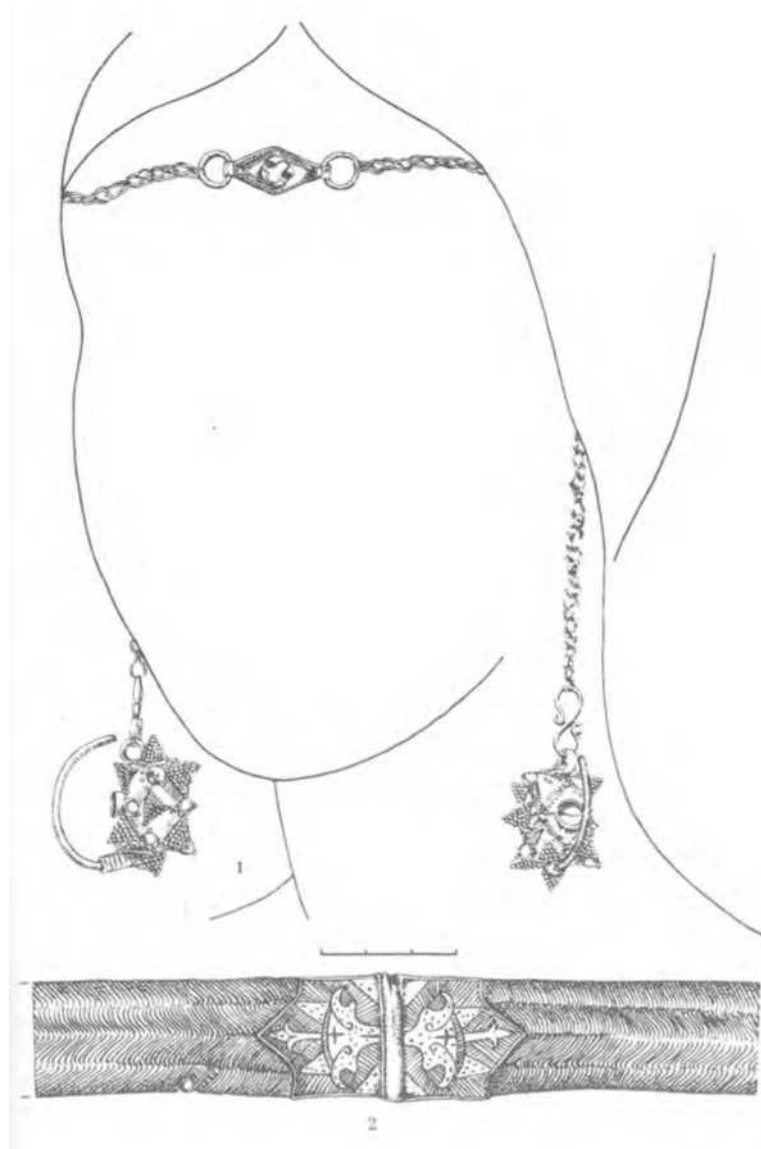

Fig. 40. Podoabe de argint moldovenești pentru femei (sec. XVIII), Saharna Veche - Rezina (descoperite în cadrul săpăturilor arheologice, întreprinse de către A. Levinschi și T. Reaboi)

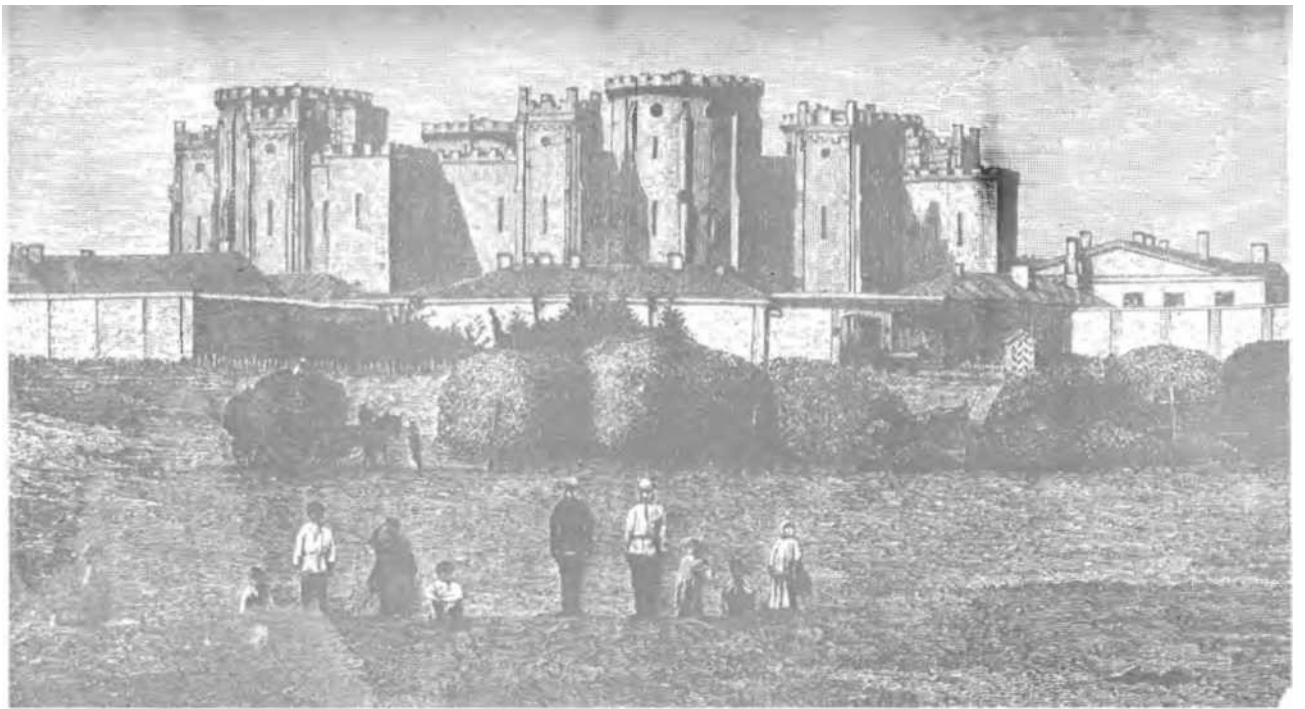

Fig. 43 intrarea în orașul Chișinău la începutul sec. XIX (după A. Raffee)

cii, vornicii etc.) aveau dreptul să poarte barbă⁵⁰. Retezarea bărbii se califica ca o mare pedeapsă pentru un boier.

Pentru costumul de damă din sec. XV sînt caracteristice rochiile lungi cu talie ridicată, cu mînece înguste cu manșete. Rochiile cusute pe corp, avînd mînece brodată, precum și rochiile cu croială liberă de tip oriental erau actuale și în sec. XVI. În perioada istorică studiată modelele de rochii, purtate de reprezentantele diferitor straturi sociale (cu excepția celor săraci), erau destul de omogene. Diferențele rezidau în calitatea țesăturii, a blănii, în garnisire sau podoabele folosite.

Pînă în sec. XV garnitura era foarte limitată. Ea cuprindea cîteva articole de giuvaierie de proveniență bizantină și est-slavă. În sec. XV—XVI sortimentul se îmbogățește cu un șir de articole locale: inele de tîmplă, cercei de argint, ornamentați cu diferite îmbinări de figuri geometrice, executate în tehnică de granulație și de tresare, inele cu pecete, nasturi și catarama cu ornament gravat.

Giuvaierile de argint din sec. XVII sînt caracterizate prin ansambluri de grupe mici, compuse din elemente sudate, acestea din urmă reprezentînd granule, torsade și spirale. Printre obiectele de podoabă din perioada respectivă un interes aparte îl prezintă inelele de tîmplă cu trei mărgel, confecționate din argint. Ele au la bază un inel, împletit din fire metalice sau din torsade. Fiecare din cele trei mărgel consta din două semisiere, executate în formă de petale. Impresia de transparentă este obținută grație ajurului florilor. Marginea petalelor este lucrată în filigran, iar în centrul suprafeței lor sînt concentrate aglomerații de granule. Aplicarea variată a granulației și a I resării imprimă podoabelor o deosebită finețe.

O largă răspîndire o aveau în Moldova cerceii ajurați de formă triunghiulară de o eleganță aparte. Executați în tehnică de granulație, cu spirale, piramide și alte figuri geometrice, ei aveau chenarul lucrat în filigran.

Altă varietate de cercei de largă răspîndire avea o formă cu totul specifică: de la inelușe pornesc linii radiare, alcătuite din granule mărunte. În centru sînt încorporate mărgel ajurate, constînd din spirale, piramide de granule, fire lucrate în filigran sudate între ele. Acest tip de cercei este caracterizat prin compoziții poligonice și poliedrice, în care elementele decorului sînt aranjate sub diferite unghiuri, în diferite planuri, formînd linii frînte și zigzaguri (Orhei, Iași, Trifești, Putna, Suceava)⁵¹. Baza lor

putea fi în formă de cub, disc și piramidă, de la care pornesc spirale, buloane decorative cu gămălie la capăt. Gămălii analogice au și fibulele din sec. III—IV, descoperite pe Nistru⁵². Marginile cerceilor sînt ornate cu filigran, uneori au pietre colorate încastrate ori sînt înfrumusețați cu pandantive în formă de paletă.

Cerceii de argint, depistați la Orhei, Suceava, în necropola de la Cricova, sînt alcătuiți dintr-un cîrlig în formă de semnul interogării și o vergea, atîrnată de el, pe care sînt îmbrăcate mărgelile ajurate sau fără ajur, confecționate din metal ori pietre semiprețioase. Mărgelile ajurate constau din semisfere, lucrate în filigran, care reprezintă petalele unei flori ce se desface⁵³. Examinînd portretele, constatăm că cerceii de tipul acesta purtau membrii familiei domnești. Cerceii se fixau cu ață de mătase, care s-a păstrat la unele exemplare, descoperite în cadrul săpăturilor arheologice întreprinse la cimitirul din Suceava⁵⁴.

În sec. XVI—XVII erau la modă inelele de argint cu piatră scumpă, unele din ele fiind utilizate pentru fixarea pecetei. Montura executată în tehnică de granulație avea formă de romb, stea sau floare, în centru avînd încastrată o piatră, de obicei de culoare albastră, ce armoniza bine cu argintul. Un interes aparte îl prezintă inelul ajurat cu nestemată și apărătoare de la Iași, datat din sec. XVI, în formă de cupolă. «Cupola» este decorată cu un ornament vegetal, executat în filigran, iar baza este pavoazăată cu imaginea unui șarpe⁵⁵. Pe apărătorile inelelor cu pecete erau redată imagini de stele, rozete, motive zoomorfe, antropomorfe⁵⁶.

La un înalt nivel artistic erau confecționate, de asemenea, accesoriile și detaliile metalice pentru vestimentație. Variați sînt nasturii ajurați de formă sferică sau de forma unei picături, împodobiți cu torsade și motive geometrice și vegetale. Aceste aplicații pe suprafață sînt executate în tehnica de filigran, șlefuire, imprimare⁵⁷. Unii nasturi parcă sînt acoperiți cu granulație, iar alții parcă au o piramidă de granule, atîrnată la capăt.

Alte podoabe răspîndite în Moldova erau cataramele. Printre cele mai tipice este catarama găsită la Iași în formă de plastină ajurată și cu două rînduri de frunze stilizate. Excelente opere de artă sînt incheietorile din argint aurit cu motiv stelar, lucrat în filigran, descoperite la Orhei și Suceava⁵⁸.

În urma investigațiilor arheologice au mai fost depistate și diademe, ce constau din cîteva plastine dreptunghi-

Lire. Două plastine ale unei diademe, pe care fusese imprimată imaginea unui animal fantastic, au fost găsite la «nhurești într-o comoară de bijuterii și monede, îngropa-

1.1 în sec. XV⁵⁹. Intr-o înhumare, descoperită în timpul săpăturilor efectuate la Glincea (Iași), a fost atestată o plasti- u de argint aurit, pe care este imprimată figura unui leu ni coada încolăcită în sus și «înflorită». Ea era parte componentă a unui acoperămînt de cap⁶⁰.

După părerea noastră, pe baza podoabelor deshumate rsle posibilă reconstruirea în linii generale a costumului nirdieval, determinînd, în unele cazuri, tipul de țesătură ilin care a fost confecționată haina. În mormintele datate ui sec. XV—XVI din cimitirele de la Orhei și Suceava, precum și în comoara de la Bălțata, au fost descoperite fragmente de vestimentație, confecționată din lînă și brocart: i>iilere, manșete, fragmente ale acoperămintelor de cap. Ornamentul țesăturilor de lînă este în temei geometric, liud reprezentat prin zigzaguri, rînduri de carouri paraleli', «S-»uri⁶¹. Motivele decorative, cît și gama de culori (îmbinarea nuanțelor moderate de violet, bordo, cafeniu cu lûiuri galbene) a țesăturilor sînt similare particularităților ornamentale și armoniei cromatice a portului tradițional.

Spre finele sec. XVII o piesă de port boieresc cotidian devine contușul. Au purtat contuș așa boieri, cum a fost cronicarul Miron Costin și frații săi, unul dintre care Ian- <■> Costin, indica în testament următoarele obiecte: o du- lînă verde din tabin*, un caftan-contuș alb etc.⁶².

Cronicarul Ion Neculce a lăsat însemnări despre maniera de a se îmbrăca a elitei între anii 1670—1689. El riiumeră obiecte de vestimentație din garderoba unei femei adorate de Cantacuzino: îmbrăcăminte din brocart, acoperămînt de cap în stil oriental — ișlicul de samur, mo- nisto⁶³.

Pe frescele bisericii sf. Nicolai din Iași este zugrăvită iloamna Zoia în pălărie analogică, decorată cu panaș. Ală- Inri este înfățișat domnitorul Russet Vodă, purtînd căciula domnească tradițională de tip «cușmă». El este îmbrăcat în veșmînt lung de culoare albă, împodobit cu samur, .1 vînd guler modest și mîneacă scurtă. Haina fără nasturi, purtată deasupra, are buzunare. Ea este îmbrăcată peste ilnlamă. Lîngă domnitor și doamnă se află copiii lor. Ei poartă așa-numite căciuli nohaice, tipice pentru vremea

* Țesătură orientală de moar cu fir de aur și de mătase.

lor, înfrumusețate cu panaș și cu borurile de samur întoarse în sus, cu tăietură la mijlocul părții din față⁶⁴.

Costumul boierimii și nobilimii din orașele moldovenești ale sec. XVII a preluat mai ales elemente poloneze și maghiare, la care au fost alăturate evidente împrumuturi turcești. Rochia cu talie înaltă și guler dantelat, apărută în sec. XVII, este, fără îndoială, o influență vest-eu-ropeană, italiană. Datorită legăturilor comerciale largi, în sec. XVII apar podoabe noi: mărgăritarul și mărgăneul. Referitor la nivelul de influență orientală asupra vestimentației elitei moldovenești, Elviu Celebi în «Cartea de călătorie» mărturisește următoarele: «...Când ne-am pornit spre orient, noul nostru bei i-a aruncat pe umeri o șubă de samur, l-a încins (pe agă — N.K.) cu o sabie împodobită cu nestemate; altui agă i-a îmbrăcat un halat de onoare, iar celorlalți demnitari halate și câte o cecmenea de postav»⁶⁵. Altă mențiune a lui Elviu Celebi ne informează:

«...Noi am pornit, mergând pe malul Nistrului, spre orient... Islam- aga a făcut un bogat ospăț în cinstea hanului... (Pe lîn- gă toate) la șaptezeci de oameni le-a dăruit 70 șube de samur... Iar dimineața... eu... am primit permisiunea sa (a hanului — N.K.) pentru plecare, luând cu sine 7 (șube) de samur și trei care cu haine, împodobite cu broderie...»⁶⁶. Călătorul notează, că în orașul Izmail «...toată populația se ocupă cu cumpărarea-vînzarea, făcînd comerț cu valahii și moldovenii. Dintre oamenii de văză, Ermeni-oglu, Mu- rad-oglu, șeful militar al ienicerilor Chebce Ali-pașa se îmbracă cu șube de samur, mai purtînd însă și șube de oaie sau de vulpe cu guler închis, iar pe cap au căciuli tătărești»⁶⁷.

Veșmintele domnitorilor și ale membrilor familiilor domnești excelau prin calitatea înaltă a țesăturilor, prin broderii și giuvaiere. În vederea ilustrării vestimentației vor fi examinate portretele lui Alexandru cel Bun și ale soțiilor sale Marina și Ana (sec. XV). Cel mai timpuriu document cunoscut, ce conține chipul domnitorului și al soției sale Marina, este patrafîrul executat în aur și mătase între anii 1421—1432⁶⁸ (il. 16). Peste jupan domnitorul era îmbrăcat în șubă scumpă de model polonez cu tăieturi în mînele largi, atîrnate în jos, așa-numita «șuba ot pos- tava». Lîngă el este înfățișată doamna Marina. Ea poartă

- o căciuliță cu panaș, similară unei coroane cu mulți zimți. Deasupra rochiei lungi, bogate, cu mînele largi atîrnate are
- o mantie din stofă grea.

În perioada respectivă un element obligatoriu din viața incitația domnitorilor și boierilor era căciulița brodată iiiiirgăritare. Acest lucru ni-l prezintă picturile murale¹ Mscrici. Era unul dintre cele mai răspândite acoperăuile «În cap la acea vreme, fiind, probabil, de proveniență /iintină. Suprafața căciuliței era integral ornamental. iiiiirgăritare. Un document italian de la sfârșitul sec. 18 menționează, numind-o «căciuliță volohă»⁶⁹. O astfel

de iiiiirgăritare purtau sub coroană domnitorii Moldovei Pi Kareș, Alexandru Lăpușneanul etc. Mitrele, piiiiri 11« blană și căciulile frînțești cu timpul dispăreau: pe 18 I <ă, datată din jurul anului 1530, logofătul Teodor c-.li Crăvit nu în mitră, tipică pentru epoca lui Ștefan <cI ic, ci în căciuliță din stofă aurită, după moda nouă. < mijlocul sec. XVI din Germania, prin Polonia, penii 18 Iurile superioare a început să fie adus calpacul, eoni nat conform modei nemțești⁷⁰.

Ar fi eronată conceperea vestimentației elaseloi | legiate doar ca o combinație de împrumuturi din ci mele altor țări și popoare. Într-o anumită măsură 11 cămințea protipendadei reflectă și particulariL;î 1 iU- iiii întregului popor. Trăsăturile etnice ale portului iimii se formau pe două căi.

Prima cale constă în însușirea unor elemente elin portul tradițional. În sec. XVII, de exemplu, imlnar Lea boierească includea bluza tradițională cu a 1ЩЛ li tă în partea superioară a mîneții. O oarecare i.iupi a căpătat catrința, venind din costumul tradițional, pi și bondele bărbățești.

A doua cale constă în adaptarea formelor de inii minte și croială străine la mediul etnic local. IIm !■ de vestimentație străine, ca feregeaua, dulama eh . supuse cerințelor etnosului nostru, sufereau ino(lii". 'u ceptînd detalii și elemente românești (găitan, m foarte mărunte de sticlă, broderie, cingători). Гони, nelor, de asemenea, se conforma legităților loc.il' exemplu, gulerul avea formă rotundă, iar în slun lui brăcămintei interveni croiala dreaptă a părții ei du te.

Costumul boieresc din sec. XVII se deosebea pil mare lux, excelînd prin abundența broderiei în am gînt, prin multitudinea podoabelor scumpe. Cosi mu damă, de obicei, includea o rochie lungă — de lina mătase, împodobită cu blană, coliere, complexul lîi Iregit de un șal scump, multicolor, adus din oricui

asupra se îmbrăca un caftan ajustat în talie, cu mânecile lungi despicate, confecționat din țesătură groasă și ormi menț cu fir de aur și argint.

Bărbații îmbrăcau sub caftan o cămașă de tip tunic, V deseori strînsă cu cingătoare. Contușul se combina ni pantalonii vîrți în cizme. Căciulele de blană ori de stolu scumpă, cizmele și pantalonii din piele fină completau costumul celor mai înstăriți și mai sus-puși orășeni.

E necesar să fie menționate și originalele pălării du damă cu boruri largi, ce apărau de soare, imaginea căro ra este atestată pe frescele din biserici; precum și pălării le de proveniență vestică, făcute din panglici, care erau purtate de moldovence pe vremea lui Ștefan cel Mare.

În sec. XVII, paralel cu elementele de influență orientală, în vestimentația boierilor moldoveni apar și elementele modei occidentale. Deseori boierii din Moldova plecau la studii peste hotare. Printre boierii și domnitorii, precum și printre soțiile acestora, care în sec. XVII îmbrăcau haină europeană, poate fi numit Nicolae Mileșeu, soții domnitorului Grigorașcu Ghica, Dimitrie Cantemir etc. Faptul că aproape toate portretele îl prezintă pe domnitorul educat în Orient în vestimentație europeană este semnificativ prin sine însuși. Încă din copilărie în îmbrăcăminte! lui se îmbinau ciudat elementele orientale și cele occidentale. La un muzeu din orașul Rouen este atestat un portret al lui Dimitrie Cantemir, ce pare să se refere la timpul cînd era beizadea, ostatic la Constantinopol⁷¹. Portretul îi redă fața cu mustață subțire și părul ondulat în bucle, haina ajustată în talie și decorată la piept cu șnur, ce se deosebea de costumul boierilor moldoveni. Ansamblul era completat de o cravată dantelată. Doar turbanul de nuanță albă-albăstrie, cingătorea și pumnalul reprezintă elemente turcești.

Aflîndu-se în Rusia, unde Petru I îi obliga pe toți nobilii să poarte camzol vest-european, Dimitrie Cantemir îmbrăca cu insistență vestimentația moldovenească ca indiciu al situației sale independente. Portretele ce-l înfățișează în costume occidentale, sînt executate, probabil, după căsătoria cu Anastasia Trubețkaia.

2. Vestimentația meșteșugarilor și a țăranilor din orașul moldovenesc

(cea mai mare parte a populației orășenești o alcătuiau înlucătorii de bunuri materiale și truditorii din sfera de servicii, adică păturile sociale de jos.

Noțiunea de «păturile sociale de jos» cuprinde următoarele categorii ale populației: meșteșugarii (fierari, dogari, dulgheri, lemnari, olari, brutari, cofetari, berari, meșteri de încălțăminte, curelari, meșteri de căciuli și pălării etc.);

șii care îi asigurau cu produse alimentare pe orășeni;

■ diverse categorii de slugi (breslași, scutelnici, lăutari, suzmașii etc). Tot din această categorie făceau parte croitorii, birjarii, negustorii de produse alimentare, crișmarii, proprietarii de băi publice, bărbierii, sacagiii etc.

Una din păturile importante ale orășenilor era alcătuită

1. din meșteșugari. În orașul Hotin ei alcătuiau 30,1% din populația orășenească, în Iași — 29,6%, în Cernăuți —

1,8%⁷². După cum remarcă cercetătorii contemporani, creșterea cea mai însemnată a numărului profesiilor de meșteșugari (rurali, de moșie și a celor orășenești) s-a produs în cea de-a doua treime a sec. XVII. Către sfârșitul acestei perioade în orașe existau circa 80 de specialități meșteșugărești⁷³. Cele mai precise informații despre numărul profesiilor meșteșugărești le conține Recensământul din 1774. În orașele Moldovei au fost înregistrate 122 de profesii meșteșugărești. Dintre ele mai numeroase erau cele legate de prepararea și prelucrarea produselor alimentare, de prelucrarea pielii, metalelor ș. a. Meșteșugurile artistice numărau doar 15 profesii⁷⁴.

Costumul populației orășenești din Moldova constituia, într-o formă indirectă, o expresie a stării sociale. Fiind un indicator al apartenenței la o anumită pătură socială, costumele orășenești păstra, concomitent, și anumite particularități naționale. Ne propunem să analizăm vestimentația diverselor pături sociale ale populației orășenești din sec. XVII, incluzând și materiale mai timpurii din sec. XV—XVI.

Izvoarele care atestă vestimentația celei mai numeroase categorii de populație urbană moldovenească din sec. XV—XVII — a meșteșugarilor, tîrgoveților, slujbașilor și a țăranilor — sînt puține la număr. Complexele de îmbrăcăminte ale acestor categorii de populație pot fi caracterizate doar în linii generale.

În calitate de; materie primă pentru confecționarea îmbrăcăminte și a încălțăminte din cele mai vechi timpuri a fost folosită cîinepa, lîna, pielea și, într-o măsură mai mică, inul.

Procesul de pîregătire a cîinepei și a inului pentru a fi tors și a fi folosit: la țesut era alcătuit din anumite operații, constituite de-a lungul secolelor, care includeau cositul cîinepei și a inului, uscarea, topirea lor, uscarea repetată, melișatul, pieptămatul, torsul, spălatul firelor, depănarea, albitul sau vopsitul firelor toarse, depănatul, urzitul la instalațiile pentru țesut.

Pînza pentru confecționarea pieselor de port era lucrată la războiul de țesut orizontal — stative. În fiecare familie se confecționau diverse țesături pentru vestimentație: pînză pentru ii și cămăși, pentru pantaloni bărbățești de vară, diverse tipuri de postav (*dimie, aba, șiac, suman*) pentru haine de iarnă. Începînd cu sec. XV, în diverse documente sunt remarcate instalații tehnice pentru fabricarea postavului (piuă, 'dîrstă), ateliere de tors, de țesut, de confecționare a încălțăminte, care aparțineau boierilor, mănăstirilor, breslelor mieșteșugărești.

Documentele conțin puține descrieri și reprezentări de vestimentație. Vestigiile de țesături sau amprente lor, depistate în urma săpăturilor arheologice, sunt doar fragmentare, din care cauză e greu de vorbit după ele despre vestimentație în genere; vestigiile mărturisesc doar despre caracterul țesăturii, pînzei.

O sursă importantă pentru studierea elementelor arhaice ale costumului o reprezintă imaginile geto-dacilor de pe monumentul de la Adaklissi și Columna lui Traian, care se referă la sec. II e.n.⁷⁵.

În rezultatul unei analize comparativiste a materialelor a fost scoasă în evidență vechimea și continuitatea istorică a unui șir întreg de elemente ale portului popoarelor din arealul carpatic, elemente ce-și iau începutul în epoca fierului, iar unele din ele — chiar din epoca bronzului.

Cea mai veche perioadă cînd se poate de vorbit despre constituirea complexului costumului moldovenesc ca parte componentă a pontului românesc este sec. XIV—XV, cu toate că anumite elemente au existat, cu certitudine, și în epocile mai vechi.

Începînd cu sec. XV, și mai tîrziu, gramotele domnitorilor moldoveni și alte documente amintesc despre comerțul cu piese de port și podoabe. Către această perioadă s-a constituit și terminologia, tipică pentru portul tradițional.

I »Hciunentele din sec. XV—XVI amintesc de astfel de elemente de port tradițional, cum ar fi *brîu, cojoc, maramă, iin/fătoare, șubă, opinci, sucman, ciubote, cercel, inel, lie*.

Spre deosebire de vestimentația aristocrației și a oră- • ..ii iilor bogați, care se schimba în dependență de schimba

i r;i orientăției social-politice a țării, portul țărănesc își păș

ii și trăsăturile arhaice. Schimbările care aveau loc în IMirtul țărănesc se produceau lent și puțin afectau tipurile iii' bază ale acestuia.

O amprentă deosebită asupra portului tradițional a lă- ■. ;il-o dominația turcească în Moldova, care a ținut în de- < urs de trei secole. Acest lucru s-a resimțit mai ales în portul popular, multe din elementele căruia poartă denu- miri de origine turcească: (spre exemplu: burnuz, mara- m; i, șalvari, papuci, terlic, besma etc.).

Pe parcursul dezvoltării de mai departe a portului moldovenesc, creștea tot mai mult ponderea trăsăturilor specifice, care s-au constituit sub influența condițiilor social- i'conomice concrete. Treptat, în portul popular moldovenesc au format particularități specifice, tipice etnosului român.

Cerințele sporite ale orășenilor erau satisfăcute cu măr- iuri din țările vecine, de unde era adus postav grosolan — *dimie, bobou* și *aba*, în timp ce pînza din in și din cînepă era țesută în țară. Incepînd cu sec. XV, în documente apar primele mențiuni despre dîrste (piuă)⁷⁶ în Moldova. În linii generale vestimentația păturilor de jos ale orășenilor se renova foarte lent, rămînînd pe parcurs de veacuri neschimbată, avînd la bază portul popular, doar arareori preluînd împrumuturi străine, folosind diverse elemente ale modei orășenești (încălțăminte, obiecte pentru acoperit capul etc.). Cu toate că materialul din care erau confecționate era un pic grosolan, cromatica aprinsă (roșu, albastru ș. a.) a pieselor de port — a ielor, fotelor și catrințelor, a cojoacelor, precum și măiestria cu care erau brodate, le dădea acestora un aspect sărbătoresc și chiar pitoresc.

Documentele iconografice, care ar fixa vestimentația țăranilor din orașe, aproape că lipsesc. Unele tablouri de pictură murală ce-i înfățișează pe plugari, cositori, săpători și torcătoare în vestimentația lor ar putea fi utilizate la reconstrucția costumului, ținînd cont, totuși, de faptul că aceste reprezentări au fost realizate sub influența canoanelor existente. Trebuie de remarcat faptul că obiectele accesorii, reprezentate în aceste imagini — obiecte de muncă: hîrleț, seceră, plug — își găsesc analogii în materialele et

etnografice de teren. De aceea considerăm că și la încercarea de a analiza, a reconstitui vestimentația țăranilor din orașe, e necesar de a corobora datele din pictura murală cu materialele etnografice. Cercetarea complexă a acestui fenomen de cultură ne permite să afirmăm că în sec. XV bărbații purtau cămăși și pantaloni din pînză de casă, pălării din pîslă sau căciuli din blană, opinci de piele și, foarte rar, cizme. Femeile purtau cămăși cu poale lungi, deasupra căreia se îmbrăca catrința. Fetele se purtau cu capul gol, iar nevestele purtau pe cap năframă.

Costumul popular din Moldova avea forme tipologice comune cu costumul românesc din Muntenia și Transilvania. Cu toate acestea, în cadrul acestei unități existau și particularități specifice ale zonelor istorice aparte. În cadrul zonei mari moldovenești, portul moldovenilor din Basarabia avea trăsăturile sale specifice.

Condițiile pentru crearea variantelor locale ale costumului s-au constituit încă în faza timpurie a formării populației în zona interfluviului Prut și Nistru. În particular costumul vechi din raioanele centrale și de nord ale Basarabiei are multe similitudini cu portul din Moldova de peste Prut, din zonele Maramureș și Țara Oașului, în timp ce în sudul Basarabiei se resimte influența portului și a decorului din Dobrogea și zona Muscel.

Epoca fărîmîțării feudale, cu modul închis de viață a zonelor de sine stătătoare, a contribuit la sporirea deosebirilor existente în portul unui șir de zone, la crearea unor variante locale ale portului popular. În decursul perioadei istorice care a urmat, mai ales în sec. XVIII—XIX, s-a produs constituirea formelor naționale ale costumului. Partea cea mai numeroasă a populației din orașe în epoca feudalismului era alcătuită din meșteșugari, țărani și tîrgo- Veți, o bună parte din care se ocupau cu gospodăria sătească. Costumul păturii celei mai sărace a populației orășenești s-a constituit în mare măsură avînd la bază tradițiile populare locale, în care pot fi sesizate stratul geto- dacic și cel roman. Vestimentația slujbașilor, a negustorilor, a aristocrației s-a constituit sub influența modei vest- europene, mai apoi și a celei orientale.

Pentru costumul țăranilor din orașele din sec. XVII erau tipice două complexe: cel păstoresc și cel agrar. Pentru ambele tipuri era obligatorie cămașa albă în formă de tunică, iar celelalte elemente ale costumului (brîiele, catrin- țele, pieptarele și hainele de iarnă, obiectele de acoperit capul și încălțămîntea) aveau trăsături specifice. În aceste

complexe tipurile de pantaloni variau de la zonă la zonă.

Iocuitorii din zona montană purtau pantaloni de lână lungi

ii în guști, numiți *ițari*, iar cei din vale — mai largi și mai

■.curți, confecționați din cînepă sau din in, numiți *izmene*. În portul femeiesc cele două complexe pot fi delimitate după arealul de răspîndire: cel de nord («muntenesc») și cri de sud («de cîmpie»). Pentru primul complex este tipică cămașa încrețită la gît și catrința, pentru cel de-al doilea — cămașă-tunică și fota. În condițiile orașului anumite detalii ale portului s-au modificat, fiind influențate de portul altor pături sociale, dar mai ales, de vestimentația aristocrației. Orășencele și țărancele bogate purtau haine lungi, cu

blană la poale — *malotea*, care era un tip
de cațaveică cupoalele lărgite în partea de
jos. În sec.

XIX acest tip de îmbrăcăminte, devenind puțin mai scurtă, a primit denumirea de scurteică.

Vestimentația păturilor de mijloc ale populației (a negustorilor, slujbașilor etc.) era mult influențată de costumul boieresc. Negustorii și slujbașii serviciilor orășenești imitau portul boierilor, purtînd cămașă și pantaloni largi — *șalvari* cu caftan scurt, deasupra căruia se îmbrăca *dulama*, ca acoperămînt de cap le servea *ișlicul* din catifea, de formă
semisferică, garnisit cu blană. Pantofii lor erau
de tip oriental, fără ștaif. Soțiile
funcționarilor de stat,

moșieresele și negustoresele purtau cămăși albe, bogat decorate și fuste multicolore, cizme pe toc înalt, iar în calitate de podoabe — salbe de mărgele. Pe cap purtau maramе țesute în condiții casnice. În dezvoltarea încălțămîntei pentru bărbați și a celei pentru femei existau trăsături comune: pantofi de postav și din piele cu vîrful ascuțit (sec. XIV—XV), cizme pe toc și papuci (sec. XV—XVI), pantofi fără ștaif de tip oriental (sec. XVI—XVII). În secolul

XVII o bună parte din populația orășenească purta opinci, cusute dintr-o bucată întreagă de piele, opinci împletite, pantofi, papuci și cizme.

Insuficiența izvoarelor nu ne permite o analiză amănunțită a complexelor de îmbrăcăminte a păturilor meșteșugărești ale populației orășenești, a ostașilor, a clerului. Datele fragmentare de care dispunem ne dau posibilitatea să afirmăm că elementele de bază ale costumului erau similare cu cele ale portului populației țărănești din orașe, deosebindu-se doar prin calitatea țesăturilor și anumite accesorii (la meșteșugari — brîul, acoperămîntul capului la militari — platosa și armala). Vestimentația

În secolul XVII cultura materială a Moldovei continuă să fie influențată de cultura orientală. Cu toate acestea, existau anumite elemente, împrumutate din costumul vest-european, din cel polonez, rusesc etc., elemente care reprezentau, într-un anumit sens, dorința, aspirațiile populației locale de a se elibera de sub jugul turcesc și modul de viață a acestora. În vestimentația aristocraților din Moldova elementele europene (gulere italienești din dantelă, blănuri rusești) coexistau cu cele orientale (cealma, feregi ș. a.). Portul bărbătesc, dată fiind dependența politică a cnezatului Moldovei de Imperiul Otoman, a păstrat un timp mai îndelungat coloritul oriental. În perioada cercetată în portul boieresc s-a manifestat cu pregnanță tendința spre bogăție și lux, somptuozitate, s-a făcut mai pronunțat contrastul dintre vestimentația păturilor de sus și a celor de jos ale populației orășenești. Veșmintele aristocrației moldovenești tot mai mult capătă un caracter de prestigiu, încep a exercita funcția de indicator social, demonstrând originea nobilă și bogăția stăpînului.

Elementul de bază al costumului bărbătesc țărănesc era cămașa albă cusută din pînză de casă, ce se purta pe deasupra pantalonilor, cu un brîu la mijloc sau chiar cu două, legate unul deasupra altuia. Se evidențiau cîteva tipuri de cămăși bărbătești: 1) în formă de tunică; 2) cămașă cu fustă; 3) cu platcă⁷⁷.

Cămașa în formă de tunică purtată atît de femei, cît și de bărbați, este unul din cele mai vechi tipuri de croială din Europa. Încă din vechime acest tip era larg răspîndit la popoarele din Europa de Sud-Est — la traci, slavi etc. La populația română acest tip de cămașă, timp de cîteva secole, avea o croială stabilă: bucata de pînză era îndoită în două pe firul bătăturii, la mijloc făcîndu-se tăietura gîtului, de părțile laterale fiind prinse mînele. Probabil că anume acest tip de cămașă este reprezentat pe frescele din Mănăstirea Voroneț în scenele aratului și cositului. O altă variantă a acestui tip de cămașă este prezentată în imaginea săpătorului, îmbrăcat în cămașă, cu tăietură la gît și prinsă în pantaloni.

Croiala acestui tip de cămașă avea același caracter în întreaga Moldovă — de bucata de pînză principală erau prinse mînele — bucăți de pînză de formă dreptunghiulară și cu pave romboidale. Majoritatea cămășilor aveau gulere tăiat de formă rotundă. Probabil, acesta era una din cele mai vechi forme de gulere, tipică pentru toate modelele de port moldovenesc, atît pentru cel bărbătesc, cît și

pentru cel femeiesc. Se poate de presupus că abia în sec.

XVIII au apărut diverse forme de guler, în primul rând, gulerul drept, îngust. Lungimea cămășii și lărgimea mîne- cilor variaua în dependență de tradițiile locale — în unele sute erau răspîndite cămăși lungi cu mînele largi, similare cu cele ale muntenilor din Transilvania, și cămăși scurte, cu mîneci strimte.

O variantă de cămașă tip tunică era cămașa bărbătească cazacă, care a început, de la sfîrșitul sec. XVIII, să fie foarte mult răspîndită sub influența populației ucrainenești. La nordul Basarabiei și în zona Nistrului în satele moldovenești era răspîndită cămașa cazacă de tip ucrainean cu tăietură pentru gît în partea stîngă. Astfel de cămăși se purtau strînse în pantaloni.

În Basarabia erau răspîndite și cămăși bărbătești cu fustă, alcătuite dintr-o cămașă scurtă pînă la brîu, de care era prinsă o fustă pînă la genunchi, care se purta strîn- să pe gumă la talie. Locul unde se unea *cămașa și fusta* era prins în talie cu două brîie: unul de lînă, iar pe deasupra — cu o cureauă din piele cu aplice din aramă. Către începutul sec. XX *cămașa cu fustă (cu poale)* — fustanela — se mai păstra doar în raioanele moldovenești din regiunea Cernăuți.

Răspîndirea cămășii cu fustă este legată genetic cu cămașa similară de peste Prut de-a lungul întregului lanț carpatic de la Dunăre pînă în Moldova de Nord și e prezentă în mai multe variante⁷⁸.

În genere, pentru cămășile bărbătești moldovenești este mai tipic gulerul tăiat la mijloc pe piept. Mai tîrziu au apărut diverse forme de guler, dintre care cel mai răspîndit era gulerul vertical, nu prea înalt, cu tăietură dreaptă, care se lega sau se încheia cu nasturi. În legătură cu tăietura dreaptă, posibil sub influența ucrainenilor, a luat naștere tăietura asimetrică în partea dreaptă.

Pantalonii bărbătești aveau cîteva tipuri de croială, care variaua în dependență de tradiția locală. După croială și calitatea materialului, pantalonii bărbătești pot fi divizați în următoarele tipuri: 1) *izmene* din pînză de casă; 2) *ițari* din lînă; 3) pantaloni de iarnă din lînă (*berne- viei, nădragi, cioareci*); 4) pantaloni din blană de oi (*meșini*).

Tipul cel mai răspîndit erau izmenele, care se confecționau din pînză de casă de in, cînepă sau bumbac. De regulă, izmenele erau haine de lucru de fiecare zi, pe timp de vară. Însă într-un șir de sate izmenele serveau în calitate

de haine de sărbătoare. Spre exemplu, în satele din raionul Vulcănești se confecționau izmene de nuntă din pînză subțire de bumbac, frumos decorate. O dată cu pătrunderea în sat a îmbrăcăminte de producție de fabrică, s-a schimbat și destinația izmenelor, care au început să fie purtate ca rufărie de corp, deasupra cărora se îmbrăcau pantaloni cumpărați.

Una din piesele de port bărbătesc, care aveau răs-pîn- dire în raioanele de nord ale republicii și în satele moldovenești din Bucovina, erau *îțarii* — pantaloni lungi de lînă albă, confecționați din pînză de casă.

Îțarii reprezintă un tip de pantaloni strimți și lungi cît statura omului. Pe picior îțarii erau încrețiți. Astfel de model de îmbrăcăminte este tipic pentru populația din zonele de munte. Tipuri similare se întîlnesc la români, albanezi, macedoneni, sloveni, care locuiesc în zone muntoase. Pe teritoriul interfluviului Prut și Nistru îțarii, probabil, au fost aduși din raioanele Transilvaniei de către păstori-mocani, care veneau aici cu turmele de oi și, pe parcurs de veacuri, se instalau aici cu traiul. Atît izmenele, cît și îțarii, aveau cîte o pavă trapezoidală. Cartografierea materialului evidențiază zona de răspîndire a îțarilor înguști din lînă, care se limita, în temei, cu nordul Moldovei.

În perioada de iarnă țărarii purtau pantaloni din postav de lînă groasă. După calitatea materialului și după modelul de croială se deosebeau două tipuri de pantaloni:

- a) pantaloni din postav de lînă groasă, de culoare închisă, cusuți în manieră orășenească (fără pava dintre craci);
- b) pantaloni cu o pavă de dimensiuni mici, de formă romboidală — *bernevici*.

Bernevicii erau cusuți din postav gros, cu crăcii largi. O astfel de piesă de port, cu denumire similară, era larg răspîndită în arealul balcanic — *benevrecu* (alban.) *bene- vreci* (bulg.), *pănăvrecki* (arom.), *benevreci* (turc.), *benevrecke* (sîrb.). Există ipoteza, cum că proveniența acestui termen este din latinescul *bracca*, fapt ce atestă vechimea acestei piese de port.

Tot în timp de iarnă se purtau pantaloni din postav de culoare albă sau sură, care aveau două pave. Ultimele două tipuri de pantaloni aveau uneori în partea din față, lîngă brîu, un decor nu prea complicat din aplicații. Îmbrăcăminte de iarnă a păstorilor era alcătuită din meșini — pantaloni din blănuri de oi, croite cu blana înlăuntru.

Încălțăminte tipică pentru tracii din primele secole ale erei noastre era cea de tipul opincilor încrețite din pie-

Ir, purtate de romanicii de est. Cercetătorii monumentelor ilirice au remarcat că încălțăminte tracicilor era de două lipuri: încălțăminte de tip ciorap scurt din pîslă — *colitii*, •imilari ca formă cu așa-numitele «calceus», și încălțăminte h' tipică pentru traci — opinci din piele. Opincile românești, tipurile și geneza lor au fost studiate de cercetătorul român F. B. Florescu, care a constatat existența în epoca •uilică la populația tracică și ilirică din Balcani și arealul c.irpatic a unui tip unic de opinci cu două subvarianțe: încrețite la vîrf uniform și cu gurgui⁷⁹. Primul subtip era specific pentru iliri, cel de-al doilea — pentru traci. Ca analogie pentru opinca tracică este folosită o mostră de încălțăminte similară, depistată de către cercetătorul G. Kiri Iu așezarea Durnberg din Austria, în stratul cultural din perioada Latene (milen. I î.e.n.)⁸⁰.

Una din părțile componente indispensabile ale costumului național era brîul — element arhaic de port, care a trecut prin secole fără a se schimba. Brîie similare cu cele contemporane din lînă, pot fi remarcate pe imaginile (racilor din sec. II—III e.n., care au ajuns pînă în zilele noastre.

Materialele arheologice depistate în urma săpăturilor dau posibilitatea de a conchide că de acum în sec. V populația tracică romanizată purta curele late din piele. Această tradiție a fost continuată de către avari, care se stabileau aici cu traiul în sec. VII. În portul avarilor un rol important îl avea cureaua lată confecționată din piele cu aplicații metalice⁸¹.

În vechime la moldoveni exista credința în forța magică de care dispunea brîul. În satele județului Tighina s-a păstrat pînă în sec. XIX obiceiul, conform căruia primăvara, înainte de semănat, țărani își aruncau în sus brîiele sale roșii, rostind urarea ca tot așa de sus să crească și grîul semănat.

Ca și piesele pentru acoperit capul, brîul avea în trecut semnificație de indicator al vîrstei. Brîul putea fi purtat doar de tinerii și fetele mature. Diferențierea de vîrstă există și în forma brîurilor. În satele din zona Nistrului, din raionul Camenca, fetele mari purtau brîu lat, policromat, cusut din satin cumpărat, în timp ce nevestele căsătorite purtau brîu îngust de lînă. În satele din raionul Slobozia fetele mari, bune de căsătorit, se legau la mijloc cu o batistă, legată cu un colț în jos.

Țărani mai înstăriți îmbrăcau pe deasupra brîului din lînă altul mai îngust din piele, cu aplicații din aramă.

Păstorii oieri purtau brîie din piele, late pînă la 30 cm — chimire. Chimirele erau decorate cu paiete, aveau în partea din interior un buzunar pentru bani, iar pe deasupra lor aveau prinse diverse obiecte — pipa, cuțitul etc.

Brîiele de lînă bărbătești se deosebeau de cele femeiești, ele fiind mai late — pînă la 25—30 cm. În vechime lățimea brîului se măsura cu palma, care era egală cu distanța dintre degetul mic și degetul mare al mîinii cu degetele desfăcute. «Palma» moldovenească era egală cu 28 cm. Brîiele mai late se măsurau cu «palma domnească», lungimea căreia era cu 1 cm mai mare ca palma obișnuită. Lungimea unui brîu bărbătesc ajungea la circa 2 m.

Brîiele bărbătești se deosebeau de cele femeiești și prin culoare. Brîiele de lînă, purtate de bărbați, erau, de regulă, monocromatice — roșii, albastre, verzi sau albe.

O altă piesă de port bărbătesc erau *sumanele*. Lîna din care se confecționau putea fi vopsită sau nevopsită și, în dependență de acest lucru, sumanele erau de culoare albă, cenușie sau brună. Sumanul reprezintă un tip de îmbrăcăminte fără nasturi, în formă de tunică, de manta, cu plastroane în formă de pană în partea de jos a poalelor. Tipurile arhaice de sumane nu aveau guler, fiind croite la gît în formă rotundă și purtate cu brîie la mijloc.

Erau răspîndite sumane scurte — *genunchiere*, și sumane lungi. Sumanele de sărbătoare, mai ales, cele cusute pentru tineret, flăcăi, erau bogat decorate. Sumanele de culoare albă, cît și cele mai întunecate, erau ornamentate cu aplicații din șnur negru. De suman era prinsă *gluga*, cu care se acoperea capul pe timp de vînt și ploaie. În astfel de cazuri sumanul era manta cu glugă. Călătorii care au trecut prin aceste locuri au descris în memoriile lor și mantaua care în loc de glugă avea o bucată de postav de formă unghiulară, acesta fiind, probabil, cel mai arhaic tip de manta.

O piesă de port bărbătesc destul de răspîndită era blana scurtă din pielkele de oi, care se purta cu mițele afară — guba, burca, sarica.

Mai luxos erau *cojocul* și *contășul*. *Cojocul* era confecționat din blănuri de oi cu mițele înăuntru. Variantele mai arhaice erau cu guler tăiat, însă în sec. XVII—XVIII s-a răspîndit *cojocul* cu guler înalt, vertical.

Contășul este o șubă (blană) țărănească, cusută pe deasupra din postav subțire — din șiac, care a păstrat denumirea unei haine boierești similare.

Portul păstoresc se deosebea de cel al agricultorilor.

I >ică aceștia din urmă purtau izmene sau pantaloni largi, pastorii, de obicei, erau îmbrăcați în ȋțari strimȋi. O piesă

■ I<- port tipică pentru costumul păstoresc era brȋul lat de ph'le, bondiȋa din blană și mantaua miȋoasă — *guba* sau *lurca*.

Pe timp de iarnă se purta cușmă înaltă din blană de

iii ȋei. Vara se purta pălărie de pȋslă sau din piele. Flăcăii ȋși înfrumuseȋeau pălăriile de sărbătoare cu fundiȋe, cu flori, cu pene de păun.

Bărbaȋii nu purtau obiecte de podoabă specifice. Unica podoabă în vechime o constituia inelul, purtat pe mȋnă. Uneori bărbaȋii purtau un cercel la ureche, iar flăcăii — o salbă de mărgel multicolore la gȋt. Generalizȋnd descrie- ȋt.a portului tradiȋional bărbătesc, constatăm prezenȋa unor anumite complexe de port ale țăranilor din orașele moldovenești. Insuficienȋa izvoarelor limitează într-o anumită măsură posibilităȋile noastre de a tipologiza pe deplin portul bărbătesc. Cu toate acestea, bazȋndu-ne pe existenȋa diferenȋierii în portul țărănesc în genere, putem presupune existenȋa complexelor de port, similare îmbrăcăminteii păstorilor și a agricultorilor. Complexul de port păstoresc include în sine cămașaincreȋtită la gȋt,

pantalonii

strimȋi și lungi din lȋnă de culoare albă — ȋțarii, și brȋul lat din piele. Pe deasupra cămășii se purta bondiȋa din piele sau haine calde din blană, cusute cu miȋele în afară. Capul era acoperit de cușmădin blană de oi, iar în picioare se purtau opinci sau cizme din piele.

Cel de-al doilea complex de vestimentaȋie, prin trăsăturile sale specifice, era similar cu portul țăranilor-agricul- tori. În componenȋa lui intra cămașă încreȋtită la gȋt, pantaloni largi din pȋnză de casă, încinși la mijloc cu un brȋu din lȋnă. Deasupra cămășii se purtau veste din postav de culoare închisă, pe cap — un fel de pȋslă. Pe timp de iarnă la acest costum se adăuga sumanul din postav sau cojocul de blană. Vara țăraniȋ săraci umblau desculȋ, cei mai înstăriȋi — încălȋau ciubote din piele sau opinci.

Elementul de bază al costumului pentru femei era cămașă. E necesar de remarcat specificitatea cămășii pentru femei la moldoveni: ea servea atȋt ca lenjerie, cȋt și ca haină ce se îmbrăca pe deasupra. În legătură cu aceasta, croiala oricărui tip de cămașă (în formă detunică, cu

plastron sau cea încreȋtită la gȋt) este specifică, fiind parcă alcătuită din două părȋi. Partea superioară a cămășii, care juca rol de ie, era, de regulă, cusută din pȋnză mai bună.

Pe timp de iarnă femeile purtau bondițe lungi din lână garnisite cu blană — minteanașe sau scurteici, sucmașe.

Pentru costumul femeiesc, ca și pentru cel bărbătesc, sînt tipice diverse haine fără nasturi, care se purtau pe deasupra cămășilor. Pe timp de vară se purtau jiletce, iar iarna — bondițe de blană de oi, paltoane, cojoace din blană de oi. Jiletcele (*jiletcă, giubea, minteanaș, vestă, ilic*) erau cusute din pînză groasă de culoare întunecată sau erau împletite din lînă. Bondițele din blană (*bondă, bon- diță, pieptar*) se divizau în trei tipuri: 1) bondiță cu tăietura la mijloc, fără nasturi; 2) bondiță cu poalele scurte, care se purta fără nasturi; 3) bondiță cu tăietură ce se încheia într-o parte. Primul tip era mai larg răspîndit.

Pieptarul din piele, la fel ca și brîul lat din piele, țin de tipurile de îmbrăcăminte arhaice, foarte mult răspîndite cîndva în Europa de Est. Arheologul englez G. Klark remarcă că pieptarele din piele erau cunoscute minerilor din epoca bronzului tîrziu, fapt despre care atestă materialele arheologice depistate în orașul austriac Tirol⁸³. Mai tîrziu ele s-au transformat în parte componentă a portului multor popoare, care locuiau în arealul munților Carpați — polonezi, cehi, unguri, români, moldoveni, ucraineni de apus.

Mai puțin răspîndite erau scurtele cu mîneci — *anteriul*, care constituiau o formă modificată a veșmintelor boierești, numite tot anterieu. Anterieul țărănesc avea o formă puțin alternată, ea fiind o haină scurtă, strînsă la talie.

Complexul de bază al portului moldovenesc pentru femei era alcătuit din cămașă și fustă, la care uneori se adăuga șorțul. Tipul de fustă cel mai răspîndit era catrin- ța.

Catrința reprezintă o bucată întreagă de pînză necusută, de formă dreptunghiulară, care era înfășurată în jurul corpului astfel ca o parte să vină peste cealaltă.

După tipul de croială catrința prezintă dezvoltarea celui mai arhaic tip de haină femeiască care era răspîndit la popoarele Europei de Est și din Orientul Apropiat în- cepînd cu epoca neoliticului. Îmbrăcăminte de tip similar este reprezentată pe figurinele feminine din cultura tripoli- liană, pe reprezentările femeilor dacice de pe monumentul de la Adamklissi, de pe stelele funerare din epoca romanizării.

În Ucraina fusta similară se numea *obgortca, gorbatca, ilt'rga*. Fusta analogică cu *catrință* din Oltenia, alcătuită din două șorturi de lână, în Basarabia se numea *fotă*.

Fota avea în Basarabia o răspândire limitată. Carto- Hi a fierea materialului ne demonstrează că ea se întâlnea în sec. XVIII—XIX doar la sudul și nordul Basarabiei. Zona de răspândire mai largă a fotei era Transcarpatia, precum și satele moldovenești din Bucovina. În Transcarpatia fota era denumită cu termenul local de *zadie*.

Hainele de iarnă ale femeilor se deosebeau, după croială, puțin de cele bărbătești. Femeile purtau același suman ca și bărbații, dar puțin mai scurt. O piesă de port foarte răspândită era cojocelul din blană de oaie. În afară de sumane mai erau răspândite piese de port femeiești specifice — giubea, zăbun, burnuz etc. Fiecare dintre aceste haine puri avea trăsăturile sale specifice, însă după tiparul croielii toate erau înrudite cu sumanul.

În trecut erau piese de acoperit capul specifice pentru IVine, existând totodată diferențieri de vîrstă. Fetele nemăritate, de regulă, pînă la măritiș umblau cu capul gol. Dar de acum din mijlocul sec. XIX, o dată cu apariția broboadelor și batistelor de fabrică, acest obicei a început să fie încălcat. Totuși, și în această perioadă s-au păstrat diferențierile de vîrstă în forma pieselor de acoperit capul și în maniera de a fi purtate. Pînă nu demult în ritualul nunții tradiționale exista obiceiul de a lega mireasa ca pe nevastă — femeie căsătorită. Doar după efectuarea acestui obicei femeia putea să poarte broboadă.

O piesă tradițională de îmbrăcat pentru femei erau *năframa* și *cîrpa*, prima fiind de sărbătoare, cea de-a doua — de fiecare zi.

Cîrpa reprezenta o piesă de îmbrăcat complexă, baza căreia era alcătuită dintr-un cerc de lemn, capetele din față ale căruia erau teșite, formînd ceva asemănător cu coarnele. Cercul se întărea de creștet cu ajutorul unei basmale, iar deasupra se lega cu o broboadă în formă de

ștergar, numită *cîrpă*, capetele căreia puteau fi lăsate pe umăr sau legate sub bărbie. Analiza comparată a *cîrpei* cu piese similare rusești sau ucrainești demonstrează că originea ei este veche rusă.

Piesă de sărbătoare era *marama* sau *năframa* — o broboadă care după formă amintește un ștergar lung. Năframa era țesută la stative din fire subțiri de bumbac, în sau mătase. *Năframa* era legată în jurul capului, capetele ei fiind lăsate pe umere, la spate. Despre răspîndirea largă a năframelor în evul mediu se poate judeca după documentele din sec. XVI—XVII, unde, de rînd cu alte mărfuri, deseori erau amintite și maramele⁸⁴.

Se purtau nu numai *năframele* din fire fine, subțiri, dar și puțin mai grosolane, care, de asemenea, erau decorate — *șervete de pînză*.

Începînd cu cea de-a doua jumătate a sec. XIX, *cîrpa* treptat dispare, fiind înlocuită de basmale pentru cap. Unul dintre memorialiștii Basarabiei din mijlocul sec. XIX, A. Zașciuk, remarcă că *cîrpa* poate fi întîlnită doar la femeile bătrîne. Concomitent, a dispărut și *năframa*, care la fel a fost înlocuită cu batiste de cap.

Vara se purtau mai mult basmale de culoare albă sau deschisă. Basmalele de iarnă erau mai groase, deseori din lînă. Femeile mai în vîrstă purtau iarna broboade mari din lînă, care deseori le înlocuiau paltonul.

Din cea de-a doua jumătate a sec. XIX obiceiul fetelor mari de a umbla cu capul gol începe să dispară. Ele încep să poarte basmale, care se deosebeau, însă, de cele utilizate de femeile căsătorite, fiind înfrumusețate cu broderie, cu horboțică.

Femeile moldovence încă din vechime purtau opinci, similare cu cele ale bărbaților. Vara țărancele umblau, de regulă, desculț. Pe timp de iarnă, în afară de opinci, se purtau ciubote, papuci bărbățești. Pentru femeile în vîrstă se coseau pîsle din lînă bătută la piuă sau erau împlețiți *ciupici*, *tîrlici* din lînă.

Încă din vechime în calitate de podoabă pentru femei erau salbele de mărgеле multicolore — *zgardele*, care la început aveau și semnificație magică, fiind purtate ca amuletă. În partea stîngă a Nistrului, precum și în sudul Moldovei, erau răspîndite salbe din monede de argint. În calitate de podoabă tipică pentru zona sudică a ținutului erau cataramele (*paftalele*) metalice sau de argint ale brîielor (*colane*) și *brățările*, confecționate de meșteșugari.

ГМ- .f de podoabă destul de răspândite erau inelele, cerceii, |' i iubețele etc.

I)i- acum pentru epoca sec. XV—XVII se poate de vor- Ul de existența a două complexe de port femeiesc: cel de in ii il și cel de sud. Din primul complex făcea parte căma-

ii încrețită la gît (așa-zisul tip carpatic), fusta (catrința)

>1111 r o singură bucată de pînză și briul de lînă. Femeile, 1111- deosebire de fetele care umblau cu capul gol, purtau în cap năframe sau *cîrpe*. Pe deasupra hainelor se purta l"Hidița și sumanul, similare cu cele bărbătești.

Gel de-al doilea complex era reprezentat de piese de |mii 1, răspândite în zona sudică a țării. El era alcătuit din

■ .unașă în formă de tunică, fustă în două părți și, posibil, He șorțul din lînă. Pe cap se purta năframe de sărbătoare ,i *cîrpa* de fiecare zi. Pe timp de iarnă costumul acesta era

■ «uiipletat de haine scurte din blană cu mîneci sau de un ;il gros din lînă de culoare închisă.

Pentru ambele complexe sînt tipice opincile din piele, .ii]îilare cu cele pentru bărbați sau încălțăminte de tipul P:intoșilor închiși.

Se cunosc puține informații despre portul majorității populației orășenești — al meșteșugarilor simpli și al negustorilor de la sfîrșitul sec. XVII. Bărbații purtau cămașă limgă, strînsă cu briul la mijloc și pantaloni înguști, pe cap — cușmă din pielicele sau fes din pîslă. Femeile erau îmbrăcate în cămăși brodate, cu catrință sau fotă, mai lirziu apar fustele și sarafanele. Pe cap se purta năframă sau basma. Oamenii mai înstăriți se încălțau cu papuci din piele, iar cei săraci—cu opinci din piele. Vara oame- nii simpli umblau desculți. Cronicarul moldovean din sec. XVII Miron Costin ne-a lăsat o descriere interesantă a unui element de port foarte arhaic, dar mult răspîndit — a opincilor care erau confecționate din «piele nedubită...» se îmbră- cau pe piciorul bine învelit în obiele din lînă, întărindu-se apoi pe picior cu ajutorul curelelor, astfel încît toată talpa piciorului, de la călcîi pînă la degete, la merișor, era acoperită»⁸⁵.

În general, vestimentația păturilor de jos ale populației se înnoia greu, foarte lent, rămînînd în decurs de veacuri neschimbată. Doar uneori împrumuta elemente străine, folosind și anumite elemente ale vestimentației orășenești (țesături, pălării etc). Ținînd cont de aceasta, am folosit similitudinile cu portul tradițional al țăranilor de la sate, tradițiile cărora, fiind transferate la oraș, n-au suferit, la această perioadă, schimbări esențiale.

Portul altor categorii de orășeni, în particular al ostașilor moldoveni, era departe de ceea ce noi astăzi numim formă ostășească, deoarece prada de război, ca și la alte popoare, completa garderoba lor, iar prezenta în rândurile armatei a mercenarilor făcea aspectul exterior al ostașilor și mai pestriț. E cunoscut faptul că Iliș-Vodă avea angajați la curtea sa din Suceava «pe mulți aristocrați din suita sa cu slugile lor, plătimdu-le câte 5 grivne poloneze pentru fiecare, și din acești nobili pe timpul lui Alexandru cel Bun și Iliș-Voievodă se alegeau cei mai apropiați oameni ai coroanei. În așa condiții, desigur, nu putea să existe o formă militară unică»⁸⁶. Pentru infanterie și călăreți meșteșugarii în 1440 confecționau jachete scurte de culoare roșie din pînă numită *baibarac*⁸⁷. Unicul element de vestimentație militară, care unifica aspectul exterior al ostașilor (în primul rând, al cavaleriștilor), erau platoșele și zalele, precum și pantalonii de zale și coifurile care se îmbrăcau pe deasupra glugii de zale. Aceste piese erau importante, spre exemplu, din Brașov. În anul 1628 Radu din Afumați a cumpărat din acest oraș zale, coifuri și postav pentru soldații săi⁸⁸. Sînt cunoscute cîteva imagini de ostași în haine militare în reprezentările unor scene cu conținut religios. Spre exemplu, în scena faptelor Sf. Gheorghe este înfățișat un arcaș, îmbrăcat în *jupan* de culoare oranj, avînd pe cap o pălărioară de catifea, fără boruri (sec. XVII)⁸⁹.

Polonezul Martin Belski, participant la multe lupte, scria despre ostașii lui Petru Rareș: «...ei sînt înarmați cu sulite, sînt nemaipomenit de viteji, cu toate că abia nu de mult au plecat de la plug... Armele sînt sărace, scuturile simple, sulitele — fără stegulețe, în aparență toate sunt de culoare cenușie închisă. Mai sunt înarmați și cu tunuri, iar călări sunt nu numai boierii, ci și țărani»⁹⁰. Conducătorii de oști se deosebeau mult de ostașii simpli prin pieșele de acoperit capul: ei purtau pălării garnisite cu blană, cu calota conică după moda greco-bizantină, cu tăietură în partea anterioară. În cartea «Cronografia Moldovei» (1541) se constată că ostașii lui Petru Rareș poartă hainele strămoșilor lor: ostașii moldoveni de rînd sînt îmbrăcați în straie din pînă grosolană de lînă de culoare închisă, încălțați în opinci, iar pe cap — pălărioară conică de postav⁹¹.

Boierii, de obicei, îmbrăcau pe deasupra lenjeriei zale sau platoșă, iar majoritatea cavaleriștilor — doar haine din

în cu fir de bumbac groase de 3—4 degete. Pe una dintre gravuri (cu denumirea «Adevărata imagine a oraşului Grodno») sînt reprezentaţi boierii pe timpul lui Petru Rareş⁹². Moldovenii sînt reprezentaţi în coifuri cu calota înaltă şi vîrful rotund, garnisite cu blană, sau în căciuli, în trenduri turceşti lungi. Secolul XVII este bogat în documente istorice şi alte izvoare referitoare la costumele militare: diverse memorii de călătorie a străinilor, amintiri ale contemporanilor, imagini pe plăci de teracotă, miniaturi din cronici, picturi murale şi gravuri. Iconografia din acea perioadă aduce mărturii despre arme, despre cămăşi şi glugi, sub care, probabil, se purta vestimentaţia tradiţională, corespunzătoare păturilor sociale respective ale populaţiei orăşeneşti.

VESTIMENTAȚIA POPULAȚIEI ORAȘELOR MOLDOVENEȘTI DIN SEC. XVIII—XIX

1. Caracteristica social-ecotomică a orașelor Moldovei din sec. XVIII—XIX

În sec. XVII! Moldova continua să se afle sub jugul Imperiului Otoman, fapt care frâna în mare măsură dezvoltarea economică și culturală a țării. Portul tradițional, fiind într-un fel o cronică a timpului său, a reflectat anumite tendințe ale dezvoltării societății moldovenești.

În materialele de arhivă care reflectă situația din țară de la sfârșitul sec. XVIII s-au păstrat mărturii despre

existența la această perioadă în Basarabia a 17 orașe și a 683 de așezări rurale¹. În sec. XVIII — începutul sec. XIX principalele centre administrative și de concentrare a meșteșugurilor și a comerțului din Basarabia erau așa orașe mari ca Cetatea Albă, Izmail, Chilia, Tighina, Hotin precum și orașele și târgurile: Orhei, Chișinău, Soroca, Cio- bruci și Lăpușna. S-au păstrat în arhive registrele tarifare de la începutul sec. XIX, în care sînt indicate mărimea

impozitelor de vamă din perioada «turcilor»: printre mărfurile impuse la impozit de vamă sînt amintite postavul, pînza de casă, pielicelele, blănurile etc.².

Despre relațiile de comerț ale negustorilor din raialele turcești cu piața europeană ne mărturisesc registrele vamale din 1765—1766, din care se vede că din Polonia, Ucraina și Rusia erau importate așa mărfuri, ca: postav, pînză, in, cit, aduse de 36 de negustori din Tighina și 5 negustori din Izmail, Cetatea Albă și Chilia. Majoritatea negustorilor erau turci, dar se întâlneau și armeni, evrei și ruși de credință veche³. Negustorii de origine străină, care locuiau permanent pe teritoriul Moldovei, erau uniți în gildii naționale cu statute și administrații proprii etc.⁴. Populația orășenească a Basarabiei, după anexarea ei la Rusia, a început să fie divizată în aceleași păături sociale

„îr de categorii după anumite criterii, deosebindu-se după drepturile lor (spre exemplu, mazilii, ruptașii), precum și după apartenența națională (comunitatea moldovenească, grecească, bulgărească, armenescă, evreiască etc.) și confesiune (armenii, mai târziu rascolnicii ruși, evreii). Avea importanță și vechimea stabilirii lor cu traiul în liasarabia (comunitate veche și comunitate nouă).

Față de Basarabia, ca și față de alte periferii naționale, Rusia țaristă promova o politică de rusificare intensă. Ținutul se coloniza cu populație multinațională.

Orașele Basarabiei se populau, de asemenea, cu țărani și meșteșugari refugiați din guberniile centrale și de sud ale Rusiei și Ucrainei⁶. Un fenomen tipic era și completarea contingentului orășenilor din contul populației rurale a însăși Basarabiei.

Una din urmările descompunerii feudalismului și a constituirii relațiilor capitaliste în perioada de pînă la reformă a fost creșterea numărului negustorilor din contul miciei burghezii și al țăranilor. Țăranii care locuiau în orașe erau de origine din satele județelor Orhei, Chișinău, Soroca, Hotin, Bender⁷. Un loc aparte în formarea populației orășenești a Basarabiei îl aveau migranții din străinătate (din Austria, Turcia etc.). Stabilirea cu traiul în orașele ținutului a reprezentanților diverselor grupuri etnice a determinat componența eterogenă a populației orășenești.

După anularea iobăgiei are loc creșterea nivelului de capitalizare a gospodăriei orașelor mici. În urma apariției unor noi meserii și a divizării prin specializare a celor vechi sporește numărul meșteșugarilor. Dacă între anii 1844—1861 au fost înregistrate în mediu peste 40 de profesii, către anul 1900 izvoarele atestă de acum peste 100 de specialități⁸.

Cele mai răspândite specialități de meseriași din Rusia de după reformă erau: prelucrarea pieilor, confecționarea îmbrăcăminte, încălțăminte, prelucrarea fierului, vopsitul pînzelor de casă, prelucrarea postavului de casă etc. Extinderea de mai departe a meseriilor se producea în urma apariției unor noi profesii, de pe o parte, și a intensificării, pe de altă. Au apărut astfel de meșteșugari ca: croitori de haine pentru femei și pentru bărbați, cizmari, torcători, țesători, brodeze, dantelărese, șepcari, ceaprazari, căciulari, cojocari, cușmari, mănușari, modiste, paltonari, pielari, meșteri în prelucrarea saftianului (marochinărie), gravori, giuvaierii etc.⁹.

O mare răspîndire în cea de-a doua jumătate a sec. XIX a căpătat-o confecționarea hainelor și a încălțămintei¹⁰. Cu toate că lipsesc date complete referitoare la specializarea anumitor orașe sau zone ale ținutului, pot fi, totuși, evidențiate anumite raioane ale Moldovei, orientate spre anumite meșteșuguri. Țesutul în genere, țesutul covoarelor, în particular, dîrstatul, broderia artistică aveau o răspîndire largă pe întreg cuprinsul Moldovei, cu toate că existau și anumite centre specializate. Spre exemplu, una dintre varietățile brodatului, care era răspîndită pretutindeni, brodatul dantelat era cel mai mult răspîndit în județul Hotin.

De meșteșuguri se ocupau atît sătenii, cît și orășenii. S-a păstrat registrul meșteșugarilor în orașelul Soroca, în care erau atestați 37 de croitori, 24 de cușmari, 3 aurari și argintari, 45 de cizmari etc.¹¹.

Textilele de fabrică treptat au început să înlocuiască de pe piață postavul, pînza de și alte țesături de casă. În Chișinău funcționa țesătoria lui I. Galani, care prelucra fire de mătase și de bumbac¹².

Cele mai numeroase în sec. XIX în Basarabia erau profesiile de pietrari, zidari, croitori, cizmari etc.

Printre orașelele și orașele comerciale se evidențiau Cetatea-Albă, Izmail, Chișinău, Tighina. Proprietarii du-

ghenelor, hotelurilor deseori deveneau mari întreprinzători. Aceștia făceau comerț specializat sau mixt. Negustorul din Hotin Ș. Ștefanski făcea din 1868 comerț cu mărfuri de manufactură, pe care le cumpăra de la comercianții din Lodz, Varșovia, Berdicevo în valoare de 100 000 rub. anual (1895). Comerțul cu produse manufacturiere ale negustorului din Chișinău S. Nirenberg în 1898 se baza pe mărfurile unor firme cunoscute din Moscova și Lodz. De la el cumpărau în rate mici negustori din diverse orașele, orașe și sate din Basarabia (Bălți, Orhei, Fălești, Ungheni, Sculeni, Cornești, Telenești, Căușeni, Arțiz, Romanovca)¹³.

M. Gheorghiu din Chișinău făcea comerț cu ață de bumbac¹⁴. Un alt negustor din Chișinău, G. Cogan, făcea comerț cu produse manufacturiere, cumpărate în centrele industriale ale țării¹⁵. B. Ghilicinski din Chișinău cumpăra încălțămintă, galoși de la fabricanții din Varșovia și din Chișinău. Negustorul din Tighina, D. Inks, vinde, în 1881 în dughenele și prăvăliile din piața orășenească ață de bumbac, fire, mărfuri de galanterie. În Chișinău comerțul cu produse de manufactură, mai ales cu postav, era realizat de către

Îl. Galperin și S. Glikman. Magazinul de galanterie al lui I\ Bokov avea un circuit de capital de 25 mii ruble, magazinul de obiecte din aur și argint, care aparținea lui T. Grob-duk—de 40 mii ruble, cel de haine gata al lui A. Aver-huh — de 11 mii ruble. Negustorul M. Vîvodțev realiza anual încălțăminte de 25 mii ruble¹⁶.

În perioada capitalistă în structura populației orășenești s-au produs schimbări esențiale. Dacă pînă la reformă ^mai ales în prima treime a sec. XIX) factorul principal, care influența creșterea populației, îl constituia sporul mecanic al acesteia în urma migrațiilor din alte gubernii ale Rusiei, în anii de după reformă se înregistrează sporul natural al orășenilor. Mai continuă însă și procesul de migrație în cadrul Basarabiei. Afluxul de populație din afară s-a micșorat considerabil.

În locul claselor din epoca precedentă au venit clasele noii societăți: burghezia și proletariatul, vechile pături sociale păstrîndu-se doar într-o anumită măsură. Dezvoltarea relațiilor capitaliste în ținut a restructurat societatea, apropiînd-o de modelul celei din guberniile rusești.

În anii 30—40 ai sec. XIX și-au încetat existența, tre- cînd în componența altor grupuri sociale, unele categorii de țărani, (spre exemplu, scutelnicii, răzeșii), altele se micșorau permanent — treceau în categoria țăranilor sau completau rîndurile proletariatului orășenesc. Boierii și boiernașii au fost egalați în drepturi cu dvorenii ruși, iar mazilii și ruțașii — cu odnodvortii¹⁷.

Componența socială a populației era determinată de caracterul industrial-agrar al economiei Imperiului Rus. Populația industrială și tîrgoveții din orașele Basarabiei, împreună cu slugile și zilierii, alcătuiau o parte considerabilă a populației. Cea mai numeroasă pătură socială orășenească era alcătuită din mica burghezie, care includea în rîndurile sale meșteșugari, tîrgoveți, țărani, slujbași (cinovnici), cler, ostași. Principala ocupație a micii burghezii era gospodăria satească și producția mărunță de mărfuri. O altă sferă de activitate a acesteia era comerțul.

Caracterizînd componența socială a orașelor moldovenești din anii 60 ai sec. XIX, A. Zașciuc scria că acestea, la acea perioadă, erau populate în mare măsură cu mici negustori¹⁸. În sînul micii burghezii și a țărănimii treptat lua naștere clasa muncitorilor angajați, a proletarilor, iar în sînul negustorilor se maturiza nucleul burgheziei industrial-comerciale. Pătura negustorilor se completa din contul micii burghezii, a dvorenilor și a țăranilor.

Numărul dvorenimii din orașele Basarabiei de la începutul sec. XIX a început să crească din contul reprezentanților cinovnicilor bogați, al moșierilor, militarilor de ranguri superioare, precum și al dvorenilor care au migrat aici din alte gubernii ale Rusiei. Dacă în 1854 în Basarabia au fost înregistrați 6.5 mii de dvoreni, către 1897 erau de acum 27,8 mii de oameni¹⁹, inclusiv circa 60% de dvoreni-orașeni locuiau în Chișinău²⁰.

În afară de păturile orașenești analizate mai sus, mai exista clerul, militarii, ai căror reprezentanți din sferele de sus aparțineau dvorenimii.

Pentru evidențierea particularităților de dezvoltare a costumului orașenesc din sec. XVIII—XIX e necesară o scurtă caracteristică a condițiilor social-economice, în care se desfășura comerțul cu piese de vestimentație și cu țesături. În ultimul deceniu al sec. XVIII, în legătură cu creșterea necesităților în mărfuri austriece, saxone și prusace, boierii moldoveni au început să treacă de la tiparele orientale de port la cele europene. Tarifele vamale din acea perioadă mărturisesc despre importul în sec. XVIII—înc. sec. XIX de mărfuri din diverse țări străine²¹. În documente sînt atestate: postavuri englezești, chimire de dimensiuni mari din Bagdad, satin de Lyon, pînză franțuzească din or. Tours, postav parizian, țesături egiptene, țesături poloneze, blănuri de samur și piele, podoabe, pînză, blănuri de iepure și vulpe din Rusia, blănuri siberiene, piei din Crimeea și Azov, fire de ață de bumbac colorate pentru brodat din Aleppo, mărgelile mărune de sticlă din Florența, postav din Brașov, chimire, pielicele de veveriță și de jder din Transilvania, țesături turcești, pielicele de capră de Angora, satin din Knosos, șaluri din Cipru, mătase brută și covoare din Smirna, fesuri din Fes, curele din Tîr-nova. Lista menționată mai sus ne mărturisește că mărfurile din Europa Apuseană erau preferate celor orientale, cu toate că anumite legături comerciale cu Orientul, în virtutea tradiției istorice, continuă să se mențină și în această perioadă. Încă mult timp s-a păstrat una dintre țesăturile fine și luxoase — *damaschinul* (provenit din Damask). În sec. XVIII—încep. sec. XIX apar țesături de *semizet* și *alacea*, avînd aceeași valoare ca și *damaschinul* și *parceaua* (*brocardul*)²². Costul vestimentației și a țesăturilor din rețeaua comerțului în această perioadă era așa de mare, încît puteau fi cumpărate doar de oameni înstăriți. *Feregeaua* boierească costa 65 de lei, 1 pielică de jder, de veveriță, o bucată de pînză—tot atîta. Mult

mai ieftină era încălțăminte. O pereche de cizme costa 2,6 lei, ciupicii de casă—1,2—1,9 lei, pantofii brodați pentru femei — 2 lei, pantofii de tip *tertici* — 0,99 lei. Vestimentația de fiecare zi a boierilor de la curtea domnească era *dutama* sau *anteriul*, care costau circa 32,9 lei.

Orășenii bogați din sec. XVIII purtau *dulamă*, *caftan*, pantaloni largi de tip *șalvari* cu chimir (brîu) din pînză de mătase sau din pînză de in în dungi. Căciula boierească

costa scump: postavul alb sau taftaua poloneză, din care era făcut fundul căciunii, costa 4 lei, lucrarea — 1 leu, pînza de santal de deasupra — 3,45 lei²³.

În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII, îndeosebi după pacea de la Cuciuk-Gainargi, s-a mărit importul de mărfuri rusești în Moldova. Din Rusia se aduceau blănuri, piei și obiecte din piele, in, chihlimbar, țesături din in, diamante, aur etc.²⁴.

Moldova importă din Polonia, cu preponderență, mărfuri din lînă și pînză. Țesăturile de lînă din Polonia, mai grosolane ca cele din Franța, Saxonia sau Flandra, costau mai ieftin, din care cauză erau mai întrebate printre păturile orășenești ale populației.

Consulul francez din Crimeea G. Plissonet scria că în Imperiul Otoman, inclusiv în Moldova, se vindeau postavuri poloneze de trei categorii, a cîte 0,75 piaștri pentru balot²⁵.

Studiind registrele vamale, putem aprecia cantitatea de țesături importate din Polonia. Astfel, în noiembrie 1765 și februarie—martie 1766, în Moldova au fost importate diverse mărfuri, inclusiv: «două sute de baloturi de postav grosolan polonez și două teancuri de pînză poloneză»²⁶. Într-un registru vamal polonez din 1784—1785 se arată că în Moldova au fost duse (trecute la vamă) 117 920 caturi de postav²⁷.

Legăturile de comerț ale Moldovei cu Austria, Prusia, și Germania la sfîrșitul sec. XVIII—începutul sec. XIX s-au intensificat în urma schimbării modului de viață a clasei dominante—a nobilimii, care tot mai mult se orienta spre moda din Europa Apuseană. Printre mărfurile importate din Turcia, conform listelor vamale, figurează: mătase, țesături din mătase, bumbac, catifea, șaluri, mărgăritar etc.²⁸.

Principalele obiecte de export din Imperiul Otoman cu tranzit prin Moldova era mătasea, firele și țesăturile de mătase, bumbac, țesăturile de bumbac și de lînă, mărgăritarul etc. Mătasea-brută, firele de mătase și de bumbac se

confeționau în Smirna, Brusse, Turnu, Filipopol, Gabrov, Adrianopol, și în alte orașe ale Turciei²⁹.

La sfârșitul sec. XVIII—începutul sec. XIX este atestată o anumită sporire a numărului specialităților de meșteșugari³⁰. Spre exemplu, în orașul Iași la 1774 locuiau 674 de meșteșugari de 72 de profesii³¹. Cele mai multe profesii au fost înregistrate în producția textilă: boiangii, dărăcitori, gogoșari, postăvari. La sfârșitul sec. XVIII—începutul sec. XIX manufacturile erau încă slab dezvoltate, cu toate că apariția lor este unul din semnele ieșirii țării din starea de decădere economică și a nașterii relațiilor capitaliste în industrie.

La începutul sec. XIX în satul Ruginoasa, județul Roman, funcționa manufactura de postav a boierului Sandu- laiche Sturza, la care lucrau meșteri ruși, prusaci și sași³². La sfârșitul sec. XVIII—începutul sec. XIX în or. Huși iau naștere bresle ale cizmarilor, la Focșani — ale croitorilor, la Roman — ale croitorilor și ale cizmarilor, la Galați — ale abagiilor, la Bîrlad — ale cizmarilor și ale blănarilor³³. La 1776 în Iași existau 29 de bresle meșteșugărești: a cizmarilor, care confeționau încălțăminte fină, a cizmarilor care făceau încălțăminte mai grosolană, a blănarilor, a cojocarilor, a croitorilor, a ceaprazarilor, a aurarilor, a zi- punarilor, a abagiilor etc.³⁴. În 1754 în Iași s-au constituit două bresle aparte, în statutul cărora era scris: «Blănării n-au dreptul să se ocupe de meșteșugul cojocarilor, iar cojocarii n-au dreptul să se ocupe de meseria blănarilor»³⁵. La 1766 tălparii din Iași, despărțindu-se de cizmari, și-au creat breasla lor³⁶. În 1813 la Chișinău iau naștere breslele de croitorie, de pielărie etc.³⁷, iar la 1817 se mai adaugă un șir de bresle, inclusiv cea a giuvaiergiilor³⁸.

În așa mod, treptat se lărgea cercul de specialități meșteșugărești, fapt atestat și în rapoartele șefilor de poliție, adresate guvernatorului, unde sînt amintiți meșteșugarii care produceau piese de vestimentație: croitori, cizmari, ceaprazari, mănușari, modiste, giuvaiergii. Concomitent avea loc specializarea. Spre exemplu, din mediul cizmarilor s-au diferențiat papucarii (pantofarii) și ciubotarii³⁹; croitorii s-au divizat în cojocari, în croitori de haine pentru femei și haine pentru bărbați de modă moldovenească sau europeană. Printre meșteșugari erau incluși și frizerii⁴⁰, care contribuiau în mare măsură la răspîndirea noilor forme de coafuri printre orășeni.

Anexarea Basarabiei la Rusia a servit drept impuls pentru lărgirea de mai departe a producției meșteșugărești în orașele moldovenești. Cel mai mare centru meșteșugăresc era Chișinăul, unde în 1828 lucrau aproape jumătate din toți meșteșugarii orașeni din ținut, iar la 1844 —trei sferturi din ei⁴¹. Al doilea ca importanță centru de producție meșteșugărească era Izmailul, după care urma Tighina, Cetatea Albă, Hotinul, Soroca etc. Meșteșugurile orașenești numărau o mulțime de profesii, specialități, în corespundere cu creșterea necesităților atât la populația urbană, cât și la cea rurală.

Lărgirea pieței de desfacere, concurența, complexitatea vieții economice au determinat adâncirea permanentă a procesului de specializare. Datele de care dispunem despre situația economică de la mijlocul anilor 40 ai secolului XIX ne arată că cea mai mare parte a meșteșugarilor se ocupau de confecționarea pieselor de vestimentație și a încălțămintei⁴². În documente se menționa că «...mulți dintre cizmari, croitori și papucari (pantofari), ...care nu au capital, se înămesec la lucru»⁴³. Așadar, existau ateliere mai mari sau mai mici, în care activau stăpîni — proprietari (meșteri) și ucenici, calfe și salahori. Spre exemplu, în atelierul lui L. Zasmanovici din Bălți, care producea circa 700 de pălării pe an, în afară de meșterul-proprietar mai lucrau patru muncitori. Inventarul era alcătuit din 50 de forme-calapod de lemn, două cazane și instrumentarul necesar⁴⁴. În atelierul de pielărie al lui Țiprulin din Orhei lucrau 5 calfe și ucenici⁴⁵. În atelierul de țesut al lui I. Dimitriu din Chișinău la 1835 funcționau șapte stativ de țesut, la care munceau șase muncitori, producînd 1976 metri de pînză în sumă de 1692 ruble⁴⁶. E cunoscut faptul că în majoritatea atelierelor meșteșugărești pentru vopsitul pînzei din orașul Chișinău era folosită munca salariată.

Un șir de întreprinderi textile, după modul de producere, făcea parte din manufacturi. Cele mai importante din ele se aflau în capitala guberniei. La manufactura din Chișinău a lui P. Galani, spre exemplu, care s-a deschis în 1828, timp de patru ani au fost prelucrate 360 puduri de materie primă: 10 puduri de mătase și 350 puduri de fire de bumbac. Într-un singur an 158 de muncitori au produs pînză de mătase și bumbac în sumă de 110,5 mii ruble⁴⁷. În anul 1838 în Chișinău funcționau deja 8 întreprinderi pentru producerea pînzei de bumbac și de stofă pe jumătate de mătase, numărînd 200 de muncitori, și o

filatură de bumbac, la care lucrau 85 de oameni⁴⁸. În anii 30—40 ai sec. XIX la această manufactură erau confecționate 10 modele de pînză. Materia primă era adusă din Petersburg și Odesa, iar producția gata era realizată în Basarabia și guberniile vecine⁴⁹. Întreprinderea textilă a lui D. Gheorghiu folosea anual 170 puduri de fire de bumbac, 8 puduri de mătase și vopsele în valoare de 1,5 mii ruble. Întreprinzătorul a vîndut în 1839 producție gata în sumă de 27,9 mii ruble⁵⁰. În materialele pentru raportul șefului regiunii Basarabia se scria în 1828 despre manufacturile lui M. și A. Popovici și D. Mihailov:

«Produse exclusiv ale fabricii sînt imprimeurile pe țesături, pe batist, pe muselină, aduse din Austria în Rusia în sumă de 40 000 rub. Din aceste imprimeuri se confecționează broboade înflorate pentru femei... precum și materie de diverse culori pentru haine femeiești»⁵¹.

La expozițiile regionale din Chișinău (din 1836, 1847, 1869) au fost prezentate modele de obiecte din lînă. Spre exemplu, locuitorul Chișinăului Vartic a trimis două modele de postav, «foarte bune după calitate și trăinicie: postavuri de culoare neagră și de culoarea cafelei», postav care era folosit pentru confecționarea pieselor de vestimentație. Țesături de lînă au trimis la expoziție și coloniștii bulgari⁵², care de asemenea exportau brîuri și șireturi din lînă. Din alte orașe la aceste expoziții au fost trimise: țesături, cearșafuri, cuverturi țesute din mătase și lînă, pălării etc.⁵². În afară de postav de casă și obiecte confecționate din ea, localnicii mai țeseau diverse pînze de casă. În 1850, la comanda guvernatorului, în fiecare județ au fost colectate mostre de pînză de casă. Cele mai multe modele au fost aduse din județul Hotin (9) și Iași(7)⁵³.

Obiectele confecționate de cizmari și croitori erau realizate nu numai pe piața locală, ci și peste hotarele Basarabiei. Conform datelor circumscripției vamale Izmail, în 1857 din Basarabia a fost exportată «încălțăminte — cizme și pantofi» de 8505 ruble, și cojoace din piei de oi în sumă de 3199 rub.⁵⁴. Tăbăcirea pieilor avea loc, de regulă, în condiții de casă, cu ajutorul unui inventar simplu, alcătuit din cade de lemn și cazane din fontă, precum și din scînduri și răzuitori speciale. Pentru prelucrarea pieilor se folosea cenușă, smoală, coajă de stejar, diverse ierburi⁵⁵. Pentru dubirea pieilor se mai foloseau frunze de scumpie sau de sumah, care erau procurate din pădurile ce aparțineau statului, din județul Tighina, Cetatea-Albă și Hotin⁵⁶. Pieile erau tăbăcite atît la comandă, cît și

pentru piața locală, unde erau procurate pentru confecționarea hainelor și a încălțăminteii⁵⁷. Se știe, spre exemplu, că în Chișinău, la 1852 micul proprietar G. Rotari ținea două ateliere pentru producerea pieilor de marochin⁵⁸.

Analiza procesului de dezvoltare a meșteșugurilor, a producției de manufactură și de fabrică vorbește despre un iviș considerabil al forțelor de producție în gospodăria sa lească și în industria ținutului în perioada de după anexarea la Rusia. Relațiile comerciale destul de intense ale Basarabiei cu Rusia și cu alte state au mărit aflulul de obiecte de manufactură și de fabrică din aceste țări. Lă iarmaroacele din Chișinău, Izmail și alte orașe permanent erau aduse din guberniile Moscova, Vladimir, Podolsk, Iaroslav, precum și din Austria, Ungaria și din alte părți pânză de casă, cituri, broboade de mătase, obiecte de lână și din bumbac etc.⁵⁹.

Principalul centru de comerț de iarmaroc era Chișinău. Printre obiectele de import o pondere deosebită le aveau produsele de manufactură aduse din Rusia. Descrierile iarmarocului din Chișinău conțin informații interesante! le despre mărfurile aduse pentru a fi vândute aici și despre cele cumpărate. Din gubernia Vladimir se aducea pânză de in sau cânepă, cituri, cizme, pantofi. Din gubernia Podolsk — țesături de mătase, brocart, blănuri; din Herson țesături de mătase, cit, obiecte din piele; din Kursk — mătase și cit; din Austria — țesături de mătase și de bumbac; din Ungaria — șaluri, broboade, dantele⁶⁰.

În afară de Chișinău, iarmaroace cu produse de mână factură mai aveau loc la Izmail, Cetatea Albă, Chilia, unde erau vândute obiecte din lână, bumbac, in, diverse piei, blănuri, precum și mărfuri de mătase și de lână de import⁶¹. La iarmarocul de două săptămâni de la Cetatea Albă într-un mare volum se vindeau obiecte de manufactură din Rusia: diverse postavuri, țesături din bumbac, mărfuri din in, obiecte din mătase sau semimătase⁶². Tot aici erau aduse și produse manufacturiere de peste hotare, însă de acum la 1841 se constată că mărfuri de import din lână sînt puține, deoarece populația localnică s-a deprins să folosească produse ale fabricilor rusești⁶³. În registrul mărfurilor, importate pe piața basarabească, se indică nu numai unde ele erau produse. Astfel, unele produse se meșteșugărești și de manufactură (inclusiv încălțăminte, le, țesături de mătase și de bumbac, haine gata etc) erau confecționate chiar în Basarabia⁶⁴. Într-o trecere în revista statistică din 1861 se scria despre comerțul în orașul Bălți:

«...Dintre produse manufacturiere sînt aduse haine gata, obiecte din mătase și din lînă, cituri»⁶⁵. În anul 1856 în colonia bulgară Bolgrad existau iarmaroace, unde se tîr- guia cu produse de manufactură⁶⁶.

O dată cu dezvoltarea relațiilor marfă-bani în perioada de pînă la reformă comerțul de iarmaroc a trecut pe planul al doilea, cedînd comerțului de fiecare săptămînă și de fiecare zi în prăvăliile din piețele orășenești⁶⁷. Comerțul permanent în orașe presupunea prezența nu numai a mărfurilor de producție locală, ci și a celor de import —*stofe*. În 1852 la Hotin existau 60 de prăvălii, din care 17 vindeau *stofă*, adică mărfuri de calitate — țesături de mătase, de bumbac, de lînă, șaluri, pălării, broboade etc.⁶⁸. În același an la Orhei funcționau 18 prăvălii de acest fel, la Izmail — 31, la Bălți — 15, la Soroca — 10⁶⁹. Cel mai mare număr de prăvălii pentru realizarea *stofei* era la Chișinău și la Izmail, care, de fapt, constituiau cele mai importante piețe de desfacere a produselor de manufactură din Basarabia⁷⁰. Comerțul de prăvălie din Chișinău aducea venituri mari. Cel mai mare venit de pe urma vînzării mărfurilor pentru anul 1855 a fost înregistrat în cele două prăvălii ale negustorului M. Șimindexgov, care a vîndut *stofă*, produse de galanterie și haine gata în sumă de 11,6 mii rub. În prăvăliile negustorului Ia. Hamudes sau vîndut mărfuri de 10 000 ruble (mătase, postav), în cele ale lui Haselev— de aceeași sumă⁷¹.

Avîntul economiei Moldovei, situația ei geografică foarte avantajoasă, politica guvernului — toate acestea creau factori ce stimulau comerțul cu țările străine. Pe uscat, peste hotare, mărfurile erau exportate în Cnezatul Moldovei și în alte regiuni ale Imperiului Otoman, în posesiunile Austriei și în unele state din Europa. Pe Dunăre, Prut și Nistru mărfurile erau aduse în porturile Mării Negre, iar de acolo — pe piața externă.

Procesul de europenizare repetată a costumului a început în Moldova mai devreme de sfîrșitul sec. XVII, însă prezența turcilor a frînat considerabil transformările în portul moldovenesc.

2. Vestimentația grupurilor sociale ale populației orășenești în sec. XVIII

O bună parte a populației orășenești era alcătuită din slujbași, militari, personal auxiliar etc. La începutul sec. XIX numărul acestora în Basarabia se ridica la 6350⁷². Majoritatea orășenilor descindeau din țărani sau din mici proprietari funciari, portul cărora în mare măsură era confecționat din țesăturile tradiționale populare. Costumul lăutarilor-muzicanți, spre exemplu, era alcătuit din cămașă de pînză de în sau cînepă, dintr-o haină de tip halat turcesc și din pantaloni înguști, pe picior din pînză groasă de lînă. În partea din față pantalonii, la fel ca și celelalte piese de port, erau brodate. Pantalonii erau încinși la mijloc cu o curea lată din piele, de care era prinsă o pungă din piele pentru tabac și cuțitul cu mîner din os și ieacă din lemn. Pe deasupra pantalonilor se îmbrăcau jambiere de pînză, care înfășurau picioarele de la gleznă pînă la șold. Pe cap lăutarii-muzicanți purtau căciulă de cîrlan, de formă conică⁷³. Vizitiii boierilor purtau pe cap ișlic, sau turban, pantaloni înguști, șalvari de tip turcesc, pe picioare—cizme. Uneori aceștia erau îmbrăcați în uniformă, alcătuită din dulama, strînsă la mijloc cu brîu, de care era prins un cuțit cu mînerul lung de argint, pe cap —■ căciuli negre înalte. Căciulile de iarnă erau din blană de oaie neagră, cu calota roșie, cele de vară — din postav negru. Vizitiii aflați în slujbă

laboieri mai înstăriți purtau *cotituș*, garnisit cu blană de oaie, brodat cu ață de mătase și decorat cu șnur. Pe cap purtau pălărie tricorn. La 1815 vestimentația unei slugi era alcătuită din anterior, *zăbuti* (*zeghe*) sau caftan, strîns la mijloc cu brîu, din pantaloni roșii turcești, papuci și căciulă (*ișlic*)⁷⁴.

În sec. XVIII hainele militarilor încep treptat să se schimbe. Există dovezi, precum că regimentele lui Dimitrie Cantemir, aflate lîngă Iași la 1711, purtau haine, care aminteau de portul cazacilor de la gurile Dunării⁷⁵. O anumită imagine despre vestimentația militarilor ne-o putem face din picturile murale bisericești din sec. XVIII. În scena «Tăierea capului Sf. Ioann», pictură din mănăstirea Văcărești, sînt reprezentați ostași în chivără și în pălării⁷⁶. La 1713 un ofițer suedez îi descria pe ostașii principelui Mavrocordat îmbrăcați în caftane de culoare verde⁷⁷. Pe o icoană de la începutul sec. XIX din atelierul lui

G. Asachi este reprezentat un paj din acea perioadă⁷⁸ în-

tr-un pardesiu din postav, încins la mijloc cu un brîu de argint.

În sec. XVIII, în epoca primilor fanarioți, apare o categorie de militari, numiți arnăuți. La început aceștia au fost mercenari — albanezi, iar mai târziu — bulgari și sîrbi, care prezentau contingentul străin în paza presonală a voievodului. Mai târziu arnăuții au devenit parte componentă din armata domnitorului. Oastea arnăuților se deosebea printr-un port specific: haine din postav cusute cu fir aurit, platoșe de argint, pantaloni largi (*poturi*), cu încheie- tori de argint și cu turbane pe cap. Către mijlocul sec. XIX vestimentația arnăuților a suferit anumite schimbări. Ei au început să poarte vestoane de culoare roșie, fustiță scurtă cu o mulțime de încrețituri și garnisite la poale cu bordură strălucitoare. Costumul era completat de ciorapi albi, pantofi turcești de culoare galbenă, cu pistoale și iatagane la brîu,

E cunoscut faptul că regimentul de valahi-ardeleni și de moldoveni, care s-au înscris în calitate de voluntari în armata rusească, avea următoarea vestimentație: *dulamă* de culoare verde, scurtă de culoare albă, garnisită cu blană și brodată cu șnur de aur, pantaloni de culoare roșie, avînd pe piept curele încrucișate din piele de culoare neagră; pe cap — căciuli înalte conice⁷⁹. Dimitrie Cantemir ne-a lăsat descrierea costumelor soldaților care îl însoțeau: «Prin părți stau doi acchiulahlî — soldați însoțitori în fesuri din blană de culoare albă, tot atîția peici (alergători), îmbrăcați în haine, cusute cu aur, în turbane argintii și aurite, în formă de cupă⁸⁰.

Un procent destul de mare în populația orașelor îl constituie negustorii. Pînă la mijlocul sec. XIX negustorii continuau să-și comande din Constantinopol vestimentație tradițională de tip oriental, confecționată din pînze scumpe, și încălțăminte. Pe cap, sub ișlic, purtau fesuri. Soțiiile negustorilor bogați se îmbrăcau la fel ca și boie- reșele bogate. Este cunoscută o descriere a vestimentației unei negustorese, care era alcătuită din cămașă de batist, rochie, cațaveică garnisită cu blană, haine de mătase (*fermenea*), cu galoane și nasturi de aur, mănuși, pantofi și ciorapi. Însuși negustorul purta ișlic scump, iar sub el — un fes⁸¹.

E necesar de remarcat amestecul de stiluri în vestimentația negustorilor. Aceștia purtau șalvari turcești, uneori pantaloni nemțești, iar în picioare — cizme. După 1830 mulți negustori au trecut la moda europeană, urmînd

exemplul boierimii. Cu toate acestea, pînă la 1860 în vestimentația negustorilor s-au păstrat trăsături orientale, ei singuri continuînd să facă comerț cu mărfuri tradiționale: cu țesături orientale și cu saftian din Rusia (pentru pantofi turcești), cu caracul, pielicele de cîrlan din Criș- ineea, cu șaluri turcești etc. În vestimentația negustorilor nu exista o integritate stilistică. Numai o mică parte din negustori se îmbrăca în conformitate cu moda, acceptată în mediul boierimii, folosind și elemente de vestimentație orientală. Majoritatea lor continuau să poarte costume, tiparele de croială ale cărora erau apropiate de cel popular, fapt care le deosebea de hainele boierești și îl evidențiază într-o grupă aparte a vestimentației orășenești din perioada studiată.

Costumul negustoresc, în așa fel, era alcătuit din trei componente: elemente de haine tradiționale de tip oriental, de port boieresc european și de port național moldovenesc, care era folosit de o bună parte a negustorimii.

Vestimentația moldovenească a orășenilor bogați și celor de situație medie de la începutul sec. XIX, conform mărturiilor contemporanilor, prezenta un conglomerat de stiluri. Tinerii purtau haine de modă europeană:

redingo

te franțuzești, frac, cravată. Destul de original arătau boierii în șube grele și în căciuli sferice de tip oriental, alături de soțiile sale îmbrăcate după moda europeană. Suedezul Hedenborg scria că moldovenii se deosebeau de celelalte popoare orientale după căciula lor foarte mare, confecționată din 7—8 pielicele de caracul de culoare neagră⁸².

În anii 1811 —1812 la Petersburg au apărut mulți emigranți din principatele dunărene, printre care și cunoscuți boieri moldoveni ca M. Suțu, C. Ipsilanti. În corespondența diplomatică din acea vreme s-au păstrat referiri la modul de viață al lui Mihail Suțu⁸³. Îmbrăcămintea lui, spre exemplu, era astfel descrisă: «Mantia era din jder, sub ea era îmbrăcată o haină albă, lungă, garnisită cu aceeași blană, pe cap — căciulă domnească de jder, hainele lui sînt confecționate din pînză indiană, strînsă la mijloc cu un șal greu, scump, de culoare neagră»⁸⁴. Fugind în Rusia, M. Suțu și familia sa și-a păstrat vestimentația de tip oriental, care amintea rușilor despre situația înaltă, pierdută de către domnitor. S-a păstrat o imagine a lui M. Suțu în vestimentația de tip oriental: în căciulă de jder cu calota de culoare verde (*ișlic*), în haine lungi (*dulamă*) din tafta de culoare roșie, cu flori țesute, legat la mijloc

cu brîu de culoare cenușie, în caftan din postav de culoare albăstrie, garnisit cu blană⁸⁵.

O altă pătură a clasei dominante era clerul. La începutul sec. XIX în Moldova existau 50 de mănăstiri și schituri⁸⁶. Documentele din epoca lui Constantin Mavrocordat ne oferă o imagine despre viața unei mănăstiri moldovenești. Din ele aflăm că călugării, la fel ca și țăranii, purtau pe deasupra cămășilor grosolane din pînză ieftină sutană și suman, pe picioare avînd cizme, confecționate de meșteri din sat, cei mai bogați primeau de la mănăstire *dulame*, încălțăminte cu blană etc. Argașilor, păstorilor și altor servitori ai mănăstirii le reveneau cămăși mai ieftine, mai simple, și pantaloni din pînză nealbită, brîie, căciuli, opinci sau cizme⁸⁷. La vestimentația bisericească mai aparținea: sutana din postav negru, șuba din postav de culoare neagră, garnisită cu blană de vulpe, căciula din chitaică de culoare albastră-închisă, și, ca atribut obligatoriu, toiagul ferecat cu alamă galbenă. Reprezentanții clerului purtau și haine laice: *dulamă* — haină de culoare întunecată, garnisită cu blană (pe dinăuntru — cu blană de vulpe, pe deasupra — cu cea de jder)⁸⁸. Conform unui ucaz al domnitorului Mavrogheni, clerul ortodox era obligat să poarte pe cap așa-zisa camilavcă. În mănăstirea Humor s-a păstrat un portret al mitropolitului Antim Ivi-reanu, avînd pe cap astfel de camilavcă.

Țăranii, care locuiau în orașe, purtau ca și în perioadele precedente, haine naționale tradiționale, pe care ni le oferă patru imagini din sec. XVIII, publicate în albumul lui I. G. Munz⁸⁹. Pe una din ele este reprezentat un țăran desculț, cu coasa în mînă, îmbrăcat în cămașă albă cu mîneci lungi, avînd tăietura de la piept centrală, cu legători, fără guler. Cămașa e prinsă în pantaloni de culoare sură, de tip șalvari, cu dantelă în partea de jos.

Cel de-al doilea desen reprezintă un moldovean în haine fără nasturi de tip *suman*, încins la mijloc cu un brîu moale de culoare roz, avînd pe cap o căciulă călduroasă de formă rotundă, cu marginea din blană, iar pe picioare — încălțăminte din piele.

Cel de-al treilea desen reprezintă o femeie cu furcă de tors și fus, considerată inexact de către I. G. Munz, drept o imagine de femeie ucraineancă de lîngă Corșuni. În realitate imaginea reprezintă o moldoveancă tipică, îmbrăcată în cămașă lungă lăsată liberă, cu guler de formă ovală, încrețit, mînecele răsuflecate pînă la cot, cu catrință tradițională în dungi, iar pe cap — cu ștergar (*năframă*)⁹⁰.

Furca, pe care o ține în mână femeia, este tipică pentru inventarul operației de tors.

În mîna dreaptă a moldovencei, care este reprezentată în cea de-a patra imagine, sînt niște mărgele — mătănii, tipice pentru femeile orientale. Întreg portul acestei femei este o mărturie a influenței modei orientale: haine călduroase fără nasturi, lungi pînă la glezne, decorată la gît și pe piept cu broderie, mînele lungi și largi, un acoperămînt de cap complicat de tipul turbanului, dar cu capetele lăsate pe spate, în picioare — opinci din piele.

Portul femeiesc țărănesc este cunoscut și după izvoarele scrise. Conform memoriilor călătorului suedez Vaisman- tel, portul țărăncelor și al orășencilor din straturile sociale de jos aveau multe trăsături comune. El era alcătuit dintr-o salbă de mărgean, cercei mari, ie în patru ițe,^ cu mînele lungi, cu ornament țesut și brodat cu ață de mătase, cu fir de aur și de argint, brîu, catrință în dungi late de culoare albăstrie și roșie, sau fotă brodată cu fir de aur, care învelea figura femeii o dată sau de două ori⁹¹.

Conform obiceiului, acoperămîntul de cap la neveste se deosebea de cel de fată mare. Dimitrie Cantemir remarcă: «...Se considera, că nimic nu există de mai mare rușine, decît să descoperi părul unei femei căsătorite sau al unei vădane, și este recunoscută de mare crimă să descoperi capul unei femei într-un loc public. Din contra, se consideră o mare rușine pentru fetele tinere să-și acopere capul măcar cu o broboadă sau vâl cît de subțire, deoarece capul descoperit este considerat simbol al fecioriei»⁹². Într-o biserică din orașul Baia (1752) sînt reprezentate niște femei dansînd o horă, îmbrăcate în cămăși albe, fuste lungi încrețite sau rochii cu talia joasă și cu brîu din piele, în pieptare și ișlicuri. De sub ișlic se văd cosițele, aranjate în jurul capului⁹³.

Conform materialelor etnografice din sec. XIX—începutul sec. XX, baza costumului moldovenesc pentru bărbații țărani era alcătuită din cămașă cu croiala în formă de tunică, reprezentată în colecțiile muzeelor în două variante: a) cu părțile drepte (M.S.E., nr. 4664—2; 7070—43 etc.) și b) cu părțile înclinate, alcătuite din două bucăți de- pînză (M.S.E., nr. 4663—4; 7775—8 etc.)⁹⁴. Cămășile de cînepă sau în erau confecționate din pînză de casă. Ele aveau poalele lungi, ceea ce atestă și izvoarele iconografice. Gulerul la cămășile cu croială în formă de tunică era atît cu tăietură centrală, (M.S.E., nr. 1204—78; 4663—4; 7070—43; 53 etc.) cît și cu tăietură laterală (M.S.E., nr.

2736—57; 4663—9; 7364—20). Forma gulerului este, de regulă, verticală, dreaptă (M.S.E., nr. 2736—57; 4-663—4; 7070—53 etc.), mai rar se întâlnește guler răsfrânt (M.S.E., nr. 1204—78; 4663—4; 8006—43).

Cămășile croite în formă de tunică aveau, de obicei, mîneca dreaptă, fără manșetă (M.S.E., nr. 1204—78; 4663—2 etc.), mult mai rar se întâlneau cămăși cu mînecă încrețită la umăr și cu manșetă cusută (M.S.E., nr. 2736—57; 7364—20). Cămășile de acest tip erau cusute cu pave, iar unele din ele aveau căptușeală în partea superioară din spate (M.S.E., nr. 4663—9; 7070—43; 7775—8).

Cămășile erau decorate cu broderie în cruciuliță sau netedă, executată pe piept și pe guler, precum și pe manșetă. Ele erau purtate pe deasupra pantalonilor, iar poalele lor erau garnisite cu dantelă de mînă (M.S.E., nr. 8006—48) sau cu broderie.

Pieptarele pentru bărbați prezentau o particularitate specifică a costumului național moldovenesc. Reieșind din materialul din care erau confecționate, ele pot fi divizate în două categorii: din postav și din blană. Pieptarele din postav de culoare întunecată prezentau veste de croială dreaptă, cu pardoseală, se încheiau cu nasturi și cheutori tăiate (M.S.E., nr. 4663—6, 4663—12). Pieptarele erau căptușite pe dinăuntru cu blană din pielicele tăiate sau îndoite. Deosebindu-se prin răscoiala lor adîncă și prin cusături pe umere, ele nu aveau guler și încheietori. Erau și pieptare de sărbătoare, confecționate din piele de oaie, frumos brodate cu ață de lînă sau de mătase, cu mărgeluse strălucitoare sau cu aplicații din lînă și piele vopsită (M.S.E., nr. 7297—93; 7664—139).

Din portul de bază al costumului moldovenesc pentru bărbați mai făceau parte și cîteva tipuri de pantaloni. Din primul tip făceau parte pantalonii albi (*izmene*), fiecare crac al cărora era croit dintr-o singură bucată de pînză, care era îngustată în partea de jos.

Cel de-al doilea tip este reprezentat de pantalonii albi înguști și lungi din lînă (*ițari*). Lungimea *ițarilor* încreții putea fi cît întreaga statură a omului. Această piesă de port, împreună cu cămașa din pînză de casă, face parte din vestimentația păstorilor.

Cel de-al treilea tip de pantaloni erau *șalvarii*, cusuți din pînză de culoare întunecată, cu crăcii largi, puțin înguști în partea de jos, cu pliuri mărunte în talie, prinse de un brîu. În cusătura exterioară a cracului drept, în variantele mai tîrzii, erau croite buzunarele (M.S.E., nr. 1204—

4663—11). *Ițarii* se purtau cu opinci din piele, iar ■. *ilvarii* largi — cu cizme.

În costumele moldovenesc pentru bărbați cămașa era un mod obligatoriu prinsă la mijloc cu brîu din lînă sau ilu din piele. Sînt cunoscute două tipuri de brîie de lînă: 1. brîie late, de regulă monocromatice (roșii sau verzi) cu Iranjuri la capete (M.S.E., nr. 6935—5; 4663—13); 2. brîie înguste sau late, policromatice, cu franjuri sau fără, decorate cu ornament țesut, alcătuit din romburi și dungi orizontale (M.S.E., nr. 958—18; 1204—70). Brîiele late

din piele erau decorate cu aplicații și catarames metalice (M.S.E., nr. 4663—8).

Pieseles moldovenești de acoperit capul erau confecționate din materiale diverse: blană, postav, paie. Un element ȳrhaic, dar foarte stabil în timp, de port moldovenesc pen- Iru bărbați era *cușma* de caracul negru sau brumăriu, de formă conică, pardosită cu blană de cîine (M.S.E., nr. 7070—56) sau de vițel (M.S.E., nr. 4663—15). Sînt cunoscute *cușme* de caracul cu calota din postav. *Cușmele* de blană erau purtate atît iarna, cît și vara. În perioada dominației fanariote a avut o mare răspîndire *fesul* — acoperămînt de cap din postav, fără boruri, cu calota rotunjită. Pălăriile de postav erau înfrumusețate de către orășeni cu pene de păsări, flori decorative, mărgelușe strălucitoare (M.S.E., nr. 8006—51; 1, 2). Vara se ^purtau pălării din paie, confecționate în condiții de casă, cu calota rotunjită și borurile drepte (M.S.E., nr. 1204—60; 4663—7).

Portul femeilor sărace din orașele moldovenești era destul de variat. În el pot fi evidențiate complexe cu diverse tipuri de haine: catrință, fustă, precum și sarafane și rochii. Părțile componente erau: cămașa, brîul, vesta, pieptarul, bondița, uneori pestelca (șorțul). Obiectele de acoperit capul, podoabele și încălțăminteles completau vestimentația orășencelors moldovence. Pe timp de iarnă, pe deasupra hainelors, indicate mai sus, se îmbrăcau piese de port din postav, din lînă sau din blană (*burnuz, caftan, suman, cojoc* etc.).

La baza costumului pentru femei stătea cămașa, croiala căreia varia în dependență de locul și timpul cînd era răspîndită. În baza clasificăției existente putem evidenția 3 tipuri: a) în formă de tunică; b) încrețită la gît; c) cu platcă⁹⁵. De obicei cămășile erau alcătuite din două părți: partea superioară — stanul, și cea inferioară — poalele. Cămășile erau cusute din patru bucăți dreptunghiulare de pînză, dispuse cîte două din față și din spate. Forma

gulerului era variată: încrețit la gât, cu tăietura gâtului rotundă sau pătrată, guler înalt și guler răsfrînt.

Variată era și croiala mîneclor la cămăși. Toate trei tipuri de cămăși puteau avea mînecl drepte, fără manșete.. Mînecl cu manșete (cusute sau dintr-o bucată cu mîneca) se întîlneau la ultimele două tipuri, iar mînecele încrețite — doar la cămășile de tipul al doilea, încrețite la gât. E interesant de remarcat dependența dintre forma gulerului și mîneclă: la cămășile cu guler tăiat (de formă rotundă sau patrulateră) mîneca este dreaptă, iar la cămășile cu gulerul răsfrînt sau încrețite la gât — mîneca avea întotdeauna manșetă sau încrețitură la margine.

Decorul tradițional al cămășii femeiești era broderia în îmbinare cu ornamentul țesut, cu paiete colorate, mai tîrziu — nasturi. Broderia era realizată în diverse tehnici (cruciuliță, netedă, găurică etc.) cu materiale corespunzătoare tehnicii alese: cu ață de lînă, de mătase, de bumbac, iar în exemplarele mai bogate — cu mărgelușe multicolore și fir de ață de argint sau de aur. De regulă, ornamentul era dispus pe mîneclă, mai ales mai jos de umăr, pe piept, pe guler, pe marginea mîneclii, uneori pe poalele cămășii. Un interes deosebit îl prezintă decorul de pe mînecele cămășilor de tipul al doilea — (M.S.E., nr. 8006—45; 8106—23, 24), care este alcătuit din cîteva părți: broderie pe umăr, de formă dreptunghiulară (*altîța*), pe partea intermediară, deseori completată de decor țesut (*încreșul*), și de-a lungul mîneclii în formă de fișii dispuse pe diagonală (*rîurile*).

Principala piesă de port moldovenesc de brîu pentru femei era *catrința* — o fustă necusută, dintr-o singură fișie de pînză, care se îmbrăca pe deasupra cămășii și se lega cu brîul. *Catrința* era purtată atît de fete mari, cît și de femei căsătorite. Deosebirea consta în faptul că în primul caz cîmpul *catrinței*, în afară de fișia din centru de culoare neagră, avea fișii verticale de culori aprinse (M.S.E., nr. 1732—2), în timp ce hainele de brîu ale femeilor căsătorite, mai ales *catrințele* de fiecare zi, erau mult mai modeste. Ele aveau doar cîteva culori:

pe cîm

pul negru sau albastru central se țeseau cîteva fișii verticale și o bordură roșie orizontală pe margine (M.S.E., nr. 1732—18). *Catrințele* de sărbătoare aveau un decor mult mai complicat, geometric sau vegetal, care era executat cu ață de lînă, de bumbac, de mătase, și, uneori, cu fir de aur (M.S.E., nr. 8006—46).

O altă piesă de port de brîu pentru fete și pentru femei era *fota* în două părți, alcătuită din două bucăți dreptunghiulare de pînză, dispuse, precum șorțul, în spate și în

*^a^La sfîrșitul perioadei examinate apar și fustele cusute pînză de casă sau din satin. Răspîndirea lor printre năttirile sociale mai sărace poate fi legată de influența *mold* orășenilor mai bogați, care demult purtau fuste cute: fuste încrețite mărunt, fuste în multe clinuri (M.S.E., 4492—2; 8006—15). In complexe portului pentru fe- pj astfel de fuste se întîlnesc împreună cu tipul de că- măși cu platcă (M.S.E., nr. 4492—2; 8006—17).

pe teritoriul Moldovei se purtau sarafane, atribuite, conform clasificăției existente, tipului tîrziu — sarafan j ept cu corsaj, cusut, de regulă, din pînză de lînă de “â (M.S.E., nr. 4492—7; 7364—10), iar mai tîrziu — din țesături de producție de fabrică (M.S.E., nr. 1204—76; 9736—51, 54). Pentru garnisirea unor astfel de sarafane rali folosite fundițe de culori diferite (M.S.E., nr. 4492 — 7. 2736—54) și fișii de catifea din fire de bumbac de culoare neagră (cu trei fișii erau înfrumusețate sarafanele fetelor mari, cu două — a femeilor căsătorite). Complexele cu sarafane includeau, de regulă,

cămăși încrețite la gît, /^a.S.E., nr. 4233—1; 4663—21, 25) și, mult mai rar, că- mgi cu platcă (M.S.E., nr. 4492—6) .

Complexul cu rochie, cămașă și șorț (*pestelcă*) a fost preluat de orășencele sărace ceva mai tîrziu.

Un element tipic pentru costumele femeiesc erau pieptar^ pînză de bumbac sau din piele de oaie, din pînză brocart, atlas sau cașmir. Astfel de pieptare erau purtate în complex cu catrința (M.S.E., nr. 1732—3, 14, 20), sarafanul (M.S.E., nr. 2736—52, 53) și cu fusta (M.S.E., „r. 4492-3).

Pieptarele, sau *bondițele* pentru femei, cusute din piele oaie, fără nasturi, cu răscoieli adîncite sînt similare cu cele pentru bărbați, analizate mai sus. Ele erau purta- te în complex cu *catrința* (M.S.E., nr. 7364—3) sau cu fusta- Partea lor superioară era decorată cu broderie sau cu aplicații din piele (M.S.E., nr. 7664—10).

Șorțul sau *pestelca* reprezenta o piesă de port obligăție a costumului femeiesc din sudul și centrul Moldovei. Apariția lui trebuie legată de o perioadă mai recentă, deoarece el lipsea din complexe cu catrință și fotă.

Asta o confirmă construcția lui — croială dreaptă cu pliuri fixate la brîu, înfrumusețare cu încrețituri (M.S.E., nr. 1733—

gulerului era variată: încrețit la gît, cu tăietura gîtului rotundă sau pătrată, guler înalt și guler răsfrînt.

Variată era și croiala mîneclor la cămăși. Toate trei tipuri de cămăși puteau avea mînecl drepte, fără manșete.. Mînecl cu manșete (cusute sau dintr-o bucată cu mîneca) se întîlneau la ultimele două tipuri, iar mîneclle încrețite — doar la cămășile de tipul al doilea, încrețite la gît. E interesant de remarcat dependența dintre forma gulerului și mîneclă: la cămășile cu guler tăiat (de formă rotundă sau patrulateră) mîneca este dreaptă, iar la cămășile cu gulerul răsfrînt sau încrețite la gît — mîneca avea întotdeauna manșetă sau încrețitură la margine.

Decorul tradițional al cămășii femeiești era broderia în îmbinare cu ornamentul țesut, cu paiete colorate, mai tîrziu — nasturi. Broderia era realizată în diverse tehnici (cruciuliță, netedă, găurică etc.) cu materiale corespunzătoare tehnicii alese: cu ață de lînă, de mătase, de bumbac,, iar în exemplarele mai bogate — cu mărgelușe multicolore și fir de ață de argint sau de aur. De regulă, ornamentul era dispus pe mîneclă, mai ales mai jos de umăr, pe piept, pe guler, pe marginea mîneclii, uneori pe poalele cămășii. Un interes deosebit îl prezintă decorul de pe mîneclle cămășilor de tipul al doilea — (M.S.E., nr. 8006—45; 8106—23, 24), care este alcătuit din cîteva părți: broderie pe umăr, de formă dreptunghiulară (*altița*), pe partea intermediară, deseori completată de decor țesut (*încrețul*), și de-a lungul mîneclii în formă de fișii dispuse pe diagonală (*rfurile*).

Principala piesă de port moldovenesc de brîu pentru femei era *catrința* — o fustă necusută, dintr-o singură fî- șie de pînză, care se îmbrăca pe deasupra cămășii și se lega cu brîul. *Catrința* era purtată atît de fete mari, cît și de femei căsătorite. Deosebirea consta în faptul că în primul caz cîmpul *catrinței*, în afară de fișia din centru de culoare neagră, avea fișii verticale de culori aprinse (M.S.E., nr. 1732—2), în timp ce hainele de brîu ale femeilor căsătorite, mai ales *catrințele* de fiecare zi, erau mult mai modeste. Ele aveau doar cîteva culori:

pe cîm
pul negru sau albastru central se țeseau cîteva fișii verticale și o bordură roșie orizontală pe margine (M.S.E., nr. 1732—18). *Catrințele* de sărbătoare aveau un decor mult mai complicat, geometric sau vegetal, care era executat cu ață de lînă, de bumbac, de mătase, și, uneori, cu fir de aur (M.S.E., nr. 8006—46).

O altă piesă de port de brîu pentru fete și pentru femei era *fota* în două părți, alcătuită din două bucăți dreptunghiulare de pînză, dispuse, precum șorțul, în spate și în față.

La sfîrșitul perioadei examinate apar și fustele cusute din pînză de casă sau din satin. Răspîndirea lor printre păturile sociale mai sărace poate fi legată de influența modei orășenilor mai bogați, care demult purtau fuste cusute: fuste încrețite mărunt, fuste în multe clinuri (M.S.E., nr. 4492—2; 8006—15). În complexe portului pentru femei astfel de fuste se întîlnesc împreună cu tipul de cămăși cu platcă (M.S.E., nr. 4492—2; 8006—17).

Pe teritoriul Moldovei se purtau sarafane, atribuite, conform clasificăției existente, tipului tîrziu — sarafan drept cu corsaj, cusut, de regulă, din pînză de lînă de casă (M.S.E., nr. 4492—7; 7364—10), iar mai tîrziu — din țesături de producție de fabrică (M.S.E., nr. 1204—76; 2736—51, 54). Pentru garnisirea unor astfel de sarafane erau folosite fundițe de culori diferite (M.S.E., nr. 4492—7; 2736—54) și fișii de catifea din fire de bumbac de culoare neagră (cu trei fișii erau înfrumusețate sarafanele fetelor mari, cu două — a femeilor căsătorite). Complexele cu sarafane includeau, de regulă, cămăși încrețite la gît, (M.S.E., nr. 4233—1; 4663—21, 25) și, mult mai rar, cămăși cu platcă (M.S.E., nr. 4492—6).

Complexul cu rochie, cămașă și *șorț* (*pestelcă*) a fost preluat de orășencele sărace ceva mai tîrziu.

Un element tipic pentru costumele femeiesc erau pieptarele din pînză de bumbac sau din piele de oaie, din pînză de brocart, atlas sau cașmir. Astfel de pieptare erau purtate în complex cu catrința (M.S.E., nr. 1732—3, 14, 20), cu sarafanul (M.S.E., nr. 2736—52, 53) și cu fusta (M.S.E., nr. 4492—3).

Pieptarele, sau *bondilele* pentru femei, cusute din piele de oaie, fără nasturi, cu răscoieli adîncite sînt similare cu cele pentru bărbați, analizate mai sus. Ele erau purtate în complex cu *catrința* (M.S.E., nr. 7364—3) sau cu fusta. Partea lor superioară era decorată cu broderie sau cu aplicații din piele (M.S.E., nr. 7664—10).

Șorțul sau *pestelca* reprezenta o piesă de port obligatorie a costumului femeiesc din sudul și centrul Moldovei. Apariția lui trebuie legată de o perioadă mai recentă, deoarece el lipsea din complexe cu catrință și fotă. Asta o confirmă construcția lui — croială dreaptă cu pliuri fixate la brîu, înfrumusețare cu încrețituri (M.S.E., nr. 1733—

4), cu bordură (M.S.E., nr. 2943—3) sau cu pliuri mărunte, dispuse orizontal, în partea de jos a șorțului.

Destul de variate erau și acoperitoarele de cap, care pot fi împărțite în trei grupuri: a) *năframe* (*ștergare de cap*)\ b) piese de tip *cîrpă* și *cosițar*-, c) broboade. Existau deosebiri de vîrstă și de sezon (ide fiecare zi, de sărbătoare). Această diferențiere se reflecta în forma pieselor pentru acoperit capul și în felul cum erau purtate. Fetele, de regulă, umblau cu capul descoperit, în zile de sărbătoare purtau cosițare, iar mai tîrziu — broboade producție de fabrică. În rînduiala nunții exista un ritual special, numit *legătoarea capului* — mireasa era îmbrobodită după felul nevestelor căsătorite, care purtau o legătoare complicată de tipul *cîrpă*.

Piese de acoperit capul de tipul ștergarelor erau confecționate din pînză de casă din ață de bumbac, de tort sau de borangic (mătase brută). Ornamentul, de regulă, este de tip geometric (M.S.E., nr. 1732—24, *cosiță*, nr. 1732—2 — *cruciuliță*), dar se întâlnea și ornament vegetal (M.S.E., nr. 1204—36, 37, 38 — *rozete*, nr. 1732—24 —

nucile), ornament avimorf (M.S.E., nr. 958—24, 31 — *hulub*, nr. 958—26 — *cucoșel*) și zoomorf (M.S.E., nr. 958— 35, 40 — *cîine*). Capetele acoperămîntului de cap de tip *ștergar*, *năframă*, erau decorate variat: cu franjuri de culoare întunecată (M.S.E., nr. 958—27, 28, 37, 38, 1732—4, 15; nr. 1733—6; nr. 2736—26), cu fir de mătase și de bumbac (M.S.E., nr. 958—34, 35, 39, 42, nr. 7279—89, 90), cu aplicații metalice mărunte și cu ornament de tip puanson (M.S.E., nr. 1732—24, 26, 27, 28).

Cel mai răspîndit tip de acoperămînt de cap, destinat femeilor, era *cîrpa*, baza căreia era alcătuită dintr-o plasă de scoarță, învelită cu pînză (M.S.E., nr. 1204—64), care se prindea de creștet cu ajutorul broboadei, iar pe deasupra se îmbrăca *ștergar de cap*. Legătoarea numită *cosițar*, era alcătuită dintr-o fișie îngustă de pînză, cusută pe o pardoseală pe partea de la ceafă, și o fișie îngustă, prinsă pe sub barbă. Fetele mari purtau și ele *cosițar* de sărbătoare, dar fără partea de la ceafă. De regulă, fetele mari purtau coroane din flori decorative și fundițe (M.S.E., nr. 4663—28, 29, 30).

E necesar de evidențiat aparte piesa de acoperămînt, cunoscută după complexul de nuntă — *fesul* (M.S.E., nr. 1732—5, 6, 7), prezența căruia în costumul miresei ne vorbește despre influența turcească în cultura materială a moldovenilor.

La sfârșitul sec. XIX populația orășenească întrebuinta pe larg broboade producție de fabrică, purtate atât de i-fii I re fetele mari cât și de către femeile căsătorite.

Moldovencele țărance, soțiile de meșteșugari, de negu- *lori și ale altor slujitori purtau în calitate de podoabe ■i.ilbe și mărgelile din coral — *curele* (M.S.E., nr. 1204—68; nr. 7364—14, 15, 16), din sidef (M.S.E., nr. 7703—1), din sticlă colorată — *pațiorcă* (M.S.E., nr. 2883—17; nr. 4492—M; 4663—32, 33), din semințe — *clocotici* (M.S.E., nr. 1204—(>7), din sticlă colorată — *manisto* (M.S.E., nr. 2736—30) îmbinată cu monede de argint, podoabe sau pandative în formă de monede — *carboane, left uri* (M.S.E., nr. 1204—

(>5, nr. 2883—16). Mult mai rar se purtau brățări turnate din cupru — *brățară* (M.S.E., nr. 1732—19), din pandative metalice de formă rotundă (M.S.E., nr. 1733—11) sau din sticlă (M.S.E., nr. 2883—17). S-au păstrat inele masive din masă de sticlă de culoare albăstrie și de culoare roșie (M.S.E., nr. 2883—21, 22, 23), avînd spre centru o mică sferă, în cavitatea căreia se turna pastă sau se făceau încrustații. Un grup aparte de podoabe îl constituie cerceii de argint (M.S.E., nr. 1204—69, a, b; nr. 7364—18 (1—2), de cupru (M.S.E., nr. 2883—12, 15) și din diferite aliaje (M.S.E., nr. 2883—13, 14; nr. 8006—26). Mulți din ei fac parte din categoria cerceilor decorați cu ornament gravat sau ștanțat.

Diverselor complexe de port pentru femei le corespundeau anumite tipuri de brîie. Brîiele de lînă, confecționate în condiții de casă, tipice pentru complexe cu *catritiță*, sînt de două categorii: înguste, decorate cu uzor țesut de caracter vegetal (M.S.E., nr. 1732—13) și brîiele late, pînă la 10 cm, cu ornament geometric țesut, de regulă, romboidal (M.S.E., nr. 958—17). Cu astfel de brîie erau încinse catrințele, care, sub aspect artistic, erau o verigă specifică de legătură între cîmpul alb al cămășii și suprafața țesută dens a catrinței sau fotei. În complexul cu sarafan era răspîndită o altă categorie de brîie — late, din satin de culori roșietice (M.S.E., nr. 4663—27; 7364—11). Uneori în costumele de sărbătoare a orășencilor sărace se întâlneau și brîie din mătase sau metalice (M.S.E., nr. 1204—85; 1732—9).

O piesă de port pentru bărbați, larg răspîndită printre orășeni, care, în caz de necesitate, era purtată și de către femei, era *sumanul*—un fel de caftan fără încheietori, cusut din postav grosolan de casă, de culoare cenușie, brună sau neagră (M.S.E., nr. 958—22; nr. 1204—74).

Un alt tip de haină bărbătească, ce se purta pe deasupra era mantaua cu glugă (M.S.E., nr. 7775—7; 8006—50)*. Căpșei croială era în formă de tunică, cu gulerul mare semicircular. Atunci când capetele libere ale gulerului cu nasturi speciali se încheiau se forma o glugă originală. Suman^ mantalele erau decorate cu șnur, aranjat frumos poale, pe marginile mânecilor, precum și la cusăturile ^ntr-o a clinilor. Iarna, pe frig, se purta cojocul din jule albă dubită de oaie (M.S.E., nr. 1204—73), cojoc pur- ^tut de către bărbați, cît și de către femei. Croiala lui ținea înbele cazuri era similară, spatele și poalele din față jule din bucăți de piele întregi, iar încheietura se afla la centru> lîngă guler. Iarna, bărbații și femeile mai purtau

- g^urteici calde, vătuite, spatele cărora era croit din bu- de pînză întregi, care se îngustau la talie și se lărgeau „pale. Poalele din față erau din bucăți întregi de piele, țina loială dreaptă. Unul din porturile de sărbătoare pentru feme* era *bui-nuzul*, haină caldă, fără încheietori, cu spa- teje tăiat și clinuri ajustate pe din părți, poalele fiind gar-

și jte cu fișii de catifea, piesa de port cea mai răspîndită printre reprezentanții nătufulor sociale sărace, folosită în fiecare zi și de către bărbați și ^tre femei, erau opincile (M.S.E., nr. 7664— 24 £006—16), confecționate în condiții de casă. În cali. îe de încălțăminte de sărbătoare erau folosite ciubotele jule piele, care se deosebeau la femei și la bărbați prin ^n::itimea tocului, forma vîrfului și prin decor (M.S.E., nr. ofiOg—55, 56). Femeile purtau pantofi (M.S.E., nr. 958— g. dC. 8006—57) sau papuci — *cirivici* (M.S.E., nr. 1204— confecționați din piele de culoare închisă. Astfel de pantofi pe toc înalt sau jos se încheiau cu nasturi sau cu gîeturi. Această încălțăminte era decorată cu volănașe jule gaftian de culoare verde sau roșie (M.S.E., nr. 958— g\ sau cu tighel pe tureacă, sau pe vîrful ciubotei (M.S.E., nr. 5006—57). Erau cunoscuți și pantofi din piele pe toc jule jos (M.S.E., nr. 4687), precum și pantofi din fire de țing groasă (M.S.E., nr. 6342—31) folosiți, mai ales, pentru a umbla prin casă.

Analizînd, astfel, vestimentația păturilor sociale sărace ale populației orașelor moldovenești din sec. XVIII—XIX, se poate de constatat, că în această perioadă s-au constituit anumite grupuri de complexe de port pentru bărbați

și „gntru femei.

^stfel, elementul de bază al costumului pentru femei a fost întotdeauna cămașa croită în formă de tunică, încreți-

Fig. 44. Orășeni moldoveni aflați în ședința sfatului orășenesc din or. Constanța, anu!1415 (după Istoria României, v. II). București, 1961)

Fig. 46. Aspect al orașului Iași din anul 1837 (după De Pauli)

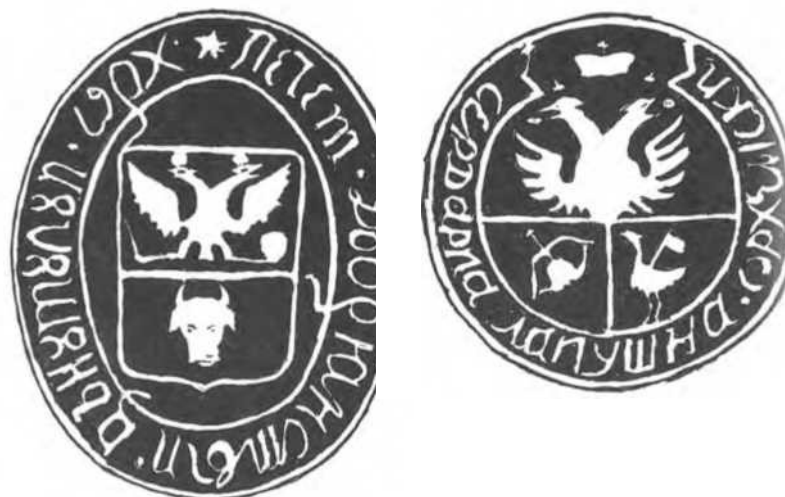

Fig. 47. Ștampila ținutului Orhei (după A. Cheorghiu. Pe drumuri basarabene)

Fig. 49. Biserica Trei Ierarhi din Iași (a. 1837)

Fig. 50. Țărancă moldoveancă (sec. XVIII). Desen de Le Motraye

Fig. 51. Țărăncă moldoveancă. Desen de C. P. Satmari

Fig. 52. a, b, c, d. Port țărănesc din Transnistria (a. 1781) (după G. I. Munz)

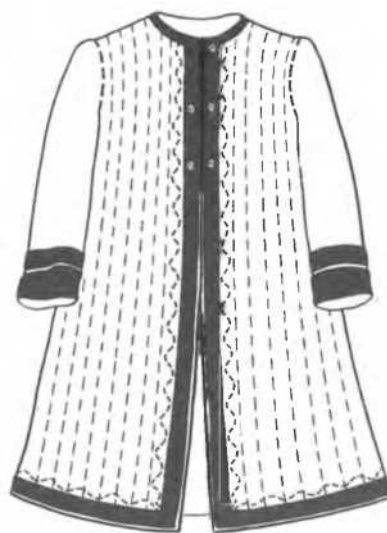

Fig. 55. Femeie cu maramă

Fig. 56. Țăran înmbrăcat într-o bon-
dă (după I. Aurel Candrea, v. I)

Fig. 57. Țărancă înmbrăcată în bon-
diță

*Fig. 58. Varietăți de acoperăminte pentru cap moldovenești
(sec. XIX)*

Fig 60 cioban din Moldova (după C. P. Satmari)

Fig. 67. Joc într-un sat basarabean (fotografie de la sfârșitul sec. XIX)

cul
ga.
6)

*Fig. 69. Fiii lui Antonie Ruset. Fragment de pictură murală
din Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași*

Fig. 71. Boier moldovean (inceputul sec. XIX) (după Ruszland oder Sitten Gebrauche und Trachten der Sam- tilichen Provinzen dieses Kaiserthums. Pesth, 1816)

Fig. 76. Anteriu bărbătesc (sec. XVIII), Muzeul de arte din București

*Fig. 80. Negustor cafe vinde mămăligă (a. 1837),
Iasi. Desen de De Pauli*

Fig. 81. Cneazul Șalașnikov din Basarabia cu familia. 1850 (Albumul „Popoarele Rusiei”, Muzeul rus de Stat din Sanct-Petersburg)

tă la gît sau cu platcă. Hainele de brîu erau: *catrințele* (dintr-o singură bucată de pînză de lînă), *fota* (din două bucăți), sarafanul și fusta. Cămășile croite în formă de tunică se întîlnesc în complexe cu *catrință* (M.S.E., nr. 7070—47; 7364—1); cămășile încrețite la gît erau purtate cu *catrință* (M.S.E., nr. 1732—1, 11, 17; 7070—50; 8006—45) și cu *fotă*, cu sarafan (M.S.E., nr. 4233—1; 4663—21, 25) și cu fustă (M.S.E., nr. 8006—14). Doar într-un singur caz (M.S.E., nr. 4663—16, 17, 18) este întîlnit complexul de vestimentație, alcătuit din cămașă și pestelcă brodată.

Pe deasupra se îmbrăcau pieptarele din pînză sau din piele de oaie. În combinație cu fusta se purta *șorțul* (*pestelcă*). În complexe cu *catrință* și cu sarafane erau obligatorii brîiele, confecționate din lînă, cînepă, precum și din mătase. Mai tîrziu au început să se poarte rochii. Destul de variate erau piesele de acoperit capul pentru fetele mari și pentru neveste: *năframe*, *cîrpe* cu carcas moale sau rigid, diverse legători și broboade. Portul femeiesc era completat de podoabe pentru gît și piept (mărgelile din coral, din sidef, din sticlă, salbe din monede), brățări, verighete, inele, cercei.

Portul bărbătesc era alcătuit din cămașă confecționată din pînză de casă, croită în formă de tunică, din pantaloni de culori deschise, legați la mijloc cu brîie din lînă sau din piele, pieptare din pînză de bumbac (de tip vestă) sau din blană de oi. Pentru piesele de acoperit capul erau folosite blana de caracul, postavul, paiele.

Cea mai răspîndită haină, ce se purta pe deasupra, comună pentru portul bărbătesc și pentru cel femeiesc, era sumanul, confecționat din postav de casă. Pe timp de iarnă se purta și *cojoc* din piele de oaie. Încălțăminte era alcătuită din opinci de piele, iar către sfîrșitul sec. XIX populația orășenească mai purta pantofi, papuci, cizme.

Informații prețioase despre costumele autohtone moldovenești întîlnim în lucrarea lui A. Russo «Îașii și locuitorii săi la 1840». El relatează: «Portul daco-român este simplu: cămașă lungă pînă la genunchi cu mînele largi, lăsată liber, vara ascunzînd izmenele largi, iarna — pantalonii înguști din pînză de casă, iar pe deasupra ei — un brîu din piele de capră sălbatică, decorat cu diverse aplicații din cupru, de el atîrnă numaidecît cușitul lung; la acestea trebuie adăugat... încălțăminte cea mai primitivă, inventată de către cizmarii locali — opincile arhaice din piele, care destul de bine apără picioarele. Pe timp de ploaie și timp urît își arunca pe umere un suman îngust și scurt, făcut

Fig. 1. Lăutari din vremea lui Mavrogheni (a. 1787) (după miniaturile lui Petrarhe Zugravul)

din postav de lână, impermeabil, pe care singur și-l confecționa; iarna, ca și țăranii ruși, el poartă un cojoc cusut din piele de berbec, cu broderie de culoare roșie sau galbenă. Alături de daco-român merge soția sa după obicei, capul îi este acoperit cu o broboadă lungă, care pentru prima dată se îmbrăca în biserică, în momentul solemn al cununiei. Fetele se poartă cu capul gol... îmbrăcăminte a femeilor, cât și a fetelor este alcătuită dintr-o cămașă foarte curată, lungă pînă la glezne, prinsă la mijloc cu un brîu, care ține o fustă întunecată..., picioarele, de regulă, sînt desculți, sau îmbrăcate în pantofi. Cerceii, salbele de mărghitar fals, amestecat cu monede, constituie parte componentă a portului lor»⁹⁶.

În sec. XVIII în vestimentația aristocrației moldovenești continuă să se mai păstreze elemente orientale. Călătorul italian Del Ciaro Fiorentino, care a vizitat Moldova și Valahia la începutul sec. XVIII, remarcă, că postul femeiesc reprezenta un amestec dintre costumul turcesc și cel grecesc⁹⁷.

Diverse documente și picturi murale reprezintă boierii și Țărarii în veșminte de damaschin, prinse la mijloc cu brîie, încheiate cu caramide sau broșe de aur cu pietre scumpe. Iar deasupra hainelor din șemizet se purta anterior sau lăbiu, garnisită cu blană de jder sau hermină. Doamnele „îpăreau la p etreceri în salbe din mărgăritar, cu năframe pe cap sau cu *ișlic* din catifea. Femeile purtau bluze, cusute cu fir de aur, rochiile din atlas, pantofi din saftian, pe cap — mararnice de mătase, iar în calitate de podoabe — coraluri și III bin. La sărbători femeile purtau rochiile cu decolteu oval, Qirapate cu muselină*. Pe spate purtau șaluri scumpe turcești, pe cap — căciuli din blană, decorate pe margini cu Șirîur. Pe timp de iarnă bărbații îmbrăcau haine de tip *zâbuH, zeghe*, iar boierii sus-puși — caftan cu guler înalt, strîns La mijloc cu șaluri sau cu brîie⁹⁸. Ion Ghica scria că boierii mari purtau pantaloni roșii — *ceașchiri*, încălțăminte — *mești***, pantofi sau papuci galbeni din piele cu vârful ascuțit, fără tocuri, care se încălță pe dedesubt. Vara purtau haine scurte — *fermenea*, iarna și vara — *cajaveică* — haină pentru femei pînă la genunchi, garnisită cu blană de jder, de hermină sau de samur. Pe deasupra se purta caftanul din postav — *giubea* sau *biniș*. Aristocrația purta var-a *feregea*, iarna — *contuș*. Portul femeilor se deosebea puțin de cel bărbătesc. Ele purtau *șalva*, de catifea, *fermenta* din mătase, pe deasupra căreia se îmbrăca *anteriul*, vară femeile purtau pe deasupra caftan — *biniș* sau *feregea*, tarna — *giubea*. În zilele de sărbătoare se purtau haine foarte prețioase, din hermină, lungi pînă la pămînt, garnisite la gît și pe margini cu blăni pufoase".

Unele documente și conturi foarte vechi amintesc de cizme roșii bărbătești, aduse de peste hotare, ciorapi bărbătești (*colții ni*), pantofi pentru femei, decorați cu broderie (*conduri*), cizme negre, pantofi boierești, precum și încălțăminte îmbrăcată peste pantofi¹⁰⁰. Se mai purtau și pantofi de casă garnisiți cu piele de culoare galbenă, precum și *ciorapi*. Pe deasupra ciorapilor și pantofilor, împreună cu pantofii *ceașchiri*, erau îmbrăcate cizmulițe scurte, pînă la glezne, făcute din piele subțire (*mești*). Se mai purtau *iminei* — papuci din saftian galben. Pe timp ploios se îmbrăcau cizme roșii sau galbene, pe care boierii le scoteau

Muselină — țesătură subțire¹ transparentă din fire de bumbac, lînă sau mătase, de origine asiatică.

** *Mești* — încălțăminte de casă sau ciorapi de culoare galbenă, neagră sau de saftian roșu.

Fig. 2. Vestimentația boierească de la sfârșitul sec. XVIII—începutul sec. XIX. Familia Coțofeanu (după N. Iorga. Femeile în viața neamului nostru)

la intrarea în casă, schimbându-le în mod obligatoriu pe pantofi de casă.

Pieșele pentru acoperit capul erau variate: *ișlic* boieresc din pielicele de culoare întunecată, *ișlic* din postav, *ișlic* din samur. După 1800 pieșele pentru acoperit capul se deosebeau în dependență de rangul, averea sau originea stăpînului acestora. Voievozii și boierii purtau *ișlic* cu un colțișor pe deasupra fesului, care se îmbrăca pe capul tuns chilug. Căciuli din blană de samur, decorate cu pene de egretă, purtau doar voievozii. Egreta era împodobită cu briliante și mărgăritare, plumajul era alcătuit din pene de cocor sau de strut-

Izvorul principal de studiere a vestimentației din sec. XIX este literatura artistică, materialele de arhivă, fotografiile, dărilor de seamă ale expozițiilor industriale, artele plastice. În prima jumătate a sec. XIX în vestimentația vîrfurilor sociale ale populației orășenești s-a produs înlocuirea tradițiilor orientale cu cele apusene. Conform mărturiilor contemporanilor, boierii mai continuau să poarte pantofi și șalvari turcești, continuau să întrebuințeze blănurile, își bărbiereau capul, purtau tichie. În portul femeiesc s-au introdus un șir de inovații: ciorapi de mătase, mănuși din dantelă și multe altele.

În prima jumătate a sec. XIX au avut loc schimbări numai în vestimentația păturilor înstărite ale societății, care au acceptat costumul vest-european, în timp ce reprezentanții altor pături ale populației urbane (micii proprietari, țăranii etc.) continuau să poarte haine de model vechi tradițional sau autohton. Țăranii din orașe alcătuiau cea mai mare parte a populației suburbiilor, pe cînd la țară, pe moșiile boierești, locuiau șerbii, arendatorii, breslașii, slugile, proprietari de desetine etc.¹⁰¹. Costumul țăranilor din orașe și-a găsit reflectare în materialul iconografic și cel etnografic.

3. Costumul orășenilor în sec. XIX

După anexarea forțată a teritoriului ținutului la Rusia și contopirea, pe cale legislativă, a boierilor moldoveni cu aristocrația rusească, reprezentanții nobilimii moldovenești au fost încadrați în administrația regională, iar mai apoi cea gubernială. Costumul lor tot mai mult se apropia de formele de port vest-europene, cunoscute după moda din Petersburg și Moscova.

O dată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste, tot mai mult crește și diferențierea între vestimentația orășenilor bogați și cea a păturilor sociale de jos, care se complăceau în portul autohton tradițional. În 1810—1820 mulți tineri, care își făceau studiile peste graniță, se îmbrăcau în exclusivitate în manieră vest-europeană. S-au păstrat mărturii că în 1819 costumul vest-european era foarte mult răspîndit la Iași¹⁰².

Din 1830 se mărește comanda făcută de boieri la mărfuri vest-europene: haine, încălțăminte, pălării. Doamnele erau abonate la reviste de mode. În librării apar ediții de

Fig. 3. Mare logofăt din Moldova (după o pictură din colecția Academiei de Științe a României)

mode în limba franceză, germană și engleză. Revistele de mode, care din sec. XIX sistematic erau editate în Rusia («Mercuriu» din Moscova, «Noutățile modei», «Jurnalul universal de mode», «Magazinul modelor» etc) precum și revistele de literatură artistică («Biblioteca pentru lectură», «Contemporanul»), care publicau modele franțuzești de îmbrăcăminte, au devenit accesibile și pentru populația orășenească din Moldova¹⁰³.

În anii 30—40 ai sec. XIX îmbrăcămintea de origine orientală, care a dominat în decursul aproape a trei secole, a fost treptat înlocuită de cea vest-europeană. Vestimentara arhaică dispărea aproape cu totul din modul de viață al orașenilor înstăriți, iar negustorii străini încep să importe diverse obiecte de lux: mănuși subțiri, pantofi de lac etc. Piesa tradițională pentru acoperit capul — *ișlicul*, a fost înlocuit de joben, iar caftanul larg — de frac îngust. S-a păstrat un desen al unei plimbări cu sania prin Iași, unde este reprezentat un bărbat îmbrăcat în costum european: în frac, pantaloni înguști, guler englez și mănuși¹⁰⁴.

Principele Moldovei Vlașimir Ghica îl descrie astfel pe un tânăr contemporan: «Pantalonii sînt bine ajustați conform liniilor picioarelor drepte, căzînd elegant peste pantofii de lac. Nodul cravatei reprezintă culmea perfecțiunii, redingota îngustă, strînsă în talie, parcă este turnată, el niciodată nu se desparte de mănușile de culoare galbenă»¹⁰⁵. În anul 1837 cunoscutul grafician O. Raffé a reprezentat o boiereasă moldoveancă în vîrstă, îmbrăcată la modă, în rochie largă cu mîneci lungi, somptuoase, cu un șal de mătase pe umeri, în mănuși și pălărie de catifea decorată după moda anilor 30—40 ai sec. XIX¹⁰⁶. Bărbații purtau ciubote din postav, garnisite cu blană de vulpe, cațaveică, decorată cu blană de ris și samur, piesă de port *j'ermenea*, iar femeile — rochii la modă din muselină, cit sau batist. Pentru această perioadă este tipică îmbinarea diverselor categorii de vestimentație.

Reprezentantele păturilor mai sărace ale populației orașenești purtau pălărioare rotunde și mici (*fes*), pe deasupra cărora se îmbrobodeau cu basmale, purtau bluze ieftine și scurteici. Arnăutul boieresc avea pantofi tip *imenei*, cu vîr-ful ascuțit și cizme. Din Apus a fost adusă moda de a purta bluzițe de catifea (*spențer*), care erau căptușite cu satin. Au apărut și noi categorii de pînză — madepolan, de- micoton (pe jumătate din bumbac) etc. Din stoffe simple erau cusute scurteiele și rochiile servitoarelor.

Cu toate că moda vest-europeană începe să aibă o pondere tot mai mare în Moldova, în 1843 în orașul Chișinău se mai păstra încă amestecul de trăsături orientale și europene în vestimentația orașenească. Iată cum descrie acest lucru C. Negruzzi: «El (boierul) era îmbrăcat în halat alb de mătase, strîns în brîu cu eșarfă roșie înflorită, care cădea pe șoldul stîng, iar capetele, legate fundă în față, atingeau papucii de culoare galbenă. Pe dedesubtul șubei din postav albastru, garnisite cu blană de samur, se mai vedea

una din cațaveicile, care
 se cheamă «fermenea»,
 tot pieptul căreia era
 brodat cu fir de aur și
 găitan. Pe cap purta o
 căciulă mare din blană,
 diametrul căreia avea cel
 puțin șapte șchioape¹⁰⁷. În
 povestirea «O C. Negruzzi
 de cai» proveniența tual-
 plică doamnelor din Chi-
 telor în felul următor:
 «Ga teri a era t'ixită cu
 doamne — îmbrăcate în
 pălării elegante și rochii
 la modă, cusute din țesă-
 turi aduse prin contra-
 bandă, deoarece Odesa,
 care era unicul port ma-
 ritim, unde nu se plătea
 impozitul pe vamă, și-a
 luat obligațiunea să îm-
 brace și locuitoarele ora-
 șului Chișinău. Era cu-
 rios să privești, cum
 doamnele, foșnind cu ro-
 cihile lor frumoase din
 țesături ușoare englezești
 sau franțuzești, cu aere
 independente se plimbă

Fig. 4. Boier tânăr (a. 1830). Desen P® lângă admiratorii cu
 de pictorul rus R.G.I. bărbii sure de acolo...»¹⁰⁸.

Tot acolo găsim și descrierea portului vizitiului: «Vizitiul cu barbă»,
 îmbrăcat în caftan rusesc, care ședea pe capra trăsurii cu aer de magistr, ținea
 în mâini hățurile decorate cu argint»¹⁰⁹.

Caracteristica unui provincial este făcută de C. Negruzzi la fel prin
 analiza costumului: «...Provincialul îmblă în șubă enormă din blană de urs, în
 partea din urma droș- căi — iată un arnăut, înarmat cu un ciubuc lung, înrămat

La mijlocul sec. XIX procesul de europenizare a costumului s-a adâncit, cu toate că în vestimentație continuă să supraviețuiască elemente arhaice alături de cele noi. Spre exemplu, s-a păstrat o imagine a unei perechi de reprezentanți ai negustoriei: soțul, îmbrăcat în haine de modă turcească, ține de mână tânăra-i soție, îmbrăcată după moda franțuzească»¹¹¹.

Despre faptul cât de complicat era procesul de introducere a modei noi vest-europene ne vorbește o relatare a lui A. Russo: «„Adepii vechiului regim, adică boierii, ne având măcar cât de cât idee despre croiala noii vestimentații, despre forma tocului și vârfului cizmei, sau despre culoarea mănușilor, se țineau îndârjit de blănurile sale orientale, de tichiile îmbrăcate pe capul bărbierit, intrate în istorie, de pantofii din saftian de culoare galbenă, care contrastau cu șalvării turcești de culoare roșie-aprinsă, preferind mănușile de jandarm celor de joimir numai din cauza, că primele erau mai solide și se purtau mai îndelung...”¹¹².

Analiza vestimentației pentru femei și pentru bărbați a păturilor aristocratice ale Basarabiei ne vorbește despre conviețuirea în ea a trăsăturilor costumului vest-european cu cele, larg răspândite la acea epocă, a romantismului, ce veneau dinspre Orient, și a particularităților naționale autohtone, care conțineau elemente orientale stabile.

Vestimentația populației orășenești din Moldova de la mijlocul sec. XIX reflectă, pe de o parte, gusturile marii burghezii, iar pe de altă — particularitățile național-specifice, care s-au constituit pe acest teritoriu în decurs de 3 secole. Diverse straturi sociale ale orășenilor aveau port diferit. Societatea burgheză în curs de apariție, marea majoritate a ei provenind din mici proprietari, negustori și din țărani, se orienta după portul aristocrației, vestimentația căreia era cea mai bogată și corespundea modei vest-europene.

În vestimentația păturilor înstărite ale societății moldovenești de la mijlocul sec. XIX și-au găsit reflectare aceleași tendințe și influențe, care erau tipice pentru moda din Europa Apuseană și din Rusia din acea perioadă, și anume: romantismul, care aspira spre motivele orientale și care a înlocuit clasicismul. În această perioadă în Rusia a crescut mult interesul față de viața popoarelor din hotarele acestei țări. În scopul unei studieri profunde a etnografiei lor s-au creat diferite societăți și publicații. Cea mai serioasă organizație de acest fel era Societatea Geo-

Fig. 5. Vestimentație bohrească de damă (sec. XVIII). Femei din dinastia Coțofeanu (după N. Iorga. Femeile în viața neamului nostru. București, 1926)

grafică din Rusia. Au apărut un șir de noi reprezentări pitorești, care au immortalizat portul diverselor popoare din Rusia, inclusiv și al moldovenilor¹¹⁵, reprezentări după care putem urmări evoluarea costumului orășenilor.

Dezvoltarea tipurilor de vestimentație vest-europeană în Rusia și în particula*, în Basarabia, își avea specificul său. Trebuie de ținut cont de faptul că modelele create, spre exemplu, la Paris, și parțial, la Londra, fiind răspândite în alte țări, erau adaptate la tradițiile locale, la gusturile și necesitățile de pe teren. Tot astfel s-a dezvoltat acest proces și în Basarabia, unde parcă, revenindu-se la timpurile de odinioară, au reapărut elementele orientale, romantice în vestimentație. Noua societate burgheză, în curs de apariție, prezenta, după nivelul de cultură și modul de via

ță, o masă neuniformă, în afară de aceasta, ea era mereu completată cu oameni noi de proveniență diversă, care se deosebeau considerabil după modul de viață, obiceiurile, portul lor de societatea privilegiată de la mijlocul sec. XIX.

Persoanele care se considerau drept «nobili» se îmbrăcau, cu mici excepții, după moda europeană. O anumită parte din populație (micii proprietari, reprezentanții intelectualității) se afla sub influența ideologiei narodniciste, din care cauză își modificau costumele de fiecare zi după tiparul celui popular.

O parte din tineretul democratic «de orientare occidentală» se îmbrăca în bluze libere, de culoare închisă sau scurte cu gulerul răsfrînt și cravate legate în nod¹¹⁶.

În cea de-a doua jumătate a sec. XIX după moda europeană se îmbrăcau mult mai mulți orașeni din Moldova, de cît în deceniile precedente. Acest lucru se referă mai ales la femei, care erau mai receptiv la inovațiile modei. Portul bărbătesc al unei mari părți din negustorime și al micilor proprietari continua într-o anumită măsură să se țină de tradiții, fapt ce se explică prin experiența în societate a unor anumite norme, care au contribuit la păstrarea vestimentației autohtone.

Trebuie de ținut cont de faptul că maniera de a se îmbrăca era în dependență nu numai de posibilitățile materiale, aspectul exterior, gustul personal al fiecăruia, ci și de un șir de alte circumstanțe, printre care nu ultimul rol îl aveau concepțiile estetice ale celor mai influente straturi ale societății care, voluntar sau involuntar, erau imitate.

Orașele mari provinciale, cum era și Chișinăul, se orientau după Petersburg și Moscova, păstrînd concomitent și particularitățile specifice ale costumului local. Acea parte a populației micilor orașe, care era înclinată să poarte haine occidentale, rămînea, deseori, în urma modei, fapt care se explică prin ostilitatea față de tot ce este nou, neexperimentat, precum și prin imperfecțiunea mijloacelor de legătură cu centrele culturale, din care cauză informația despre mode parvenea cu mare întârziere¹¹⁷.

O anumită influență asupra direcțiilor de dezvoltare a modei au avut-o, în această perioadă, formele militare ale rușilor, cît și cele străine. În anul 1855, spre exemplu, au apărut mai întîi în Petersburg, apoi și în alte orașe, paltoane de postav de croială militară rusească, cu găitane¹¹⁸. După războiul din Crimeea în provincie, mai ales în Basarabia, continuau să fie purtate caftane cenușii pentru re-

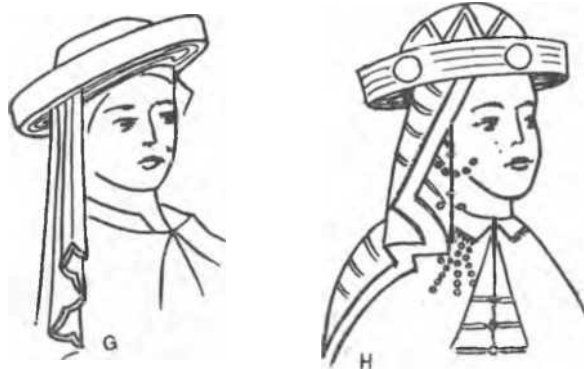

Fig. 6. a, b, c, d, e, f, g, h, Varietăți de acoperămînt pentru cap, purtate de femei

Către sfârșitul anilor 60 apare moda *zveltefei* — rochii strânse pe coapse.

Moda pentru femei din această perioadă este bogată în diverse împrumuturi — din costumul bărbătesc, din modelele sec. XVIII sau din costumele naționale ale diverselor popoare.

În costumul orășenesc din ultimele decenii ale sec. XIX s-au reflectat diferențierile sociale:

vestimentația părții privilegiate a societății (nobilimea, burghezia), vestimentația intelectualității, hainele păturilor de jos ale populației. Tendințele principale ale acestei perioade s-au reflectat, evident, în costumul clasei dominante. Toate schimbările din vestimentație s-au redus la diverse tipuri ale costumului femeiesc, care, împreună, cu corsetul, cu bogata gamă cromatică și cu abundența de dantele, înnobilau formele naturale ale figurii.

De acest lux în vestimentația de la sfârșitul sec. XIX se bucurau doar femeile bogate.

Costumul femeiesc al reprezentantelor intelectualității, care erau ocupate cu lucrul practic de fiecare zi, era cu mult mai modest.

O anumită parte din intelectualitatea democratică își apropia portul de cel popular (cămăși brodate, pantaloni largi, strânși în cizme etc.).

ÎNCHEIERE

La momentul constituirii Statului Moldovenesc de la mijlocul sec. XIV existau deja mai multe centre urbane. Apariția unor centre de comerț a stimulat diferențierea dintre munca agricolă și cea a meșteșugarilor, ceea ce a dus la dezvoltarea orașelor. În Moldova din evul mediu ele erau numite târguri.

Componenta etnică a populației din orașele moldovenesti pe parcursul întregii istorii a fost foarte pestriță. Moldovenii, la fel ca și un șir de alte popoare, pentru care ocupația de bază era agricultura și creșterea animalelor, aveau o atitudine disprețuitoare față de profesia de meșteșugar și de negustor. Acest fenomen în psihologia socială din Moldova s-a manifestat mai ales în evul mediu. Abia în sec. XVIII—XIX băștinașii au început să se ocupe mai activ de meșteșuguri și comerț.

Populația orașelor din Moldova sec. XVII—XIX era divizată în mai multe grupuri sociale (boieri, dvorenii, moșieri, reprezentanți ai clerului și ai militarilor, negustori, meșteșugari, slujbași, intelectuali, muncitori, servitori, țărani).

Dezvoltarea formelor principale ale costumului orășenesc din Moldova era condiționată de factori istorici și socio-economici. Dinamica vieții orășenești stimula și dezvoltarea vestimentației.

Izvoarele scrise ne dau o imagine neuniformă a costumului diverselor epoci și a diferitor grupuri etno-sociale ale populației. Spre exemplu, aceste izvoare nu reflectă deloc sau descriu fragmentar portul meșteșugarilor, negustorilor și țăranilor din sec. XVII. Ne-au parvenit foarte puține informații despre costumele muncitorilor manufacturieri și ai întreprinderilor industriale din sec. XVIII—începu

tul sec. XX etc. Din aceste considerente, în calitate de sursă suplimentară, iar uneori de bază, în lucrare au fost folosite obiecte etnografice, monumente, materiale și reprezentări iconografice.

Studierea comparativă a diverselor grupuri de izvoare a permis scoaterea în evidență a procesului de dezvoltare a costumului reprezentanților diverselor straturi sociale ale populației orășenești, schimbarea treptată a orientării culturale, relațiile etnice și interetnice. Studiarea costumului orășenesc din epoca feudalismului și capitalismului completează considerabil reprezentările noastre despre caracterul culturii materiale a populației orășenești din Moldova. Vestimentația orășenilor s-a format în corespundere cu starea lor socială, cu normele estetice, și morale, cu stilul artistic al epocii cercetate.

Costumul aristocrației moldovenești a fost influențat atât de moda occidentală, cât și de cea orientală. Cea mai veche era influența bizantină.

Majoritatea populației din Moldova secolelor XV—XVIII o constituiau țăranii. Țăranii care locuiau în orașe continuau să fie îmbrăcați în haine naționale tradiționale.

Portul popular, care s-a constituit sub influența tipului de gospodărie, a factorilor geografici, a tradițiilor istorice, reflectă particularitățile etnice ale culturii. Baza etnică a portului popular la munteni, moldoveni și transilvăneni era comună, fapt care s-a reflectat în tipologia portului, în ornamentică și în terminologie. Totodată, portul moldovenesc a mai avut și particularitățile sale regionale, care au apărut sub influența culturii popoarelor turanice (ale cumanilor, turcilor, nohailor) și ale popoarelor slave (vechii ruși, ucrainenii), care în Moldova, și, mai ales, în Bucovina, s-au resimțit mult mai puternic decât în Muntenia și în Transilvania.

Aceeași tipologie a subzistat și în structura portului boieresc, al moșierilor, negustorilor, meșteșugarilor. Această comunitate a fost condiționată nu doar de proveniența comună, ci și de legăturile istorice strânse dintre Moldova, Muntenia și Transilvania. În portul moldovenesc al aristocrației s-au manifestat și particularități locale.

Costumul aristocrației moldovenești și al claselor avute își schimbă formele în dependență de modă, în timp ce portul țăranesc rămânea intact de-a lungul veacurilor. Cu toate acestea, exista o influență reciprocă între vestimentația aristocrației și portul țăranesc. Acest fenomen avea loc în cadrul unei culturi naționale unice, independent de existen

ța contradicțiilor de clasă. În costumele bisericești erau incluse anumite elemente ale portului tradițional țărănesc — cămăși bărbățești și femeiești, cușmă pentru bărbați, brîu, bundiță. Țăranii, cu toate că existau anumite restricții în portul hainelor scumpe, preluau anumite elemente ale costumului boieresc, adaptîndu-le la necesitățile sale. La sfîrșitul sec. XVIII în portul țărănesc și al oamenilor de rînd din orașe au intrat astfel de elemente de costum boieresc, ca: *anteriul, fermeneaua, dulama, giubeaua, minteanul, zăbunul, ghebea, burnuzul, contășul, șalvarii, fesul* etc.

Se poate de afirmat că vestimentația aristocrației se dezvoltă sub influența orientărilor politice. Moda greco-bizantină (sec. XV), datorită dominației trucești, a fost înlocuită cu cea orientală. Orientalizarea portului populației moldovenești de la orașe s-a produs în urma dominației Imperiului Otoman în Cnezatul Moldovei (sec. XVI—XVIII). Schimbarea bruscă a statutului politic al Basarabiei, cauzată de anexarea ținutului la Rusia în 1812, a orientat populația orașelor spre moda occidentală. În perioada de la sfîrșitul sec. XVIII și pînă la mijlocul sec. XIX elementele orientale și cele occidentale în vestimentația păturilor avute ale populației orășenești coexistau împreună. După această perioadă predomină moda occidentală, subzistînd doar reminiscențe ale celei orientale.

Vestimentația populației orășenești a Basarabiei din sec. XIX reflecta, pe de o parte, gusturile straturilor de sus ale societății, iar pe de alta — particularitățile specifice naționale, care s-au constituit pe acest teritoriu în curs de veacuri. Societatea burgheză în devenire (micii proprietari, micii negustori și țăranii înstăriți) își modifică costumele, orientîndu-le după cel al aristocrației și intelectualității, care, în acea perioadă, era influențată de romantismul occidental. Reprezentanții straturilor sărace și puțin înstărite ale populației orășenești (meșteșugarii, muncitorii de la manufacturi etc.), originari din localitățile rurale, continuau să poarte și la oraș costumele tradiționale, cunoscute după materialele etnografice. Incontestabilă este și influența diverselor grupuri etnice (ruși, ucraineni) asupra dezvoltării portului diverselor grupuri sociale ale orașului moldovenesc.

Sfîrșitul sec. XIX se caracterizează prin apariția producției industriale a multor piese de port, prin activizarea și schimbarea rapidă a modei. În dezvoltarea vestimentației orășenești din această perioadă a fost atestat procesul de democratizare, legat de industrializarea hainelor, încăl-

tămintei, podoabelor etc. Păstrători ai tradițiilor populare în orașul moldovenesc erau reprezentanții straturilor de jos ale orășenilor și țărnimea, vestimentația cărora timp îndelungat își păstra specificul național, dar care, treptat, a început să fie influențată de moda generală. Țesăturile, garniturile, piesele de acoperit capul și încălțăminte de import pătrundeau peste tot, modificând înseși formele de vestimentație tradițională.

INDICE BIBLIOGRAFIC

Introducere

I. Ior ga N. Scrieri despre artă//Ori ginile artei populare româneşti.

Leipzig, 1922; *Schuchardt C.* Die Uzilyrier und ihre Indogermanisierung. Berlin, 1937.

15. *Florescu F. B.* Op. cit., p. 575—614.

23. *Бырия П. П.* Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье. Кишинев, 1984. С. 42.

24. *Смирнов Г. Д.* Археологические исследования Старого Орхеля.// КСИИМК. Вып. 56. С. 31—33.

7. Ibidem.

8. Dicționarul limbii române moderne. Buc., 1958.

50. Șăineanu *L.* Op. cit. P. CLXXV.

51. Рикман Э. А. Художественные сокровища древней Молдавии. Кишинев. С. 76.

Capitolul IV

1. A.I.S.C.L. a U.R.S.S. F. 19. R. 3. D. 129 P. 55.

2. A.C.S. a R.M. F. 1. D. 488. P. 102—127.

40. Tot acolo, D. 6173, D. 19—105.

41. Жуков В. И. Города..., Т. I. Р. 89.

90. Ibidem. P. 171.

91. *Alexianu Al. Mode...* V. II. P. 41, F. 33.

LISTA ABREVIERILOR

GLOSAR

ABA

Postav gros din care se confecționau haine țărănești.

ASTAR

Stofă de preț țesută la Damasc, un amestec de tafta cu atlas.

CONTAȘ Haină boierească de ceremonie de origine orientală. Contășul țărănesc era cusut din suman, avea gulerul imblănit.

CUCA Căciulă în formă piramidală, imblănită cu pene de struț.

OPINCA încălțăminte purtată de țărani, făcută dintr-o bucată
dreptunghiulară de piele tăbăcită, căreia i se dă forma piciorului.

OPREG

ZEGHE

CUPRINSUL

INTRODUCERE	3
CAPITOLUL I. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI ȘI ANALIZA IZVOARELOR	6
CAPITOLUL II. ORAȘELE MOLDOVENEȘTI DIN SEC. XV—XVII	
1. Dezvoltarea orașelor în sec. XV—XVII	17
2. Meșteșugurile și comerțul	25
3. Premisele istorico-etnice de dezvoltare a portului popular și a vestimentației aristocrației moldovenești în evul mediu	31
CAPITOLUL III. VESTIMENTAȚIA POPULAȚIEI URBALE ÎN SEC. XV—XVII	35
1. Costumul nobilimii, al negustorilor și funcționarilor moldoveni	35
2. Vestimentația meșteșugarilor și a țăranilor din orașul moldovenesc	55
CAPITOLUL IV. VESTIMENTAȚIA POPULAȚIEI ORAȘELOR MOLDOVENEȘTI DIN SEC. XVIII—XIX	74
1. Caracteristica social-economică a orașelor Moldovei din sec. XVIII—XIX	74
2. Vestimentația grupurilor sociale ale populației orășenești în sec. XVIII	85
3. Costumul orășenilor în sec. XIX	101
ÎNCHEIERE	111
INDICE BIBLIOGRAFIC	115
LISTA ABREVIERILOR	123
GLOSAR	124